

1.0. ПЛАНСКА РЕШЕЊА ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА ЈЕДИНИЦЕ ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ

1.1. ЗАШТИТА, УРЕЂЕЊЕ, КОРИШЋЕЊЕ И РАЗВОЈ ПРИРОДНИХ СИСТЕМА И РЕСУРСА

1.1.1. Пољопривредно земљиште

1.1.1.1. Општи подаци

Укупна површина земљишта, према подацима (Шеварлић, 2002.ет. ал.) општине Косјерић је 35839 ха или 358 км². Пољопривредне површине заузимају 19357 ха. Обрадиво пољопривредно земљиште заузима 15166 ха, и одликује се заступљеношћу ораничних површина као: њива и вртова са 5736 ха или 37,82 % обрадивих површина. Воћњаци и виногради су на површини од 2653 ха или 17,49 %. Ливаде се налазе на површини од 6777 ха или 44,68%.

Табела 1.1.: Продуктивна земљишна површина (ха) у Општини Косјерић, по катастарским културама и класама, (2002. година)

Површина	I	II	III	IV	IV	V	VI	VII	Укупно
(%) укупне пољопривредне површине	0,38	3,95	21,88	42,67	21,35	3,59	5,51	0,98	
Њива	20	89	255	665	1318	1205	1865	319	5 736
Воћњак	4	149	1141	1116	235	6			2 651
Ливада	20	398	1822	1741	2739				6 720
Пашњак	12	84	579	2436	1991				5 102
Шума	57	615	3605	8666	935				13.878

Пописом становништва из 2002. године, општина Косјерић имала је 14001. становника, а од овог броја, према подацима од 31. марта 2005. године, број укупно запослених лица у друштвеном и приватном сектору је 2804. Пољопривредних газдинстава има укупно 3207, а регистрованих 1890.

1.1.1.2. Циљ и структура коришћења пољопривредног земљишта

Анализа показатеља о структури коришћења укупне површине земљишта у општини Косјерић (Студија: *Програм уређења, коришћења и заштите пољопривредног земљишта Општине Косјерић*, Ољача М., 2009.), показује да учешће појединачних (оранице) и збирних категорија коришћења погоднијих за организовање пољопривредне производње (обрадива и пољопривредна површина), неповољнија од просечних показатеља за Централну Србију – посебно у погледу заступљености ораница као најзначајније категорије коришћења пољопривредног земљишта. и организовања пољопривредне производње.

У структури коришћења (Студија: *Програм уређења, коришћења и заштите пољопривредног земљишта Општине Косјерић*, Ољача М., 2009.), укупне земљишне површине општине Косјерић, најзаступљеније су :

- Шуме (38,7%),
- Ливаде (18,1%),
- Оранице (16,1%)
- Пашњаци (15,1%),
- Воћњаци (7,3%)
- Неплодно земљиште (4,7%),

У својинској структури свих категорија расположивих земљишних површина општине Косјерић – изузимајући површине неплодног земљишта, као и у ширим административно-територијалним јединицама, *изразито је доминантна заступљеност приватног сектора.*

На подручју општине Косјерић, изузимајући 14 ха ораница и 16 ха ливада односно укупно 30 ха пољопривредног земљишта са којим располажу пољопривредна предузећа и 5.770 ха шума са којима газдује ЈП „Србијашуме”, практично целокупно земљиште је у друштвеној својини.

У периоду 1974. до 2002. године пољопривредне површине у општини Косјерић смањене су за 2.799 ха или за 12,1%. Динамику њиховог смањивања у највећој мери опредељује интензитет смањивања пашњака - углавном тзв. друштвено неорганизованих који постепено прерастају у шуме, а у мањој мери и смањивање ораничних површина – лоцираних по правилу на подручјима са израженијим нагибима терена. Таква тенденција карактеристична је за све категорије коришћења пољопривредног земљишта, изузимајући површине под ливадама – које показују тенденцију повећања по основу превођења мање квалитетних или за обраду мање погодних ораница и воћњака у ливаде. Међутим, и поред повећања површина под ливадама, апсолутно смањење ораница и воћњака значајно је веће - што условљава и смањење укупне обрадиве површине. У прошле три деценије, структуру коришћења пољопривредног земљишта у општини Косјерић, детерминише доминација површина под сталним травњацима (ливаде и пашњаци) – уз веома благу тенденцију смањивања њихове заступљености са 60,9% у 1974. на 58,7% у 2002. години. У истим годинама, оранице заузимају 27,5% односно 28,5%, док се под воћњацима налази сваки осми хектар пољопривредног земљишта.

Према постојећим подацима, 2002. године у општини Косјерић остао необрађен сваки десети хектар ораничне површине (565 ха или 9,8%), што је иначе појава релативно заступљенија него у Централној Србији (6,2%).

Ако се напомене, да целокупну необрађену ораничну површину у општини Косјерић, поседују земљорадници, то онда индикативно указује на немогућност остваривања тржишне конкурентности пољопривредне производње на ораницама углавном слабијих катастарских класа и велике неуређености поседа (распарчаност, разбацаност и неприступачност парцела).

Код свих категорија коришћења пољопривредног земљишта у општини Косјерић изразито доминирају површине у поседу приватних власника, значи, да је друштвени сектор пољопривреде практично незнатан, јер у 2002. години располаже са свега 14 ха ораница и 16 ха ливада. Тако, анализа појединих интервалних група указује на присуство три врсте газдинстава:

Прва, повећање броја газдинстава са поседом мање величине, и то у интервалним групама до 1 ха (за 118 газдинстава или за 97,5%) и од 1 до 3 ха (за 153 произвођачке јединице или за 25,3%) односно збирно исказано за све интервалне групе газдинстава са поседом до 3 ха смањење за 271 газдинство или за 37,3%;

Друга, апсолутно и релативно мало – практично стагнирајуће -смањење броја газдинстава средње величине, и то у групи од 3 до 5 ха (за 5 газдинстава или за 0,6%) а у групи од 5 до 8 ха

(за 29 газдинстава или за 3,0%) односно збирно за газдинства величине од 3 до 8 ха за 34 произвођачке јединице или за 1,9%; и

Трећа, значајно смањење броја газдинстава са већим поседом - за наше услове, и то у интервалним групама од 8 до 10 ха (за 101 газдинство или за 22,9%) и преко 10 ха (за 317 газдинстава или за 45,9%) односно збирно за сва газдинства већа од 8 ха смањење за 418 произвођачких јединица или за 37,0%.

Индивидуална пољопривредна газдинства на подручју општине Косјерић располажу са 26.887 одвојених делова поседа, што указује на веома велику распарчаност њиховог поседа - просечно 7,6 одвојених делова по газдинству. Просечна величина одвојеног дела, је 91 ар. Констатацију о релативно великој распарчаности поседа потврђује и дистрибуција индивидуалних пољопривредних газдинстава према броју одвојених делова поседа приказана. Наиме, свега 3,0% газдинстава - углавном ситних - има поседе у једном "комаду", поседи 1/3 укупног броја газдинстава се састоје од 6 до 9 одвојених делова, док се поседи преко 1/4 укупног броја газдинстава, састоје из 10 и више одвојених делова.

1.1.1.3. Развој концепта пољопривреде у општини Косјерић

Поред општих стратешких циљева, развој пољопривреде и начин коришћења пољопривредног земљишта у општини Косјерић треба да буду у функцији активирања постојеће и изградње нове пољопривредне инфраструктуре и нарочито значајнијег враћања у пољопривреду досадашњих индустријских радника - који су у процесу тендерске приватизације и посттендерских активности новог власника цементаре као највећег привредног субјекта у овој локалној заједници остали без радног места и сталног извора прихода.

Уколико се њихов повратак на напуштена или газдинства остарелих власника не буде базирао на осмишљеном концепту профитабилних тржишних програма заснованих на коришћењу земљишта као расположивог природног ресурса, производњи сировина пољопривредног порекла и њиховој доради и преради ради задовољавања потреба унапред детерминисаних циљних група платежно способних потрошача – то ће се претворити само у привремено пролонгирање (успоравање) процеса сенилизације пољопривредника по основу новопридошлог контингента привредно активних лица у пољопривреди и на селу, и то лица која се већ налазе у мање виталном периоду њиховог животног доба.

У том контексту за очекивати је промену садашње неповољне поседовне структуре и побољшање уређености приватних пољопривредних газдинстава, чиме ће се стварати претпоставке за интензивнију и продуктивнију пољопривредну производњу у општини Косјерић – али у складу са концептом одрживог коришћења расположивог пољопривредног земљишта.

Од организационих мера земљишне политике, посебну пажњу треба посветити не само заштити и уређењу пољопривредног земљишта већ и уређењу укупне земљишне територије, јер би се у супротном врло брзо девастирали позитивни ефекти евентуалног уређења само пољопривредног земљишта. У посебном Програму уређења земљишта потребно је сагледати потребу функционалне комасације земљишта, груписање поседа путем трампе -замене парцела између самих власника, уређење водотока – посебно бујичних, начин коришћење земљишта на теренима са нагибом - са предлогом одговарајућих противерозионих мера, уређење и нарочито стално одговарајуће одржавање путне и каналске мреже, контролу бонитета и плодности земљишта – са одговарајућим препорукама за коришћење земљишта у складу са очувањем његових производних потенцијала, ...

Поред организационо-економских мера, у будући развој пољопривреде посебно треба уважити и еколошке принципе коришћења пољопривредног земљишта, који се огледају у потреби сталне контроле и смањивања на прописане стандарде емитовања штетних материја из локалних

загађивача (пре свега – цементаре, према: *Процедуре у експлоатацији и заштити животне средине комплекса фабрике цемента "Титан Цементара Косјерић" у Косјерићу, Посебна поглавља:Студија - Извештај: МКИ РС, Београд, 2006.*), употребу хемијских средстава за заштиту у пољопривредној производњи, и (евентуално) генетски модификованих биљака.

Ефикасније коришћење расположивог пољопривредног земљишта може да допринесе и производња нових домаћих и страних сорти прилагођених локалним климатским условима, као и примена одговарајуће агротехнике и технологије производње на тржишно оријентисаним приватним газдинствима у општини Косјерић.

Укупњавање газдинстава и њихова специјализација према профитабилнијим линијама ратарске (нпр. семенски кромпир, јечам, раж, лековито биље, ...), воћарске (нпр. малине и купине за мини комерцијална паковања свежих плодова, аутохтоне сорте и самоникло воће,...), пчеларства и сточарске производње (овчарство и козарство, коњарство, кунићи,) у значајној мери зависиће од економске и институционалне подршке са Републичког и локалног нивоа.

Обзиром, на веома велику заступљеност земљишних површина слабијих катастарских класа (Табела 1.), коришћење пољопривредног земљишта у пољопривредној производњи општине Косјерић, полази од неминовности значајног смањења укупног пољопривредног земљишта и посебно ораница, ради превођења у природнији начин њиховог коришћења, и то:

Према квалитету земљишта и морфометријским особинама терена, према постојећим истраживањима (Шеварлић 2002., ет. ал., и Ољача М., 2009.), у планирању развоја пољопривреде на подручју општине Косјерић, треба рачунати на :

- Апсолутно смањење површина под ратарским усевима (оранице слабијег квалитета преводити у воћњаке),
- Повећање површина под воћњацима,
- Повећање површина под ливадама и пашњацима
- Веома значајно повећање површина под шумама.

Значи, у планирању развоја концепта пољопривредне производње на подручју општине Косјерић, треба рачунати на манифестацију тенденција:

- Апсолутног смањења површина под ратарским културама,
- Повећање површина под воћњацима, али ограничено на поједине делове земљишне територије,
- Обавезно повећање површина ливада и пашњака, и по том основу развој сточарске производње – углавном крупне стоке, преживара.

1.1.2. Шуме и шумско земљиште

Управљање шумама, шумским земљиштем и осталим ресурсима шума није било на задовољавајућем стручном нивоу, због неповољне финансијске ситуације и опште нестабилности у газдовању шумама и привреди Србије. Планови гајења (нега и обнова шума) су само делимично остварени у протеклих 10 година, док су планови заштите шума (од човека, фитопатогених гљива, штетних инсеката и осталих животиња, пожара и сл.) знатно успешније реализовани. Планови коришћења дрвета (тзв. етат - обим планираних сеча) су реализовани са 45%, а планови коришћења осталих шумских производа и планови изградње шумских путева нису уопште реализовани. Што се тиче тенденције промене стања шума на подручју општине Косјерић може се, ипак, констатовати да је она позитивна. Подаци у шумским основама за државне шуме показују да се у целини повећава површина под шумом, односно да се смањује површина необраслог шумског земљишта. То је последица све већих пошумљавања, неге и

заштите шума, као и природних сукцесија, због смањења броја сеоског становништва. Такође, све више се повећава запремина дубећег дрвета (залиха), као и прираст запремине, што је последица повећања старости култура и вештачки подигнутих састојина четинара, њихове неге, мелиорације изданаčkih и деградираних шумских састојина, природне обнове шума, заштите шума и уопште провођења мера управљања које дају позитивне ефекте и доприносе општој стабилности и виталности природно насталих и вештачки подигнутих шума (пошумљавањем голети).

Према стању шума и економским могућностима управљања (узимајући у обзир стабилност и процену целокупног екосистема) примењују се узгојне, уређајне и разне остале мере како би се унапредило шумско земљиште у циљу развоја истог.

Узгојне мере:

- избор узгојног и структурног облика
- избор врсте дрвећа
- избор начина неге

Уређајне мере:

- избор опходње и дужине трајања подмладног раздобља
- трајање конверзионог раздобља
- избор реконструкционог раздобља

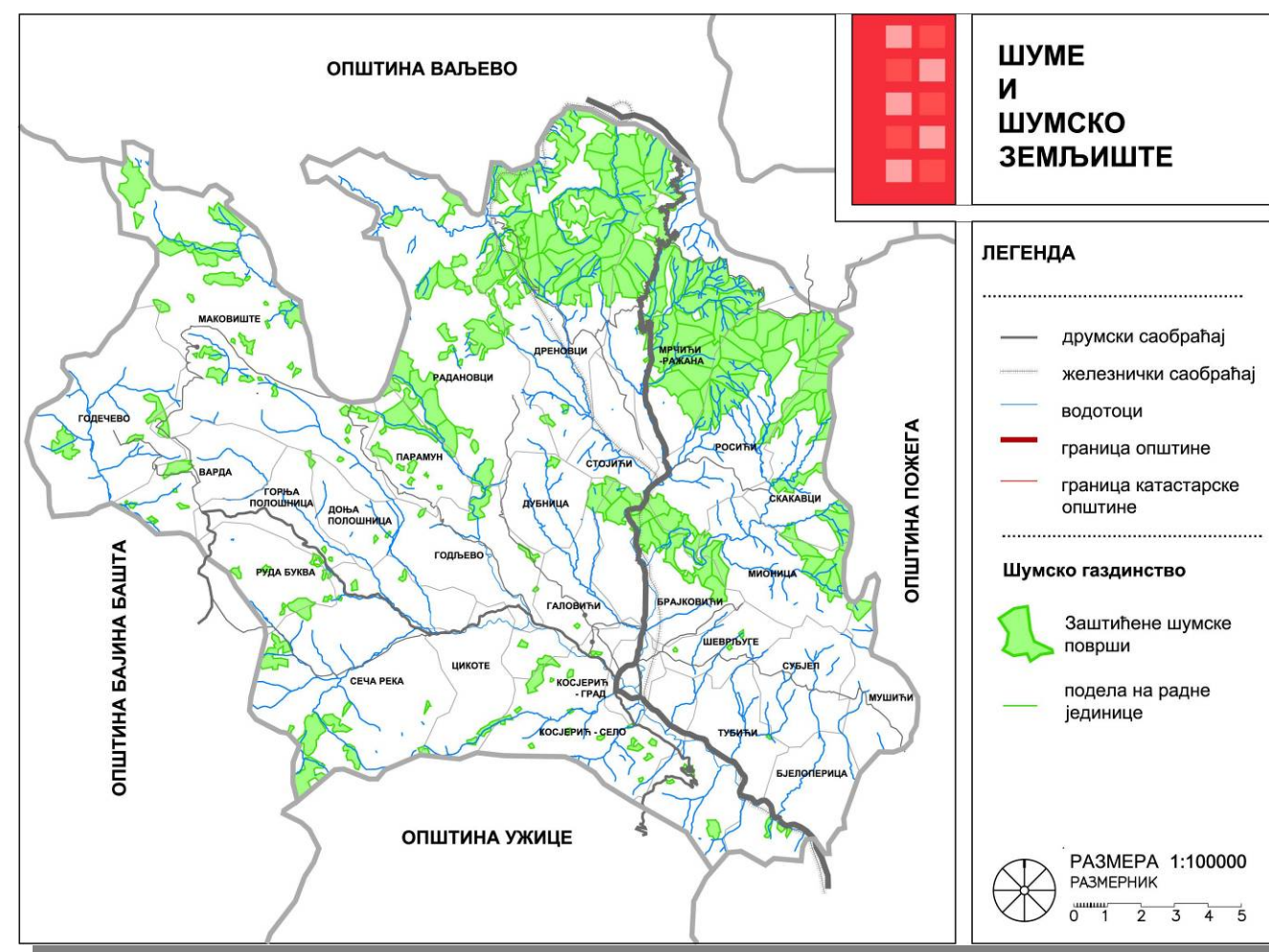
Према стању шума, а на основу циљева управљања и мера за постизање тих циљева, израђују се планови газдовања шумама у служби развоја шума и шумског земљишта. На основу утврђеног стања и оцене досадашњег управљања, као и потреба и намене шума, сагледавања дугорочних потреба и могућностима за њихово обезбеђивање, израђују се планови газдовања шумама. Задатак планова је да омогуће подмирење одговарајућих друштвених потреба и унапређивање стања шума и њиховог развоја.

Концепт развоја се може пратити кроз следеће планове:

- план гајења шума
- план заштите шума
- план коришћења шума
- план изградње и одржавања шумских путева
- план уређивања шума и слично

Имајући у виду да је у различитим шумским екосистемима садржана значајна пропорција глобалног генетичког, специјског и екосистемског диверзитета, данас се очувању и правилном газдовању шумама даје приоритетан задатак у сваком регионалном акционом плану заштите биолошке разноврсности и животне средине. Очување, одржавање и правилно повећање вредности биолошког диверзитета у шумским екосистемима зависи и условљено је од састава и врсте дрвећа, регенерације, природности, интродуковане врсте дрвећа, мртвог дрвета, генетских ресурса, облика предела, угрожених шумских врста и заштићене шуме.

Значајан проценат биодиверзитета наше земље садржан је у екосистемима изван националних паркова и резервата попут већих делова шума ГЈ „Маљен-Ридови“, ГЈ „Букови“, и ГЈ „Јеље Тавник“, али то не умањује њихову вредност и обавезу да се ове велике шумске површине сачувају као комплекси аутохтоног облика који ће по свом изгледу, саставу и структури бити основни репрезент предеоног диверзитета. Ове шуме представљају семенске резервате који обезбеђују регенерацију популација шумског дрвећа.

Слика 1.1.: Шумски фонд на подручју општине Косјерић

1.1.3. Хидролошки и геолошки ресурси

1.1.3.1. Смернице за управљање водама

Управљање водама кроз просторно планирање представља систем који треба да обезбеди рационално коришћење, заштиту вода и заштиту од вода, и површинских и подземних. Део управљања су и: мониторинг вода, заштита животне средине, заштита хидро(гео)лошког наслеђа, односно репрезентата хидрогеолошких средина и ретких и фосилних подземних вода. Остваривање ових задатака спроводи се на различитим нивоима, али увек први корак представља планирање, а просторни планови су државни планови којима се исказује брига друштва и однос према добру- површинским и подземним водама.

Постоји и друга планска документација која се бави подземним водама с обзиром да оне тангирају различите делатности (ВОС, План за заштиту вода, Заштита природе,...), од виталног значаја за развој друштва. Усклађивање са свима треба да представља зрелост у разматрању теме и одговорност у управљању водама као висококвалитетним водама, основом водоснабдевања, а пре свега водом за пиће.

1.1.3.2. Интеграција трајног коришћења, заштите вода и управљање

Дугорочно коришћење површинских и подземних вода уз очување квалитета и количина колико је то могуће, представљају неке од циљева управљања поред низа других. Најједноставнији и најефективнији начин интеграције различитих аспеката управљања водама, које представљају и део различитих система (водопривредног, комуналног, ...) јесте управљање кроз просторно планирање на свим нивоима просторних планова.

"Структура Водопривредног информационог система (ВИС) дефинисана је на основу функција и категорија логички повезаних информација. Категоризација информација извршена је на основу дефинисаних група функција. Пет основних функција ВИС-а су:

1. Праћење и процена природних и изграђених ресурса.
2. Планирање, стратешко управљање и пројектовање водопривредних система и објеката.
3. Оперативно управљање објектима и системима, управљање у ванредним ситуацијама.
4. Административно-управно управљање водопривредом.
5. Управљање развојем и оперативним радом ВИС (ВОС, 1996)".

Управљање подземним водама би морало да се остварује пре свега на нивоу просторних планова, који не би требало да само инкорпорирају ставове из ВОС, већ да с обзиром на главне компоненте подземних вода имају решење које уважава чињенице:

- површинско зонирање хидрогеолошких средина према рањивости и могућностима намене;
- обезбеђивање будућих, потенцијалних локација изворишта за водоснабдевање;
- економски аспект вредновања при одређивању намене површина;
- интеграција података о хидрогеолошким срединама и подземним водама у ГИС;

Развојни правци

У наредном периоду развоја подручја Косјерића са околином у погледу коришћења водног потенцијала треба очекивати:

- проширење изворишта водоснабдевања;
- уређење изворишта колективног водоснабдевања насеља која у овом тренутку немају решено водоснабдевање;
- изградњу канализационе мреже сеоских и викенд насеља;
- појаву захтева за отварање изворишта за флаширање маломинерализованих вода, с обзиром на квалитет распрострањених подземних вода и потребе тржишта;

Мониторинг

Студија праћења/мониторинга представља једну од етапа хидро(гео)лошких истраживања за потребе просторног планирања и на њеној основи се развија даље управљање површинским и подземним водама у просторним плановима. С обзиром на могуће развојне правце требало би урадити програм мониторинга водних појава и подземних вода.

Успостављањем програма мониторинга обезбедили би се подаци за успостављање информационог система и контролу активности везаних за воду, и због тога је неопходно:

- елементе праћења јасно идентификовати;
- омогућити транспарентност и обновљивост успостављене стратегије;
- успоставити јасан концепт дефинисања хидрогеолошке средине и заступљених издани;
- успоставити одговарајући план прикупљања, бележења и анализе узорака/података;
- коректно архивирати и иновирати податке како би интерпретација била једноставна и у форми периодичних извештаја.

Мониторинг хидро(гео)лошке средине за потребе просторног планирања представља стратегијски мониторинг који омогућава усклађено управљање више заинтересованих корисника површинских и подземних вода, а и простора.

Литература

1. Ђорђевић Б, М Баошић (1994): **Примена експертних система за подршку одлучивању при управљању сложеним водопривредним системима; Заштита вода и управљање водним ресурсима Србије – монографија**, Институт за водопривреду "Јарослав Черни", 235-258.
2. **Група аутора** (1996): Водопривредна основа Републике Србије - нацрт; Министарство за пољопривреду, шумарство и водопривреду, Институт за водопривреду *Јарослав Черни*, Београд, 362 п.
3. **Група аутора** (1997): Водопривредна основа Републике Србије-нацрт; анекс 1, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде, Институт за водопривреду *Јарослав Черни*, Београд, 26 п.
4. **Коматина М, Мијовић Д** (1994): Хидрогеолошка карта територије Србије; карта 12 Геолошког атласа Србије, Геоинститут, Барекс, Београд.
5. **Просторни план Републике Србије** (1996); Службени гласник РС, 13/96.
6. **Димитријевић М.** (1995): Геологија Југославије; Геоинститут, Барекс, Београд.
7. **Коматина М.** (1977): Област Западне Србије, у Геологија Србије; књ. Хидрогеологија, Рударско геолошки факултет, Београд, 122-147.
8. **Коматина М, Чубриловић П.** (1996): Хидрогеолошке одлике Златибора; Геологија Златибора, Геоинститут, посебна издања, књ.18, Београд, 113-120.
9. **Мојсиловић С. и др.** (1978): ОГК и тумач за ОГК СФРЈ, лист Титово Ужице; Савезни геолошки завод, Београд.
10. **Олујић Ј, Каровић Ј.** (1986):): ОГК и тумач за ОГК СФРЈ, лист Вишеград; Савезни геолошки завод, Београд.
11. **Протић Д.** (1995): Минералне и термалне воде Србије; Геоинститут, Београд.

1.2. ПРОСТОРНИ РАЗВОЈ И ДИСТРИБУЦИЈА СТАНОВНИШТВА, НАСЕЉА И ЈАВНИХ СЛУЖБИ

1.2.1. Социодемографске и урбоекономске основе

1.2.1.1. Становништво - пројекција

Становништва је најзначајнији потенцијал, хумани капитал сваког подручја, од чије бројности, образовне и квалификационе структуре и менталитета зависи укупан развој подручја. Приликом предвиђања будућег развоја становништва, неопходно је имати у виду његове дугорочне тенденције у прошлости и све чиниоце који су условљавали промене у становништву.

Приликом предвиђања броја становника у будућем периоду узело се у обзир и формирање физичких потреба, намене земљишта, капацитета објеката и других потреба насеља за део повремених становника, било да су то дневни, недељни или стални мигранти.

У изради пројекције становника пошло се од затечене старосно-полне структуре, фертилитета и промена које се могу очекивати у будућности. Коришћен је аналитички метод пројекције, са декомпонованим приступом, што подразумева утврђивање хипотезе о фертилитету и морталитету.

Тако да се до планског хоризонта 2025. године планирају капацитети за 15.500 становника општине Косјерић, а у самом градском подручју око 5.500 становника.

Основна претпоставка ове пројекције је покретање економије и интензивирање инвестиционе активности у овом делу Србије. Посматрано у дужем временском периоду ово подручје треба да постане препознатљиво по томе што ће понудити инвеститорима адекватно образовну и оспособљену радну снагу која је склона раду и жели активно да партиципира, која је спремна да се усавршава и прима нова сазнања, склона је предузетништву, али и свесна своје улоге у очувању животне средине. Позитивне ефекте који се односе на подизање квалитета живота

могуће је постићи комбинацијом низа мера, кроз отварање нових радних места и стимулсање развоја малих и средњих приватних предузећа, различитим бенефицијама за оне који се одлучују да раде у руралном окружењу, укупним јачањем и повећањем доступности саобраћајне и социјалне инфраструктуре...

Већину позитивних помака није могуће остварити у кратком року, већ поступно и то синергичним мерама различитих политика (непосредан утицај имају Политика запошљавања и Социјална политика, а од великог значаја су и развојне политике предузетништва, пољопривреде, туризма и развоја саобраћаја).

Функционалне добе групе

У изради пројекције старосне структуре општине Косјерић пошло се од затечене старосно-полне структуре становништва и промена које се могу очекивати у будућности под утицајем планираног друштвеног и економског развоја подручја. Пројекције становништва не значе онај обим и структуру становништва који ће се стварно десити, већ ону која је мање или више вероватна у зависности од предпостављених промена наталитета, морталитета, миграције.

Рачуна се да ће обезбеђењем услова привређивања и побољшањем квалитета живљења локалног становништва, утицати на задржавање становништва да се не иселјава као и на повратак дела иселјених у последњих пар година.

Табела 1.2.: Пројекције становништва по функционалним добним групама

Ред. број	Подручје	Год.	Укупно	Функционалне добне групе							
				0-3	4-6	7-15	16-19	20-24	25-59	60-64	65 и више
1	Општина Косјерић	2002	14.001	317	336	1.425	704	919	6.365	845	3.090
			100%	2,3%	2,4%	10,2%	5,0%	6,6%	45,5%	6,0%	22,1%
		2025	15.500	372	372	1596	775	1.038	7.130	930	3.286
			100%	2,4%	2,4%	10,3%	5,0%	6,7%	46%	6%	21,2%
2	Косјерић град	2002	4.116	119	123	517	266	352	2.125	173	441
			100%	2,9%	3,0%	12,6%	6,5%	8,6%	51,6%	4,2%	10,7%
		2025	5.500	165	170	700	357	480	2.860	220	550
			100%	3,0%	3,1%	12,7%	6,5%	8,7%	52%	4%	10%
3	Остала насеља	2002	9.885	198	213	908	438	567	4.240	672	2.649
			100%	2%	2,1%	9,2%	4,4%	5,7%	42,9%	6,8%	26,8%
		2025	10.000	200	200	900	400	500	4.300	700	2.800
			100%	2%	2%	9%	4%	5%	43%	7%	28%

Планирани број домаћинстава

Према очекиваним променама броја становника на територији општине Косјерић, треба планирати и сразмерно повећање броја и структуре домаћинства на поменутом подручју.

Повећање броја домаћинства условљено је повећањем броја становника и раслојавањем домаћинства, смањењем просечног броја чланова у домаћинству.

Претпоставка је да ће се просечан број чланова домаћинства остати на садашњем нивоу 3 члана по домаћинству, тако да на територији општине Косјерић до 2025.год. можемо очекивати око 5.167 домаћинстава.

1.2.1.2. Урбоекономске основе

Основни циљ – Развијена привреда на територији читаве Општине, заснована на новим инвестицијама, развијеној инфраструктури, адекватно коришћеним потенцијалима, кроз развијене људске ресурсе и уз заштиту животне средине.

- Развојну политику општине дефинисати у складу са принципима штедње, рационалног коришћења и заштите природних ресурса, уз обезбеђење услова за одрживи развој подручја.
- Створити мере комплексне заштите и унапређења пољопривредног земљишта као основног развојног ресурса општине и обезбедити динамичнији развој агроиндустријског комплекса.
- У области индустрије подстицати развој капацитета који немају негативан утицај на животну средину и капацитета који омогућавају већу запосленост локалног становништва.
- Развој трговине базирати на формирању мреже и објеката и стварања понуде која ће поред задовољења потреба становништва у насељима, омогућити и снабдевање посетилаца (туриста) на овом подручју.
- У области туризма обезбедити услове за комплексну валоризацију потенцијала општине – природних и створених.
- Активно поспешивање сваког облика предузетничког удруживања, кроз разне фузионе видове кластера, асоцијација, привредних удруживања...
- Нова инфраструктурна улагања у циљу опремања и оспособљавања нових индустријских зона које би привукле потенцијалне инвеститоре, како домаће тако и иностране. Формирање технолошких паркова (greenfield и brownfield индустријских зона) уз бесплатно уступање инвеститорима великих компанија парцела индустријске зоне са целокупном комуналном инфраструктуром, а све у циљу привлачења крупног капитала и новог запошљавања радника.
- Медијска презентација потенцијала и предности општине.
- Активнији однос локалне самоуправе према привредним трендовима.
- Разни облици економских стимулација – менаџерске обуке, едукације из области примене стандарда Европске Уније...

Да би се ублажиле и временом елиминисале досадашње негативне тенденције односно како би се оживела економска активност, покренуо привредни развој, активирали значајни потенцијали (пољопривредни, туристички, индустријски и др.), изградила неопходна инфраструктура (саобраћајна и комунална), побољшали социјални услови живота (образовање, здравство, култура и др.) неопходно је да се инвестиције односно улагања на нивоу општине повећају.

Главне развојне тачке односно, носици будућег динамичнијег привредног раста и развоја општине Косјерић су пољопривреда, туризам и индустрија. На основу интензивне инвестиционе активности којом би се и покренуо будући развој поменутих привредних делатности може се очекивати и заустављање негативних демографских трендова и започињање обнове популације.

Завршавањем процеса приватизације очекује се да ће приватни сектор промовисати предузетнички дух -отварање нових радних места кроз мала и средња предузећа, увођење нових производа (роба и услуга), маркетиншку обраду тржишта, и др. активности

као је су од значаја за подизање степена ефикасности привреде, продуктивности рада и квалитета производа. Такође, приватизација ствара услове за директне инвестиције, пренос знања и менаџерских вештина, као и за подизање техничко-технолошке опремљености.

Пољопривреда

Косјерић има велики потенцијал у пољопривреди, нарочито за развој сточарства и воћарства, али мали капацитети појединачних добара, недостатак финансијских средстава и приступа финансијама, као и неорганизованост у овом сектору су основни проблеми за будући развој. У правцу унапређења ове привредне делатности требало би направити значајније кораке, као што су: развој капацитета за производњу и прераду воћа, поврћа и меса, прераду млека, унапређење ветеринарских служби, заштита појединих пољопривредних производа, активности у циљу оснивања пољопривредних удружења и/или задруга. Добру сарадњу са Министарством пољопривреде, која је остварена посебно у 2006. години, потребно је задржати и унапредити, као и успоставити сарадња са другим општинама у Златиборском округу (нпр. Сјеница, чувена по производњи сира и Ариље познато по производњи малина). Треба испитати могућности производње производа веће вредности као што је органска храна и преуслове за формирање тржишних марки (посебни сиреви и слично). Питања као што је добијање одобрења за производњу органске хране, увођење HACCP и других стандарда треба да се реше у сарадњи са Министарством и другим општинама и програмима у региону. У првој фази, примарни циљеви треба да буду домаће тржиште и тржишта суседних земаља.

Општина располаже значајним земљишним потенцијалом (од укупне површине која износи 52.500 ha 57,8% односно 30.357 ha се односи на пољопривредно земљиште) али је потребно мерама економске и пореске политике омогућити да се формирају пољопривредни поседи и то велики од преко 100 ha, средњи преко 30 ha и мали од 3,5 и више ha. Најсврхисходније су укрупњавање парцеле, у комплексу, где је могуће инсталирати адекватан систем за наводњавање и обезбедити оптималну примену агротехнике. Обнова и ревитализација пољопривреде мора се заснивати на на оним врстама делатности које ће испунити следеће: пласирати производе који су тржишно прихватљиви, брзо ефектуирање планираних инвестиција, већи профитабилност, ангажовање већег броја радне снаге као и диверсификованији и квалитетнији асортиман производа.

Последично са ревитализацијом пољопривредне производње створили би се услови за потпуније искоришћавање постојећих и додатних капацитета прехранбене индустрије као и запошљавање других, пратећих индустријских грана које раде за потребе пољопривреде (машине, резервни делови и сл.). Већа повезаност примарне пољопривредне производње и прехранбене индустрије у оквиру репродукционог ланца производње хране омогућава брз развој агрокомплекса који је један од значајних носиоца будућег економског развоја општине.

Индустрија

Развој индустрије у великој мери зависи од могућности да се привуку стратешки инвеститори у секторе индустријске прераде пољопривредних производа, производње готових производа на бази цемента, прераде дрвета и производње производа од дрвета као и производње флаширане воде за пиће. Од изузетног је значаја подстицати предузетништво, поготово за делатност малих кућних радионица које би производиле заштићени етно-прехранбени производ на бази индивидуалне пољопривредне производње. Задатак Одсека за привреду општине у Планском периоду треба да буде стални рад на развоју локалних робних марки.

У складу са државном стратегијом за подстицање грин-филд инвестиција, потребно је обезбедити услове за развој Нове пословне зоне и то следећим редоследом: израдити план детаљне регулације са парцелацијом, извршити откуп земљишта и комунално опремити грађевинске парцеле. За ове намене расположива су средства буџета општине, субвенције које одобрава Влада и средства донаторских организација. Потребно је наставити са политиком либерализације услова за пословање, редукацијом и укидањем општинских такси и накнада за грин-филд инвестиције као што је учињено код накнаде за опремање и уређење грађевинског земљишта и таксе за истицање фирме.

Туризам

Косјерић има природне потенцијале као што су чиста животна средина, чиста изворска вода и културно наслеђе за развој сеоског, планинског, здравственог, спортског туризма и туризма специјалних интереса. Пошто се налази на најкраћем путу из Војводине, Славоније и Семберије ка Јадранском мору, Косјерић би могао да буде место за једнодневни одмор туристима који туда пролазе лети. Главни развојни потенцијали су концентрисани у оквиру постојећих и потенцијалних туристичких дестинација Дивчибаре, Град, Радановци-Таор и Варда-Маковиште. Треба и истаћи да црква брвнара у Сечој Реци са својим чувеним дверима није довољно искоришћена у сврху привлачења туриста.

Потенцијали за развој сеоског туризма на подручју општине се ипак оцењују као најзначајнији с обзиром да је овај вид туризма у значајној мери развијен и да су пројекти у овом сектору подржавани у протекле две године од стране донатора, Министарства туризма и Министарства пољопривреде у виду подстицајних кредитних и бесповратних средстава. Резултати напора у сферама развоја маркетинга и едукације предузетника већ су дали одређене резултате као што је повећање смештајних капацитета, повећање броја остварених пансиона, инвестиције у туристичку инфраструктуру, повећање прихода буџета општине од боравишних такси итд. Од свих напред наведених процеса засад је највећу корист имало туристичко подручје Доња Ражана-Дивчибаре, захваљујући у многоме проактивном приступу и деловању локалног становништва, тако да је у овом подручју тренутно сеоски туризам на највишем нивоу развијености у општини и бележи стални раст.

Развојне могућности туристичке делатности у Косјерићу, осим руралног туризма, обухватају и градску средину где постоје угоститељски објекти са смештајним капацитетима (хотел Скрапеж са 120 лежаја и мотел Извор са 30 лежаја). Туристима су на располагању и квалитетни отворени спортски терени у граду, олимпијски базен, спортска хала и очуван природни амбијент који чини непосредно градско окружење.

Планинска подручја постојећих и потенцијалних туристичких дестинација (Дивчибаре, Град, Повлен, Варда) дају нову развојну шансу за развој планинског туризма на средњим висинама у летњем и зимском периоду и туризма посебних интереса. Обзиром да се ове дестинације наслањају на околна рурална подручја скоро свуда је могуће комбиновање више видова туризма.

Главне препреке за развој туризма укључују недостатак средстава, просторних и детаљних планова, одговарајуће обученог особља, одговарајућих објеката и инфраструктуре (прилазни путеви, електроенергетски објекти, угоститељски објекти са смештајним капацитетима, терени за спорт и рекреацију, мала језера итд.) и недостатак стратегије на локалном нивоу. Стратегија развоја општине Косјерић и План локалног економског развоја треба да буду основа Туристичкој организацији Косјерића за израду Акционог плана развоја туризма до 2012.године или више акционих планова за поједине секторе са могућношћу конципирања истих на краће временске периоде.

Проширење капацитета и наставак изградње ванпансионских садржаја у области туризма подразумева:

- повећање броја домаћинстава која ће се укључити у пружање услуга сеоског туризма
- повећање смештајних капацитета у оквиру сеоских туристичких домаћинстава
- проширење ванпансионских садржаја кроз бољу понуду за боравак и рекреацију у природи
- мотивисање омладине да се оријентише на пружање услуга у руралном туризму
- ревитализацију српског села
- развој аграрног сектора кроз већу производњу и продају пољопривредно-прехранбених производа
- усмеравање ка производњи здраве органске хране
- већа производња и продаја сувенира и предмета (ћилими, народне ношње косјерског краја, разбоји, преслице, итд) карактеристичних за ово поднебље
- боља промоција саме туристичке дестинације као и општине Косјерић
- развој угоститељства и пратећих услужних делатности
- инвестирање у развој путне инфраструктуре

1.2.1.2.1. Пројекције бруто домаћег производа и инвестиција

На пројекцију социо-економског развоја општине Косјерић утиче скуп варијабли (променљивих) које су у одређеној међузависности. Скуп тих варијабли, између осталог, обухвата: стопу инвестиција, стопу личне и укупне потрошње и капитални коефицијент као синтетички израз техничког прогреса и утицаја овог прогреса на продуктивност рада. Наведене величине су међусобно зависне, јер промене једне изазивају промене у другим варијаблама. Међу њима кључну улогу играју **стопа инвестиција** и **капитални коефицијент**. Стопа инвестиција показује удео инвестиција у бруто домаћем производу (БДП), а капитални коефицијент изражава однос капитала и остварене производње.

Стопа инвестиција је индикатор који показује колико конкретно подручје може да издвоји средстава за повећање производње, уважавајући и прилив директних страних инвестиција, разне дознаке и прилив средстава по другим основама (кредити, зајмови итд.). Имајући у виду све догађаје који су се у Србији десили за последњих двадесетак година, стопа инвестиција биће, у највећој мери, детерминисана приливом страних инвестиција, које ће у наредних неколико година (до 2025. године) имати доминантну улогу у развоју Републике. Између обима и структуре инвестиција и брзине друштвено-економског развоја постоји веома тесна корелација. Већи обим инвестиција, као резултат већег њиховог учешћа у БДП-у, осигурава већу производњу и новостворену вредност која безбеђује већу личну и општу потрошњу и повратно утиче на повећање инвестиција.

Капитални коефицијент показује колико је јединица инвестиција (капитала) потребно за стварање једне нове јединице производње или услуге. Отуда је стопа привредног раста функција две наведене варијабле: стопе инвестиција и капиталног коефицијента. Капитални коефицијент је под снажним утицајем информатичке и технолошке револуције, без обзира да ли се социо-економски развој одвија у условима константних или растућих инвестиција. У анализама се користе просечни и маргинални капитални коефицијент. За потребе овог рада опредељење је да се користи просечан капитални коефицијент, између осталог и зато што је динамика социо-економских промена до те мере убрзана, да се време активирања инвестиција такође убрзано скраћује, односно: $r_Y = I/k_1 + k_0/k_1$ - где је стопа раста производње (r_Y) у директној пропорцији са порастом инвестиција (I) у датом периоду времена и обрнуто сразмерна временским променама капиталног коефицијента.

Одређивање просечних годишњих стопа раста БДП и БДП по становнику врши се на основу бројних показатеља, а посебно очекиване политичке стабилизације, јачања демократизације друштва, отварања према свету и постепеног приближавања Европској Унији. Уважавајући природне и створене потенцијале, постављене циљеве и могућности општине Косјерић и

званичне податке Републичког завода за статистику (годишња стоп раста укупног БДП за 2007. у односу на 2006. годину износила је 7,6% и у 2009. години је остварен пад БДП за 2,5% услед економске кризе) процењујемо да су реалне следеће просечне годишње стопе раста БДП и БДП по становнику, за посматрани плански период, уз потребне и могуће инвестиције:

- Први сценарио – 5%
- Други сценарио – 6,5% (оптимистички)

Укупан БДП и по становнику у 2005. години у општини Косјерић износио је 48,9 милиона евра односно 3.493 евра. На крају планског периода тј. у 2025. години према првом сценарију (пројектована стопа раста је 5%) очекује се да ће износити 162,06 милиона евра односно 10.455 евра по становнику, а према другом сценарију (пројектована стопа раста је 6,5%) се очекује да ће износити 215,2 милиона евра односно 13.884 евра по становнику. Први сценарио подразумева да би се укупан БДП повећао за 3,3 пута а БДП по становнику за 2,2 пута. Према другом сценарију БДП би се повећао за 4,4 пута а БДП по становнику за 3,9 пута.

Да би се оствариле планиране пројекције неопходно је најпре обезбедити пораст инвестиција односно њиховог удела у БДП-у (са 5,8% у 2005. години на неопходних 25% у 2025. години), да би се касније са стабилизацијом економских и политичких токова тај удео могао смањити у корист личне потрошње.

Табела 1.3. Пројекција БДП, БДП per capita, инвестиција и инвестиција per capita до 2025.

БДП – стопа раста 5% (мил. €)					
	2005	2010	2015	2020	2025
Република Србија	20.358	28.774	37.189	45.605	54.020
Златиборски округ	574,4	835,95	1097,5	1359,05	1620,6
Општина Косјерић	48,9	77,19	105,48	133,77	162,06
БДП per capita – стопа раста 5% (€)					
Општина Косјерић	3.493	5.323	7.032	8.772	10.455
Инвестиције(мил. €) и инвестиције per capita (€) - стопа раста 5%					
% инвестиција	5,8	10	15	20	25
Инвестиције	2,8	7,7	15,8	26,8	40,5
Инвестиције per	203	532	1.055	1.754	2.614
БДП – стопа раста 6,5% (мил. €)					
Република Србија	20.358	33.202	46.046	58.890	71.734
Златиборски округ	574,4	968,8	1363,2	1757,6	2152,0
Општина Косјерић	48,9	90,5	132,1	173,6	215,2
БДП per capita – стопа раста 6,5% (€)					
Општина Косјерић	3.493	6.240	8.803	11.385	13.884
Инвестиције(мил. €) и инвестиције per capita (€) - стопа раста 6,5%					
% инвестиција	5,8	10	15	20	25
Инвестиције	2,8	9,0	19,8	34,7	53,8
Инвестиције per	203	624	1.321	2.277	3.471

1.2.2. Однос градских и сеоских насеља и функционално повезивање насеља и центара

1.2.2.1. Правци развоја мреже насеља

Узети укупно, друштвени, социјални, економски и просторни циљеви учествују у стварању слике стања и, истовремено, одређују правце развоја планираних активности на одређеном простору. У том смислу, концепција развоја мреже насеља и размештаја активности, усмерена је на уважавање постојећих и предвиђених будућих, како демографских кретања и започетих токова развоја појединих активности, тако и уочених природних и створених могућности простора.

Основ концепција развоја мреже насеља у општини представља:

- Децентрализација и диференцијација садржаја и активности - у циљу смањења централитета градског насеља Косјерића у корист развоја већ „заосталих“ (западних и источних) делова општине Косјерић;
- Интензивнији развој средишта окупљања, као обновом и унапређењем постојећих и тако и афирмацијом нових, и образовање нових зона утицаја које би омогућиле квалитетније регруписавање у мрежи насеља, у оквиру, али и ван подручја Општине. При томе раст и покретање развоја насељских средишта потребно је надзирано усмеравати како се избегле неповољне последице (непланска изградња, непримерено коришћење земљишта итд.);
- Развој делотворне мреже насеља кроз развој саобраћајне и комуналне инфраструктуре, без чега је нерационално очекивати било какав помак у развоју и задовољавајућем функционисању и повезивању насеља;
- Дати предност у развоју сеоским средиштима вишег реда, покретање унапређењем јавних служби и производних капацитета. Такође, групе мањих насеља пожељно је груписати у подручја од утицаја центра вишег нивоа, што им омогућава лакше решавање комуналних проблема и приступ неопходним јавним службама;
- Постављање основа за развој специјализованих центара, пре свега туристичких. Основ за то представљају посебности одређених делова општине (природне вредности јужних Дивчибара, саобраћајна повезаност, етно-архитектура са нагласком на цркву-брвнару у Сечој Реци, развијен сеоски туризам кроз постојање дугогодишње традиције, посебно у источном делу општине);
- Посебно усмерење појединих центара може дати основу за развој и одговарајућих видова друштвене инфраструктуре: специјализованих школа, здравствених станица и комплекса, научних и културних установа, привредних капацитета, итд., а што би допринело подизању нивоа конкурентности појединих насеља (подручја), па и Општине у целини;
- Нагласак на развоју туризма везаног за село (сеоски, етно- и еко-туризам) и еколошки третирану пољопривреду. Основни циљ је подстицање присутног становништва да остане на датом подручју и да га својим радом унапреди. Ово је, такође, условљено развојем путне мреже у смислу лакше доступности, као и одговарајућом насељском опремљеношћу.

1.2.2.2. Плански концепт развоја мреже насеља

Полазишта за уобличавање планског концепта развоја мреже насеља општине Косјерић успостављена су на начелима:

- интегралног третмана насеља на подручју Општине, чиме се стварају услови за превазилажење неповезаности у функционисању система мреже насеља и омогућава подизање нивоа функционисања појединих гравитационих подручја;

- прожимања насеља кроз активирање тзв. „преклопних зона“ између појединих целина у Општини;
- заснивање концепта на „продорима“ развојних трајекторија (тачака, потеза и зона), имајући у виду ресурсе и потенцијале саобраћаја, природних услова, створених услова (капацитета привредне и друштвене инфраструктуре, туристичких капацитета, итд.).

Постојећи начин функционисања насељске мреже места Косјерић, у складу са описаним постојећим стањем је затворен и једносмеран систем функционисања и представља, у основи, изразиту моноцентричну структуру мреже са средиштем у граду Косјерићу, већ успостављену на подручју Општине. Оваква структура настала је занемаривањем и слабљењем веза између **три уочене целине**:

- Југоисточна целина са средиштем у граду Косјерићу;
- западна целина са две подцелине и два средишта: Варда и Сеча Река;
- североисточна целина са средиштем у насељу Ражана у оквиру села Мрчићи.

Концепт развоја би у почетној фази требао покренути превазилажење проблема у функционисању и разликама у развоју данашње мреже насеља општине Косјерић. Он представља полицентричан модел развоја, који је уједно и опредељујући концепт развоја мреже насеља на подручју општине Косјерић.

Средишње постављен положај општинског средишта донекле ограничава услове за разнoмернији развој мреже насеља и размештај садржаја и активности на целокупном простору Општине. Његова близина и доступност су управо препреке за полицентричан развој. Стога се може очекивати брже покретање развоја оних насеља и сеоских центара, који су удаљенији од града Косјерића.

Као основ полицентричног развоја, посматрано глобално на нивоу Општине, може послужити диференцијација напред наведених целина како у погледу развијености, тако и структури центара. Главни државни путеви првог и другог реда који повезују ове области представљају тзв. „**осовине развоја**“. То су две осовине, које иду правцима север-југ и исток-запад и стварају „крст“ у самом граду Косјерићу. Краци „крста“ нису једнаки, тј. више су развијени краци у правцу севера и запада.

Осовине се могу третирати као „полови“ развоја у односу на област којој припада општинско средиште. Подизање степена централитета постојећих насељских центара у оквиру сваке појединачне области основ је за њихово прво упоредо, а потом и сложеније међусобно повезивање.

Истовремено, центри сличног ранга постају, у извесном смислу, а с обзиром на посебне одлике целина, комплементарни центрима у суседним целинама (које могу бити и у суседним општинама). На тај начин се поново афирмишу осовине развоја око којих се насељска мрежа може даље усложњавати јачањем полова развоја у односу на поједине центре што, последично, ствара услове за разнoмернији развој сваког насеља понаособ.

Оно што је недостатак овакве структуре мреже је ретка насељска структура и непостојање јачих сеоских центара у источном, јужном и северном делу подручја (на прелазу између града Косјерића и границе са општином Пожега, односно општином Ваљево, у делу код Таора). Основна тешкоћа ових делова Општине је уситњеност подручја на више мањих области, близина града Косјерића и лоша међусобна повезаност насеља. У оквиру ових насеља треба тежити развоју оних садржаја који би допуњавали најближе припадајуће центре, што се делотворније може остварити тек у оквиру сложенијих видова умрежавања подручја - пре свега његовом израженијом децентрализацијом, уз неопходан услов бољег сабраћајног повезивања. Највећи потенцијал за јачање централних активности и развој у локалне центре имају села

Субјел, Радановци и Тубићи, која су и данас нешто развијенија и боље опремљена централним наменама него околна села.

Почетна фаза развоја полицентричног система мреже, подразумева јачање и диференцијацију постојећих центара који могу да остваре противтежу поларизационим утицајима Косјерића, да омогуће рационалну просторну организацију привредних веза у мрежи центара и да подстакну развој околних насеља. Тиме се стварају услови за успостављање чвршћих веза између самих центара и насеља која се око њих групишу. Посебан нагласак даје се јачању туристичких центара у јужној подгорини Дивчибара (североисток Општине).

1.2.2.3. Улога насеља у планираној насељској мрежи

По успостављеном концепту полицентричног развоја, у хијерархији центара би се издвајали:

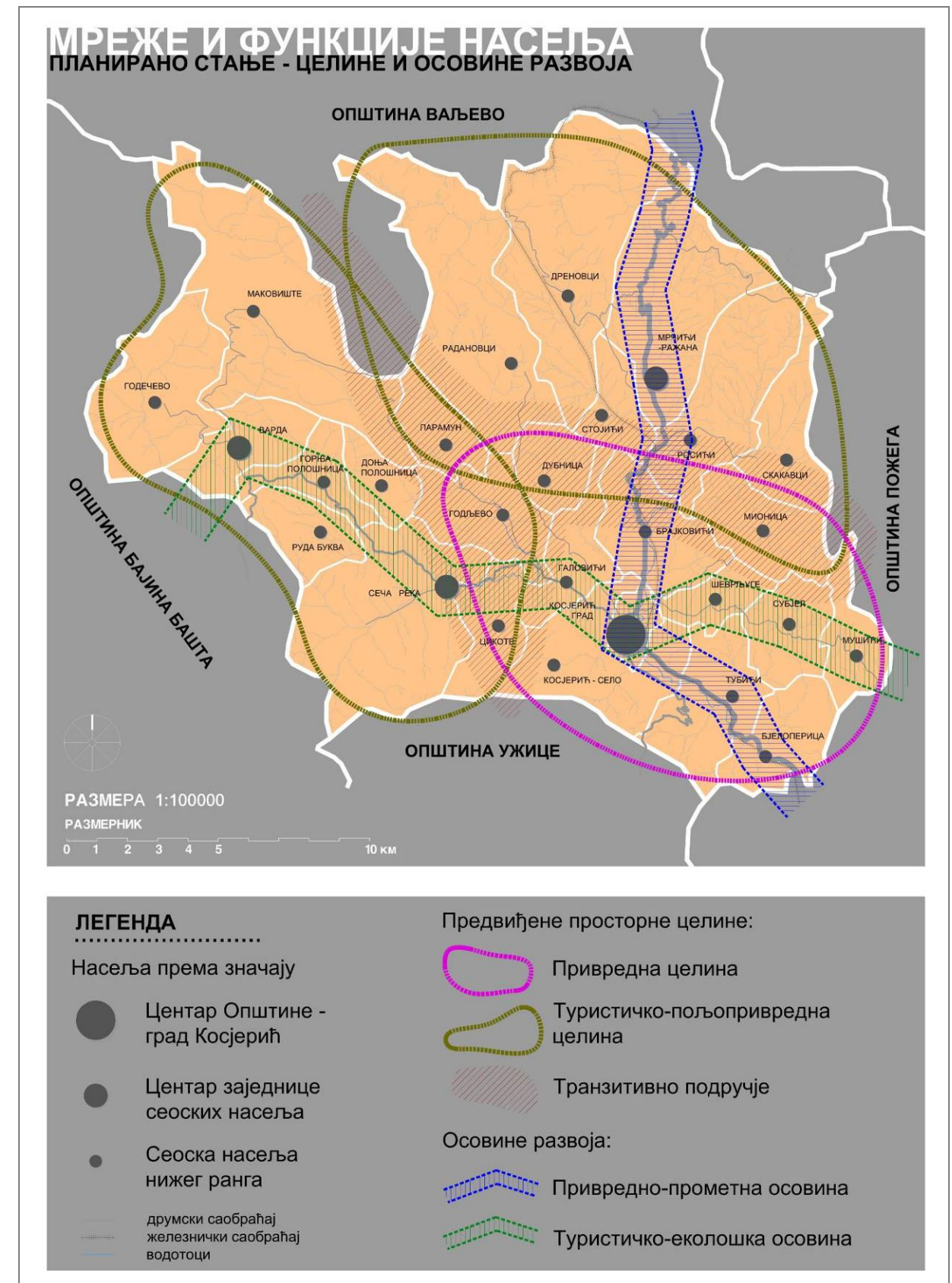
Општински центар, градско насеље **Косјерић** – управно, културно и привредно средиште Општине. Под његовим непосредним утицајем развијала би се приградска насеља (Косјерић-село, Шеврљуге и Брајковићи) и низ насеља у његовој непосредној близини (Тубићи, Бјелоперице, Субјел, Мушићи, Мионица, Галовићи). Од тога Тубићи и Субјел имају погодности за развој у локалне центре. Јачање улоге општинског центра, сходно укупном развоју Општине, последично би требало да иницира и јачање његове улоге у регионалном окружењу.

Центри заједнице насеља имају веома значајну улогу у будућем развоју Општине. Ту се убрајају:

Мрчићи (насеље Ражана) – Сеоски центар североисточног дела Општине. Ово подручје има најбоље услове за развој туризма и њему сагласних делатности (угоститељство, саобраћај, трговина, посебни типови становања). Туристичке делатности биле би потпомогнуте данас развијеним и веома познатим сеоским туризмом, као и веома прометним саобраћајем дуж магистралног правца Нови Сад - Ваљево - Косјерић - Пожега - Јужни Јадран. Такође, пространи шумски комплекси и откривена лежишта минералних сировина, на граници ове целине са општином Ваљево, могу покренути сложенији развој садржаја и активности на овом простору. Насеља која под утицајем насеља Ражана су Дреновци, Стојићи, Росићи и Скакавци, а успостављањем бољих саобраћајних веза овој целини би припала и насеља Дубница и Радановци, која такође имају сличне природне услове. Насеље Радановци имају потенцијал да прерасту у локални центар.

Варда – Сеоски центар који би требао покренути развој крајње западног дела општине и део тзв. западне целине. Села која му непосредно гравитирају су Маковиште, Руда Буква, Горња Полошница и Годчево. Добри услови за развој примарних делатности и значајни природни ресурси овог подручја намећу будући развој привреде која се ослања на традиционалне делатности, екологију и здраву храну. За ове потребе биће најбитније урадити квалитетну инфраструктуру и повезати дато подручје са околином.

Сеча Река – Сеоски центар који је најближи граду, што донекле смањује његов потенцијал центра. Сеча Река би требала покренути развој дела општине у највишем делу долине реке Скрапеж, између Варде и Косјерића. Овај део Општине обухвата и села Годљево, Цикоте, Парамун и Доња Полошница. Главне погодности овог краја (црква-брвнара као културно добро, очувана природа, најављено подизање акумулација и мини-хидроелектрана) дају могућности за развој различитих делатности. Нагласак био требало ставити на повезивање пољопривреде и села са другим, тржишно усмеренијим делатностима - еколошки туризам, лов и риболов за боравком у „домаћем смештају“, етно-манифестације, мала прехранбена „еко“ производња, продаја здраве хране и сл.

Сл. 1.2. Модел комплементарног развоја целина као основ полицентричног развоја мреже насеља

Специјализовани центри

Насеља у јужном подножју Дивчибара (Мрчићи, Росићи и Скакавци), у складу са посебно повољним особеностима подручја и планираним интензивним развојем туризма, планским концептом третирају се као **доминантно туристичка насеља посебног вида** (туризам повезан са пољопривредном производњом, ловном привредом, прометним положајем). Развојни карактер сваког од њих би требао омогућавати сагласност садржаја и активности у циљу заокружења што богатије туристичке понуде, а у оквиру компактне понуде туристичке зоне Дивчибара. у те сврхе било би веома корисно размотрити и дубље разрадити све могуће начине повезивања Дивчибара и датих села у јужној подгорини.

Локални центри

Тубићи - Локални центар за насеље Бјелоперице. Близина града, повољан положај на важној саобраћајници, повољнија демографска кретања у односу на већи део Општине, издвајају ово насеље као могући локални центар. У случају Тубића требало би предвидети подршку развоју „мале привреде“ и делатности везаних за саобраћај.

Субјел – Локални центар за насеља Мушићи, а могуће и за Мионицу. Афирмација овог центра, усмерена је на развој и подизање квалитета садржаја и активности, пре свега, у домену трговине и услуга, а у вези за привредно веома активним подручјем Општине са веома развијеним вођарством.

Радановци – Локални центар за насеља Дубницу, а могуће и за Дреновце. Окосница развоја овог краја требала би бити будућа експлоатација минералних сировина у вишем делу овог подручја, као и постојање изванредних услова за туризам (меморијални комплекс, богатство шума и вода). За потребе будућег развоја потребно је унапредити путну мрежу, нарочито у правцу Ражане.

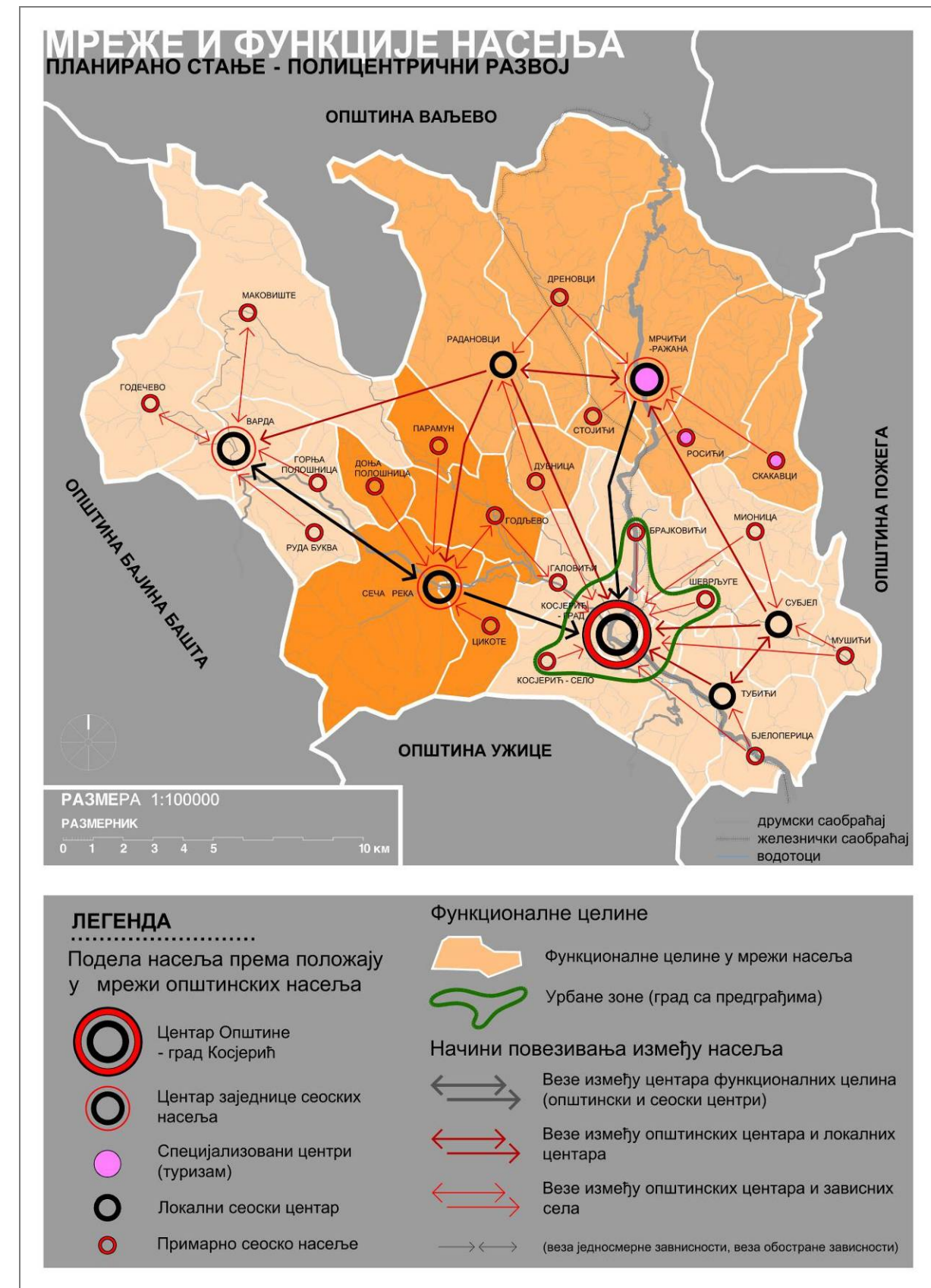
Примарна сеоска насеља

На подручју општине Косјерић предвиђено је да 20 насеља задрже положај примарних сеоских насеља. Предуслов за даљи развој и унапређење ових насеља (све примарних сеоских) је: побољшање мреже општинских путева и повезивање са припадајућим центрима, основна инфраструктурна опремљеност, јачање веза јавним превозом и другим везама (мобилна телефонија, квалитетна доступност преко интернета).

Планирани концепт полицентричног развоја, осим јачања постојећих центара, подстиче и успостављање **више полова развоја** којима се, даљим усложњавањем мреже, растеређују постојећи центри и премештају/успостављају везе просторног развоја и размештаја садржаја на читавом простору Општине. Активирање ових полова развоја је изузетно значајно за мала сеоска насеља, с обзиром да они, сами за себе, немају превише услова да понесу епитет центра.

У почетној фази промене насељске мреже, они не представљају значајније носиоце развоја, већ својим садржајима додатно подстичу постојеће центре и успостављају чвршће везе како са припадајућим центрима, тако и са суседним насељима нижег ранга.

Најзначајнији пол развоја за развој малих сеоских насеља у будућем систему планиране насељске мреже представља подстицање везе села крајње западних и источних делова Општине са суседним селима у општинама Ваљево, Пожега и Бајина Башта. Такође, као посебно важан пол развоја треба истаћи и даљи развој сеоског туризма у селима источног дела Општине (Росићи, Мионица, Скакавци).

Сл.1.3. Планиран концепт полицентричног развоја мреже насеља

Развој осталих насеља у оквиру насељског система, у тесној је зависности од развоја путне мреже на ширем подручју Општине. Стога је од пресудног значаја успостављање система прстенастог повезивања радијалних путних праваца средишњег дела подручја. Код подстицања развоја ових насеља треба ставити нагласак и на развој етно-еко-туризма и еколошке пољопривреде, као и ловног и излетничког туризма.

Међу примарним сеоским насељима потребно је истаћи и очекивани процес прерастања граду најближих села у предграђа. У овом положају су села: Косјерић-село, Брајковићи и Шеврљуге, могуће и Тубићи. Код прва два села овај процес је већ започет у рубним зонама ка граду, често са бројним неповољним странама развоја (слаба инфраструктура, непостојање јавних простора и установа, развој непосредно уз веома оптерећене путне правце и сл.). С тим у вези потребно је нагласити значај уобличавања начина и модела развоја ових насеља кроз нове планове како би се предупредиле неповољне стране „спонтане урбанизације“.

Смернице развоја малих сеоских насеља треба тражити у будућем груписању непољоприврених и нестамбених намена по насељима у одређене тачке (раскршћа путева) или потезе (доминантне путне правце кроз насеља) како би се у овим селима образовали центри (већина примарних сеоских насеља нема центре), као основни предуслов њиховог развоја.

У случају општинских сеоских центара потребно је заједничко деловање тела Општине и других државних установа (задужених пре свега за јавне службе) у циљу стварања мањих центара где би се сместиле основне јавне службе и друге централне немене (одељење школе, поштанска говорница и сандуче, јавна чесма, црква, сеоски дом са месном канцеларијом и салом за окупљања и културне догађања, сеоска продавница, сточна вага и сл.). Сви ови садржаји би се у најосновнијим облику могли наћи у једној грађевини са приступним тргом испред. Овакви центри би се могли образовати и уз данашње централне садржаје (где постоје). Развој општинских центара кроз груписање датих садржаја и активности требао би бити праћен и сагласан са развојем саобраћаја - изградње нових и обнове старих саобраћајница између сеоских центара, које стварале чворишта управо у датим сеоским центрима. Повезано са тим потребно је и увођење линија јавног превоза којима би се међусобно повезали ови центри.

У оквиру ових смерница требало би разрадити и моделе стварања посебних центара или малих радно-производних зона уз примарна сеоска насеља. За разлику од напред поменутих сеоских општинских центара, за које је пожељно смештање у географско средиште насеља ради лакше доступности, ови „производни“ центри би се требали сместити на инфраструктурно (посебно саобраћајно) најопремљеније делове сеоских атара, на раскршћима путева или непосредно до њих. Други значајан чинилац смештања би могла бити нека важна погодност, попут хидроелектране, вештачког језера, издашног извора воде, већег водотока, значајнијег равног подручја и сл.

1.2.3. Организација јавних служби и верских објеката

1.2.3.1. Општа оцена опремљености јавним службама на територији општине Косјерић

Општа карактеристика развијености јавних служби општине Косјерић је релативна неразвијеност мреже и непокривеност малих насеља примарним сервисима. Оваквој развијености мреже примарних сервиса највише је допринела (не)развијеност мреже насеља и њихова величинска структура – односно веома велики број дисперзованих, уситњених насеља са малим бројем становника. Ситуацију погоршава сталан тренд опадања броја становника, негативан природни прираштај и необнављање становништва.

Општина Косјерић има релативно неразвијену мрежу јавних служби у насељима, а изузетак представља општинско седиште, насеље градског типа, Косјерић варош. Најразвијенија је мрежа објеката образовања, док је веома слабо развијена мрежа објеката здравства. Објекти дечје заштите заступљени су само у вароши Косјерић, а Центар за социјални рад постоји у седишту општине. Мрежа објеката образовања је веома дисперзована и нерационална у односу на број деце корисник и тренд депопулације у општини.

Косјерић је слабо развијен полифункционални центар локалног значаја, без изражене доминације једне или групе функција, изузев индустрије којом доминира Цементара. Сеоска

насеља су углавном монофункционална, пољопривредна или мешовита, с тим што у појединим селима постоје неки видови јавних служби, и даље испод границе опремљености, и то у Сечеј Реци, Варди и Мрчићима.

Комплементарно индустрији у њима треба развијати здравствене, културно-образовне делатности и делатности дечје заштите, посебно за предшколске групе. Одређене предиспозиције за то, које се морају планском акцијом и планским мерама подржати имају у западном делу општине Сеча Река и Варда, а у источном Мрчићи, који треба да постану микроразвојни центри. Будућа мрежа јавних служби треба да се заснива на дефинисаном функционалном прагу, који ће успоставити баланс између потреба за бољом опремљеношћу насеља у дисперзији, одговарајуће доступности и и рационалне организације.

Сеча Река има релативно добру саобраћајну повезаност са општинским центром и индустријским комплексом цементаре, одређену традицију, културноисторијско језгро, гравитациону сферу и објекте јавних служби. Слично је и са Вардом и Ражаном, насељима која имају традицију сеоских варошице и добар географски положај. Културноисторијска језгра наведених центара, треба очувати и заштитити. Микроразвојна језгра треба да добију улогу центара функционалне децентрализације општине. Њиховим развојем обезбедила би се уравнотеженост размештаја становништва и ефикаснија и усклађенија организација јавних служби са потребама и интересима локалних заједница.

Јавне службе морају бити организоване тако да буду комплементарне и компатибилне са јавним службама Златиборског округа, али и да у потпуности задовоље потребе свог становништва. Обавезне јавне службе по правилу треба да буду доступне свим грађанима по приближно једнаким условима. То се посебно односи на организацију основног образовања, опште здравствене заштите и предшколске установе. Стога је у будућности неопходно планским мерама рационализовати мрежу основних школа, посебно у депопулационим подручјима, у складу са захтевима локалне заједнице. Једна од опција развоја је затварање или гашење сеоских четвороразредних школа, које треба да буде компензовано побољшањем доступности ученицима школи у Косјерићу или насељима – сеоским центрима (организација аутобуског саобраћаја за ученике, субвенције у цени превоза). Рационализација мреже основних школа мора бити у складу са прогнозама о демографском развоју појединих насеља и општине у целини.

У односу на незадовољавајуће стање у организацији здравствене заштите грађана, неопходно је здравствену службу учинити доступном свим потенцијалним корисницима што се може постићи децентрализацијом (лоцирањем и функционисањем објеката здравствене заштите у свим насељима- сеоским центрима, уз допуну мобилним здравственим службама у секундарним насељима). У стандардне јавне службе спадају предшколско образовање деце, средње образовање, као и установе културе. Мреже јавних служби таквог типа треба да су усклађене, на једној страни са размештајем и старосном структуром становништва, а на другој да су усаглашене са њиховим системима у регионалном окружењу.

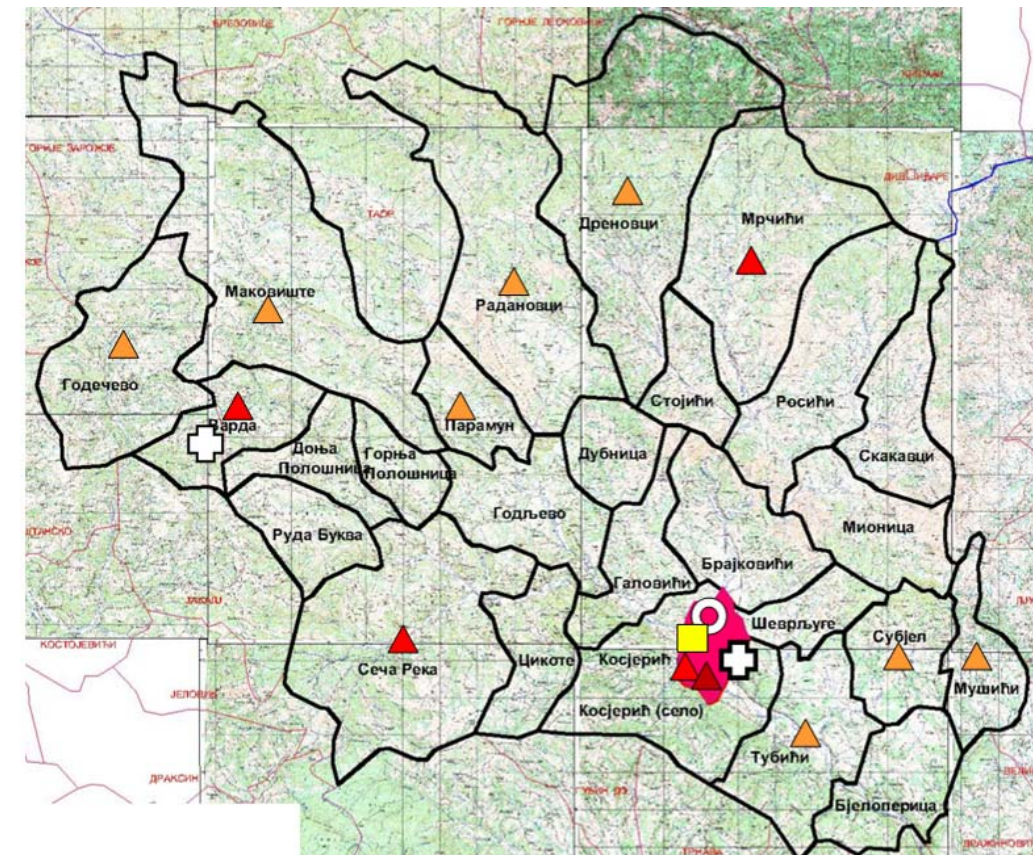
Табела 1.4. Постојећа заступљеност јавних служби у општини Косјерић

Ред. број	Подручје	Тип насеља	Заступљеност јавних служби у насељима					
			Осн. школа	Здр. пункт	Дечја установа	Месна канцелар. и др.	Црква	Остале функције
1	Бјелоперица	Примарно	-	-	-	-	-	-
2	Брајковићи	Примарно	-	-	-	-	-	-
3	Варда	Сеоски центар	+	+	-	+	-	Ђачки интернат
4	Галовићи	Примарно	-	-	-	-	-	-
5	Годечево	Секундарно	+(4)	-	-	+	-	-
6	Годљево	Примарно	-	-	-	-	-	ДК (не ради)
7	Горња Полошница	Примарно	-	-	-	-	-	-
8	Доња Полошница	Примарно	-	-	-	-	-	-
9	Дреновци	Секундарно	+(4)	-	-	-	-	-
10	Дубница	Примарно	-	-	-	-	-	-
11	Косјерић (варош)	Седиште општине	ОШ, техничка школа	Дом здравља, апотека, вет. станица	вртић	Скупштина општине, суд, полиција, ватрогасна служба	црква	Дом културе, библиотека, галерија
12	Косјерић (село)	Секундарно	-	-	-	МЗ	-	ДК
13	Маковиште	Секундарно	+(4)	-	-	МЗ	+	-
14	Мионица	Примарно	-	-	-	-	-	-
15	Мрчићи	Сеоски центар	+	-	-	МЗ	+	-
16	Мушићи	Секундарно	+(4, стара и нова)	-	-	МЗ	-	-
17	Парамун	Примарно	+(4)	-	-	-	-	-
18	Радановци	Секундарно	+(4)	-	-	МЗ	+	-
19	Росићи	Примарно	-	-	-	МЗ	-	Сеоски дом
20	Руда Буква	Примарно	-	-	-	-	-	-
21	Сеча Река	Сеоски центар	+	-	-	МЗ	Црква брвнара, нова црква	-
22	Скакавци	Примарно	+(4)	-	-	-	-	-
23	Стојићи	Примарно	-	-	-	-	-	-
24	Субјел	Секундарно	+(4)	-	-	МЗ	+	-
25	Тубићи	Секундарно	+(4)	-	-	-	-	-
26	Цикоте	Примарно	-	-	-	-	-	-
27	Шеврљуге	Примарно	-	-	-	-	-	-

1.2.3.2. Стечене планске обавезе и стање планирања у односу на јавне службе

Увидом у расположиву документацију стечена је слика о стању планирања на територији Просторног плана општине Косјерић и релевантни су следећи плански акти:

- Просторни план Србије (2010.)
- Генерални план Косјерића
- Стратегија развоја општине Косјерић

Слика 1.4.: Постојеће стање опремљености јавним службама у општини Косјерић

Просторним планом Србије (1996., ИАУС) дефинисани су јединствени минимални стандарди за поједине садржаје јавних служби, са циљем остварења једнаких права у домену задовољења основних потреба становништва Србије и хомогенизације њеног простора.

Циљеви и опредељена планска решења планова вишег реда су уграђени у развојна опредељења и циљеве овог Програма.

Смернице за примену Просторног плана Србије у другим просторним и урбанистичким плановима налажу да се у плановима обезбеде услови за лоцирање јавних служби у складу са критеријумима смештаја и локационо-развојним потенцијалом подручја и политиком регионалног развоја.

У складу са тим, концептуалне поставке Просторног плана које се односе на модел рационализације јавних служби су усвојене само на генералном нивоу, док ће се у већој мери применити препоруке Просторног плана у погледу минималних стандарда за сервисе и објекте јавних служби.

1.2.3.3. Приступ

ПОЛАЗНА ОПРЕДЕЉЕЊА заснована су на следећим међународним документима:

- **АГЕНДА 21.** У оквиру циљева и задатака везаних за унапређење одрживог развоја људских насеља Агенда 21 препоручује формулисање и примену програма за смањење утицаја миграција село-град, тако што ће се побољшати животни услови на селу. Такође, препоручено је унапређивање урбаног управљања путем доношења одговарајућих смерница за просторно и урбанистичко планирање и њихову реализацију. Од посебних активности пре свега се наглашава значај квалитетне здравствене заштите, сервиса и услуга:
 1. Развијање система примарне здравствене заштите;
 2. Испуњење примарних здравствених потреба сеоског, семиурбаног и урбаног становништва;
 3. Приоритетно постизање просторне покривености здравственим службама за оне популационе групе које за тим имају највећу потребу, посебно за оне које живе у сеоским подручјима;
 4. Изграђивање основне службе здравствене делатности, праћење и планирање система.
- **ХАБИТАТ АГЕНДА.** Квалитет живота се дефинише као централна бригаа у склопу развоја људских насеља, а у складу са тим се истиче доступност као главни критеријум оцењивања квалитета садашњег и будућег нивоа услуга друштвених делатности., а посебно образовања и примарне здравствене заштите за све. Одржива људска насеља подразумевају социјалну интегрисаност укључујући одговарајуће сервисе здравства и образовања. Ови сервиси треба да буду приступачни (affordable) и једнако доступни како би служили циљу одрживости и социјалног развоја насеља.
- **НОВА АТИНСКА ПОВЕЉА** посебно охрабрује развој социјалних/јавних сервиса пошто они подржавају контакт и комуникацију и истиче потребу примене локално осетљивог приступа.

Имајући у виду полазна опредељења, као и потребу превазилажења проблема у досадашњем приступу, методолошки приступ планирању јавних служби у Просторном плану општине Косјерић биће заснован на следећем:

- Елементима просторно-физичког (просторни развој јавних служби и мрежа саобраћајница), функционалног (опремљеност насеља или зона јавним службама) и демографског развоја;
- Понуди/избору критеријума и индикатора прилагођених мањим просторним (релативно просторно-физички, функционално и демографски хомогеним) целинама унутар којих би важили јединствени услови/обрасци планирања јавних служби; у исто време ови услови би били различити у односу на друге просторне целине.

1.2.3.4. Принципи планирања и организације просторног развоја јавних служби

За фокус планске интервенције пре свега је интересантан сегмент јавних служби које су обухваћене обавезном друштвеном бригом и представљају елемент друштвеног/животног стандарда. То су: образовање, здравство, дејча и социјална заштита. Будући да планске препоруке међународних докумената истичу примарну опремљеност, то је и овде нагласак стављен на основно образовање, сервисе примарне здравствене заштите и дејче васпитање и образовање (заштиту). Разлози за овакво издвајање, поред наведеног, су такође везани за чињеницу да ове сервисе карактерише изражена дисперзија у простору и везаност за мрежу, што је од великог значаја за просторни концепт развоја.

У погледу принципа планирања јавних служби на подручју општине Косјерић у овом Плану издваја се следеће:

- Истицање локалних (просторних и других) обележја које утичу на приступ планирању јавних служби и избор циљева/задатака, критеријума и параметара/ норматива, тако да они буду контекстуално специфични.
- Тежња ка заједничком/интегративном (позитивном) деловању развоја јавних служби на просторни и укупни развој општине и њеног гравитационог подручја.

У погледу принципа организације/управљања развојем јавних служби у Просторном плану општине Косјерић издваја се следеће:

- Подржавање тенденција ка децентрализацији управљања и планирања у правцу локалне заједнице Косјерић;
- Уважавање утицаја актуелних вредносних категорија у домену јавних служби, односно обезбеђивање услова за увођење нових;
- Планска поставка третира одвојено питања просторне организације од укупне организације/управљања јавним службама, иако пуна имплементација планских решења овог Плана подразумева њихову координацију и усаглашеност, обједињујући тако елементе просторне организације и развоја са управљањем и финансирањем самих јавних служби и, као и комплементарних активности (уређења земљишта изградње и реконструкције путне мреже, итд.).

1.2.3.5. Просторна концепција развоја

Просторна концепција развоја јавних служби заснива се на изабраним елементима просторно-физичког, демографског и функционалног аспекта развоја. Утицај ових аспеката на планирање јавних служби огледа се у испитивању и повезивању општих и детаљних карактеристика унутар сваког аспекта, са сврхом успостављања веза према локалној средини и њеним стварним потребама, интересима и могућностима на оптималан начин. Друштвено-економски аспект има усмеревајућу улогу у одређивању развојних карактеристика подручја Косјерића и његове способности да подржи развој јавних служби као и материјалних могућности становништва у односу на задовољење потреба у домену јавних служби.

Концепција развоја јавних служби условљена је следећом релацијом: карактеристике становништва - просторна целина - демографски трендови. Стога се узимају у обзир опште и посебне демографске карактеристике како би се на адекватан начин процениле актуелне потребе у домену јавних служби. Улога просторног аспекта је интегришућа: он има за сврху обједињавање планских одлука и политика развоја у простору. Другим речима, елементи просторног аспекта представљају оквир унутар које се налазе сегменти других неопходних чинилаца. Стога су истовремено посматрани критеријуми и параметри из три групе информација: природних чинилаца, мреже насеља, мреже саобраћајница и мреже објеката јавних служби.

У методолошком смислу, информациона основа и анализа стања заснива на подацима на нивоу насеља у мери у којој су они били доступни, и другим делом на подацима исказаним на нивоу општине. Расположиви параметри су готово искључиво везани за број становника и објеката, што није довољно за прецизнији увид у стање, па ће се стога посматрати опремљеност по једном насељу, односно однос броја становника/ корисника према једном објекту јавних служби. Такође је корисно располагати подацима о односу броја пунктова по једном насељу, што је важније код већих насеља - градова - центра општине, односно насеља која заузимају већу површину. Број становника / корисника по једном пункту је битна одредница квалитета услуге, али и исплативости / ефективности служби и може да послужи као елемент анализе комплементаран претходном сегменту.

Међу изабраним параметрима просторну дистрибуцију објеката, односно развијеност мреже најбоље илуструје однос броја насеља и броја пунктова, односно број насеља који гравитира једном пункту. Што је тај број већи, то је дисперзованост служби мања и мрежа неразвијенија.

Принципи рационалне организације јавних служби ишли би у прилог «кондензације» насеља и формирања пунктова јавних служби, односно концентрације у насељима која су нешто више хијерархијски постављена у мрежи насеља. На овај начин се може обезбедити рационалност, већа економска ефикасност, али се не може обезбедити равноправност у коришћењу услуга и доступности сервиса за све становништво. Једна од опција која може да делом премости ову неусаглашеност примене основних принципа је опција мобилних служби, тамо где рационално и могуће применити.

Имајући у виду текуће процесе рационализације јавних служби, у циљу подизања економске ефикасности и рационалности, можемо да закључимо да би се, уз постојећу ситуацију у домену јавних служби, односно ситуацију примарне опремљености јавним сервисима, квантитативно посматрано, перспектива јавних служби општине Косјерић погоршати. Компензацију за овакву опцију будућег развоја треба да представља подизање квалитета услуга, боља организација и већа ефикасност служби, уз обавезу сталног праћења степена задовољења потреба и остварене ефикасности рада. Приликом избора решења везаних развој јавних служби не треба губити из вида њихове велику улогу у развоју и уравнотежености мреже насеља на територији општине, што је опет битан елемент укупног развоја.

Концепт се заснива на следећем принципу и његовој разради:

- Децентрализација основних видова јавних служби на једнак начин, са крајњим циљем учешћа грађана у креирању локалне заједнице у складу са потребама, интересима и могућностима; Главни је критеријум доступности примарним сервисима јавних служби.
- Подстицање концентрације проширених садржаја јавних служби (управа, администрација, култура, информисање) са циљем учвршћивања централитета и атрактивности општинског центра – насеља Косјерић.

Планирана дистрибуција јавних служби у Концепту ППО Косјерић дефинисана је према хијерархијској позицији насеља у мрежи насеља.

У Косјерићу:

- Јачање улоге сектора културе и информисања (уз одговарајућу просторну и организациону подршку и увођење тржишних односа, повећање понуде, приватну иницијативу, итд.) са циљем јачања централитета и атрактивности насеља Косјерић и јачања туристичке понуде ;
- Употпуњавање постојећих стамбених зона одговарајућим садржајима јавних служби;
- Употпуњавање будућих стамбених зона, односно проширења постојећих одговарајућим садржајима јавних служби;
- Учвршћивање и концентрација управно-административних служби, уз увођење нових модалитета рада;
- Истицање и заштита посебних вредности и специјализованих активности.
- Јачање средњег образовања у складу са потенцијалима и захтевима привреде и окружења, уз подршку локалне заједнице и надлежних институција.
- Јачање сектора социјалне заштите -бриге о старим лицима на нивоу мобилних служби и дневних центара (опционо: планирање центра за смештај старих лица са циљем опслуживања општине Косјерић и суседних општина, обзиром на веома добре просторне и природне услове).

У приградским зонама и насељима у првом «прстену» око насеља Косјерић:

- Употпуњавање мреже објеката здравства и дечје заштите и стварање услова за одговарајући просторни размештај у периферним деловима града где сада не постоје овакви садржаји;

- Употпуњавање мреже здравствених сервиса у насељима довољне демографске величине (већа од 500 становника);
- подизање квалитета наставе и опремљености мреже и објеката основног образовања.

У осталим насељима вишег хијеархијског нивоа (Сеча Река, Варда, Мрчићи):

- Употпуњавање сервиса здравствене заштите у складу са демографским и осталим потенцијалима;
- Увођење предшколске наставе у склопу других објеката јавних служби (нпр. школских објеката) где год је то могуће (а у складу са обавезом похађања предшколске наставе за целокупну старосну групу).

У примарним насељима:

- Примена модела колективне опслужености малих насеља без концентрације услуга у једном насељу а са циљем подржавања опстанка и подизања квалитета живљења ове категорије насеља;
- Увођење мобилних видова свих услуга јавних служби за које је то могуће.

Приоритети развоја јавних служби везани су пре свега за:

- концепцију развоја насељске мреже са циљем учвршћивања мреже и интегрисаности насеља и побољшања физичке и функционалне повезаности насеља; и
- развој путне мреже и јавног превоза као елементарне подршке квалитетном функционисању ових сервиса.

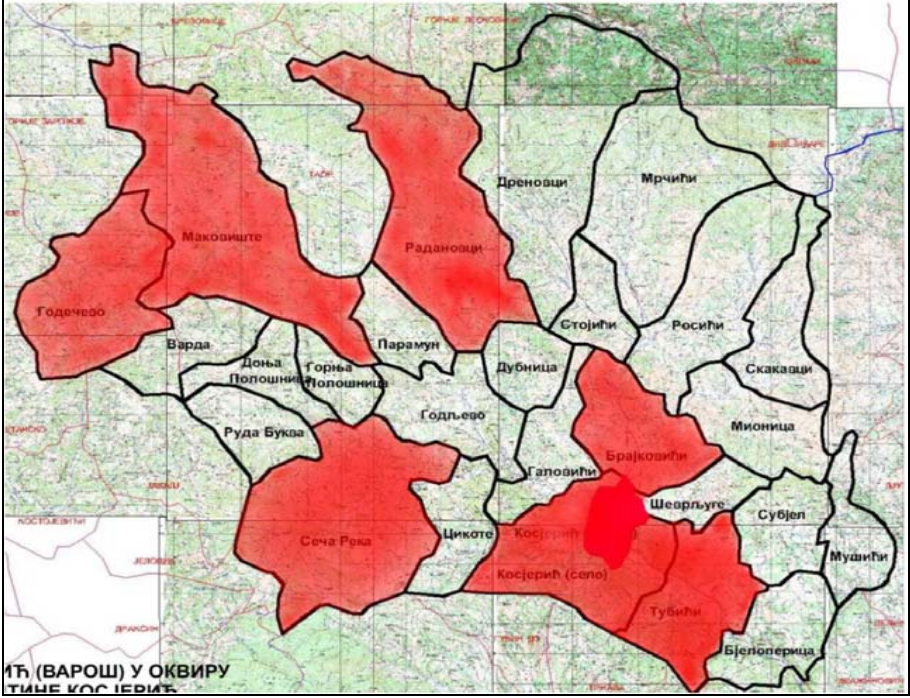
Такође, приоритети су везани и за развој **здравствених** служби које имају најнеразвијенију мрежу од свих јавних служби на територији општине и за које је предвиђена обимнија планска интервенција. Концепција развоја здравствених служби у општини Косјерић се ослања на следеће:

- Ојачати мрежу здравствених установа како би већи број насеља и становника био минимално/оптимално опслужен,
- Развити све форме рада, са нагласком на мобилним службама,
- Подстицати прстенасте везе између насеља у првом и другом кругу насеља на западу-северозападу општине,
- Обезбедити добру опслуженост насеља значајније удаљених од јужне групације насеља (правац север и запад), обзиром на њихову међусобну удаљеност и удаљеност од седишта општине,
- На овај начин утицати на стандард пружања здравствених услуга, односно побољшање параметра односа боја лекара и броја становника,
- Такође, развојем мреже здравствених установа утицати на побољшање укупног животног стандарда како би се задржало ионако малобројно становништво на територији општине,
- Ојачањем мреже здравствених установа допринети ојачању мреже насеља, позиције централних места и укупном развоју подручја.

У том смислу, Планом се предвиђају 3 нове амбуланте у насељима: **Мрчићи, Сеча Река и Варда** као и два пункта за мобилне здравствене службе у насељима: **Радановци, Маковиште и Тубићи**. Препоручује се увођење мобилних здравствених служби и у постојећим и будућим туристичким центрима.

Приоритети у погледу **образовања** односе се на задржавање постојеће мреже школских објеката са циљем да се њихова намена употпуни и да се објекти користе вишенаменски, пре свега у оквиру дечје заштите и организовања припремних одељења за узраст од 6-7 год. Могуће су и друге активности, у свему према Правилима уређења овог плана. У зависности од могућности локалне заједнице, пожељно је оснивање једне средње стручне школе у насељу Косјерић. Иако је овакво решење супротно критеријумима рационализације образовних

објекта, сматрамо да су негативни ефекти гашења истурених одељења школа у насељима секундарног ранга далекосежни по систем насеља на територији општине и по животни стандард становника, док су услови који би морали да буду испуњени како би концепт рационализације заживео (пре свега квалитетна локална путна мрежа и јавни међумесни саобраћај) са неизвесним исходом реализације.

Слика 1.5.: Насеља демографске величине преко 500 становника

Објекте образовања потребно је на сваки начин укључити у остале токове живота насеља, како би се истовремено рационалније користио тај простор и како би се функције на селу оживеле. Према многим истраживањима, школа и верски објекат су стуб развоја руралног подручја и руралних насеља, посебно у домену културе и социјалног живота, стога овај аспект треба на сваки начин подржати и охрабривати. У центрима сеоског туризма ове објекте је потребно укључити у програме развоја туризма увођењем културних садржаја и активности који ће бити интересантни посетиоцима.

Ради повољне просторне дистрибуције **дечјих установа**, предлаже се увођење мини-комбинованих дечјих установа у насељима у рангу секундарног центра – **Варди и Мрчићима**, као и 2 предшколска одељења у насељима **Тубићи и Радановци**. У сеоским насељима-центрима и евентуално примарним насељима треба обезбедити предшколску припрему за око 120 деце. Истовремено, искористити недовољно искоришћене капацитете подручних основних школа у овим насељима тако што ће се двојако користити.

У циљу подршке развоју **социјалне заштите** предлаже се оснивање Центра за социјални рад у Косјерићу са дневном службом и са могућношћу оснивања мање капацитетног смештајног објекта за стара лица у насељу типа локалног центра, односно у ширем подручју насеља Косјерић. Процену тачне локације потребно је дефинисати у сарадњи надлежним са локалним и регионалним институцијама.

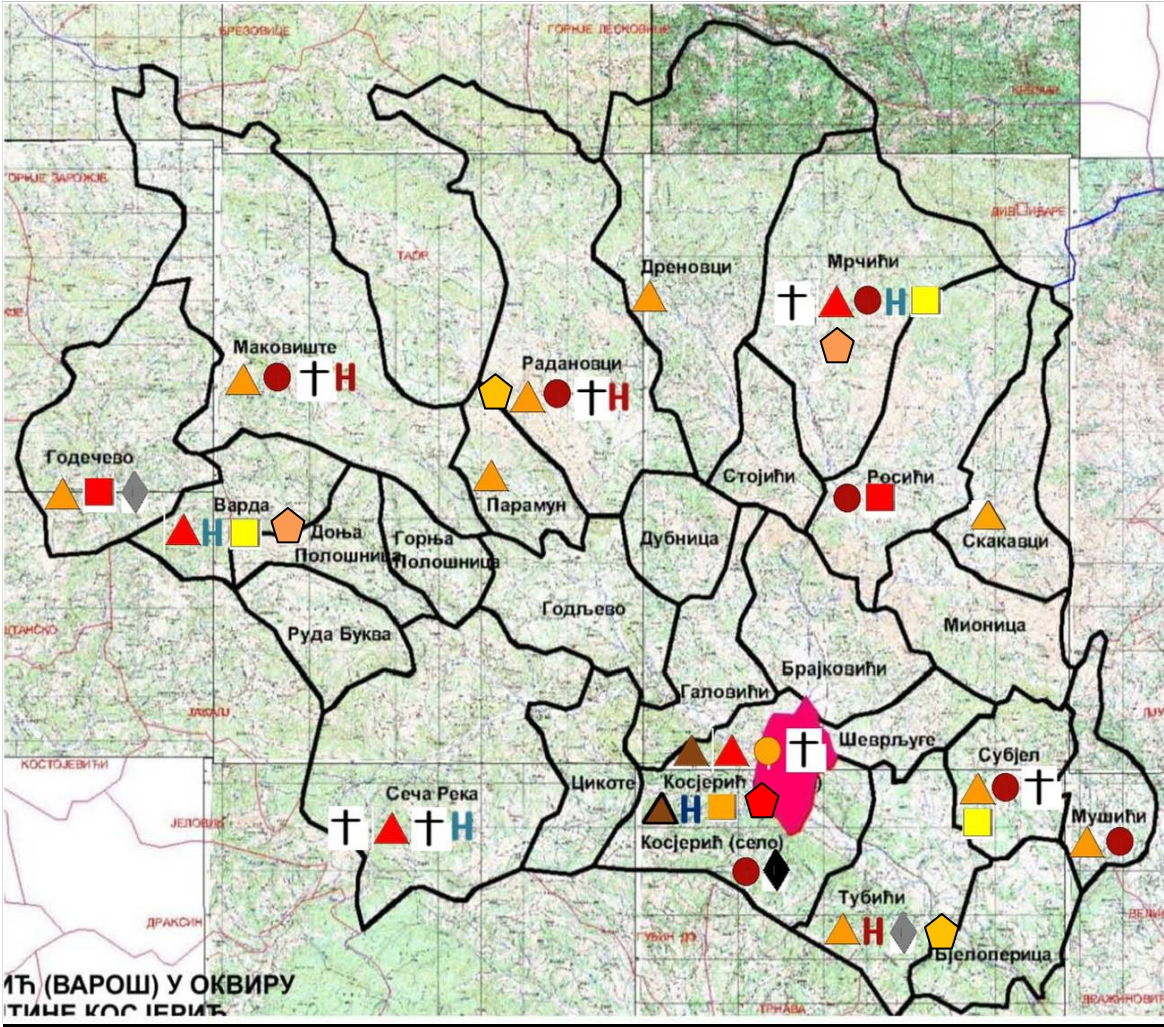
Мрежу објекта културе потребно је проширити и одредити ове садржаје у насељима: Варда, Мрчићи, као мини културним центрима, а препоручено је да се уведу активности културе и у

Росиће и Годчево где постоје извесни просторни капацитети. Будући да нема значајних просторних капацитета у области културе, осдим у седишту општине, неопходна је пуна активација и организација разноврсних културних активности. Истовремено, потребно је реконструисати и опремити постојеће објекте који могу да приме садржаје културе, односно да постану мултифункционални.

Апсолутни услов имплементације оваквих решења јесте развој и унапређење саобраћајне мреже, посебно локалне мреже која повезује центре заједнице села, локалне центре и примарна насеља у прстенасте токове. На овај начин ће се омогућити да се створи и ојача међузависност и веза између насеља међусобно, уместо до сада једино заступљене релације седиште општине- остала насеља.

Табела 1.5.: Постојећи планирани објекти јавних служби

ПОСТОЈЕЋИ ОБЈЕКТИ ЈАВНИХ СЛУЖБИ	
Подручне основне школе	▲
Матичне основне школе	▲
Средње школе	▲
Дом здравља	Н
Дечја установа	⬠
Скупштина општине	●
Месна заједница	●
Културни центар	■
Верски објекат	✝
ПЛАНИРАНИ ОБЈЕКТИ ЈАВНИХ СЛУЖБИ	
Средње школе	▲
Амбуланта	Н
Мобилна здравствена служба (пункт)	Н
Дечја установа	⬠
Мобилна дечја установа	⬠
Културни пункт	■
Дом за смештај старих лица	◆
Центри дневне неге и мобилне службе за стара лица	◆

Слика 1.6.: Постојећи планирани објекти јавних служби

Програмски елементи дистрибуције јавних служби на субрегионалном, општинском и насељском нивоу дефинисани су на следећи начин:

Табела 1.6.: Обавезни садржаји јавних служби и њихова дистрибуција по просторним нивоима:

	Социјална и дечја заштита	
1	Домови за лица са посебним потребама	ниво општине (могуће ако постоји интерес)
2	Центри за стара лица	ниво општине, ниво насеља/ локалне заједнице (могуће ако постоји интерес)
3	Центри за социјални рад	ниво општине, ниво насеља/ локалне заједнице (могуће ако постоји интерес)
4	Предшколско образовање и васпитање	ниво насеља/ локалне заједнице (неопходно)
	Образовање	

5	Основно образовање I/IV разред	ниво општине, ниво насеља (неопходно)
6	Основно образовање V/ VIII разред	ниво општине (неопходно), ниво насеља (неопходно)
7	Средње образовање	субрегионални ниво (неопходно), ниво општине (могуће ако постоји интерес)
8	Више и високо образовање	субрегионални ниво (могуће ако постоји интерес)
	Здравствена заштита	
9	Здравствена станица	ниво насеља (неопходно)
10	Дом здравља	ниво општине (неопходно), ниво насеља/ локалне заједнице (могуће ако постоји интерес)
11	Општа болница	субрегионални ниво (неопходно), ниво општине (могуће ако постоји интерес)
12	Центар за специјализовано лечење; медицина рада	субрегионални ниво, ниво општине (могуће ако постоји интерес / потреба)

Табела 1.7.: Радијуси опслуживања, гравитационо подручје и обухват становништва појединих сервиса:

Предшколско образовање и васпитање	600-1000м; обухват становништва је око 6% , али се коригује социоекономским обележјима становништва;
Основно образовање – I/IV разред	1500м; за 2-3500 становника; за дистанце веће од 1500м обавеза организовања школског превоза;
Основно образовање – V/ VIII разред	2500м; за 3-10000 становника; обухват становништва је око 12%; за дистанце веће од 2500м обавеза организовања школског превоза;
Здравствена станица	за 1000 становника;
Дом здравља	за 10000 становника, зависно од густине насељености

1.2.4. Просторни развој и дистрибуција привредних делатности

1.2.4.1. Просторни развој - Концепт и стратегија развоја - Стратешки циљеви развоја производно-пословних и услужних система

Савремени концептулани приступ развоја мрежа производно-пословних система и услуга, као генератора функција централитета на посматраној територији, заснива се на **принципу децентрализације и стимулсању развоја неког подручја или насеља по основу специфичних природних или створених особености – специјалности које оно поседује**. То значи да се развојне стратегије производно-пословних и услужних система пре свега ослањају на идентификоване постојеће потенцијале у оквиру других сектора, погодне за стварање **различите диверзификоване специјализоване понуде производних и услужних активности на целом посматраном подручју**. Додатна вредност може се постићи стратешким умрежавањем, овако дефинисаних делатности у специјализоване производно-пословне, односно услужне ланце (clusters) којима се постиже подизање нивоа служености структуре производње и услуге, па сходно томе и квалитета финалног производа конкурентног на вишем територијалном нивоу па и глобално. Остварење оваквог концептуалног приступа подразумева дефинисање и структурирање стратешких праваца развоја у оквиру опште развојне визије општине и њене територије, све до формулација програма, акција, пројеката и инструмената управљања њиховом имплементацијом.

У том смислу, а у складу са горе дефинисаним основним правцима развоја, стратешки циљеви развоја структуре производно-пословних и услужних система, као склопа територијалне и управљачко-организационе мреже центара на подручју Општине Косјерић су:

- **Развој специјализованих регионалних производно-пословних ланаца у функцији подршке регионалним производним системима са којима постоје добре транспортне везе, као нових полуга развоја читаве општине Косјерић**

Оперативни циљеви су:

- Дефинисање програма развоја локалних производно-пословних ланаца у функцији подршке регионалним производним системима са којима постоје добре транспортне везе, заснованих на реструктурирању и освајерењавању раније развијене индустријске производње, унапређења грађевинарства и експлоатације природних ресурса за производњу грађевинског материјала, и активирања експлоатације рудних потенцијала у складу са захтевима заштите животне средине и орживог коришћења ресурса,
- Дефинисање програма развоја специјализованих „ЕКО“ производно-пословних система (област сточарства, повртарства, воћарства, рибарства, експлоатације вода, шумских потенцијала,...) и услужних ланаца (као што су специјализовани комерцијално-трговински сабирно-дистрибутивни центри регионалног значаја, на пример уз магистралне транспортне правце, као што је М21)
- **Уравнотежење степена територијалне развијености мреже производно-пословних и услужних центара у целокупном систему, односно подизање нивоа централитета од источног ка централном и западном делу општине, како би се створили услови за равномеран просторни развој општине,**

Оперативни циљеви су:

- Развој мрежа производно-пословних и услужних јединица по принципу **целовите територијалне** покривености и диверзификације врсте и интензитета активности у складу са просторним привредним специфичностима (пољопривредне активности, експлоатација руда, природних неметалних ресурса и вода)
- Развој мрежа производно-пословних и услужних јединица по принципу концентрације уз главне саобраћајне правце и у близини или у оквиру мање развијених насеља,

- Развој специјализованих производно-пословних и услужних центара по принципу просторне дистрибуције уз зоне насеља нижег ранга високих природних потенцијала, са одређеним демографским потенцијалом и релативном доступношћу ради ставрања нових полуга развоја неразвијених територијална подручја претежно у централном и западном делу општине
- **Унапређење деловања приватног и невладиног сектора у области функција управе, заштите, друштвеног стандарда и услуга у свим насељским центрима, како би се створили услови за квалитетнији и комфорнији начин живота у општинским насељима** (на тај начин обезбеђују се услови за повећање стопе наталитета и задржавање младог и радно способног становништва у општинским насељима)

Оперативни циљеви су:

- Развој и децентрализација система функција цивилног друштва на насељске центре другог реда
- Развој програма деловања приватног сектора у области формирања специјализоване социјалне и здравствене заштите на нивоу мреже насеља
- Развој програма деловања приватног сектора у области формирања специјализованих културно-забавних центара на нивоу мреже насеља
- Развој програма деловања приватног сектора у области формирања образовно-истраживачких центара на нивоу мреже насеља

Оставарење наведених секторских циљева у тесној је спрези са развојем других сектора, те се могу издвојити *неопходни* оперативни захтеви ка другим секторима :

- Унапређење мреже општинских путних праваца, посебно у југо-источном, централном и западном делу општине ка потенцијалним туристичким центрима,
- Развој система комуналне инфраструктуре, обезбеђења адекватне повезаности и инфраструктурне опремљености насељских центара посебно у домену система за наводњавање, регулисања изливања сталних и повремених водотокова, канализација отпадних вода и телекомуникација.

1.2.4.2. Стратешки територијални развојни модел

Основни модел развоја општине се заснива на препознавању, а затим истраживању и коришћењу конкурентске позиције Општине Косјерић у кључним специфичним факторима од значаја за развој пословно-производних и услужних система, а то су пре свега, потенцијал за експлоатацију руда и грађевинског материјала, потенцијал за производњу здраве хране, потенцијал близине већих општина Ваљево, Ужица и Чачка што представља добру позицију у региону. На основу извршене оцене развијености функција централитета по насељима и на територији општине у домену производно-пословног и услужног сектора (критеријуми: концентрација, централитет, приступачност, привлачност у релацији са демографским показатељима) идентификована је структура ових система на територији Општине Косјерић у Полазним Основама Просторног Плана Општине Косјерић.

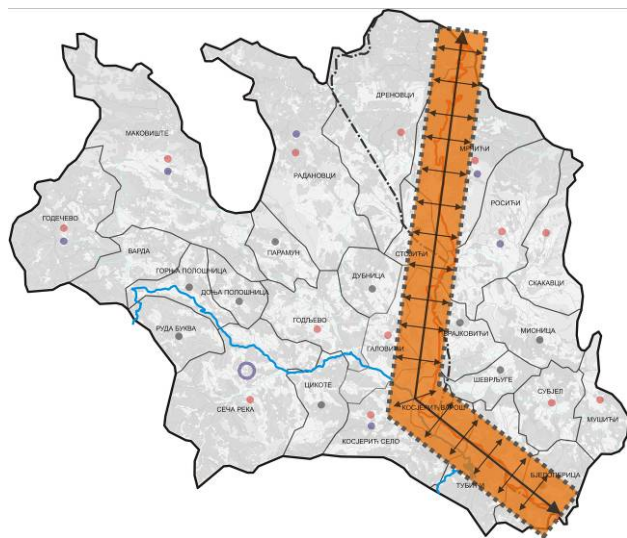
Идентификована просторна диспозиција функција централитета са изразитом концентрацијом у главном општинском центру и околним насељима није у складу са тежњом равномерног просторног развоја општине и искоришћења природних територијалних потенцијала. Посебан проблем представља изразит тренд депопулације становништва у насељима, што битно умањује могућност за стратешке акције у овим деловима општине.

Ипак, уочено је да без обзира на извесна ограничења постоји **више развојних компоненти** (видети слику бр. 1), као основ за остварење постављених циљева и дефинисање **развојних стратегија** овог сектора и уобличавање могућих модела развоја., као што су:

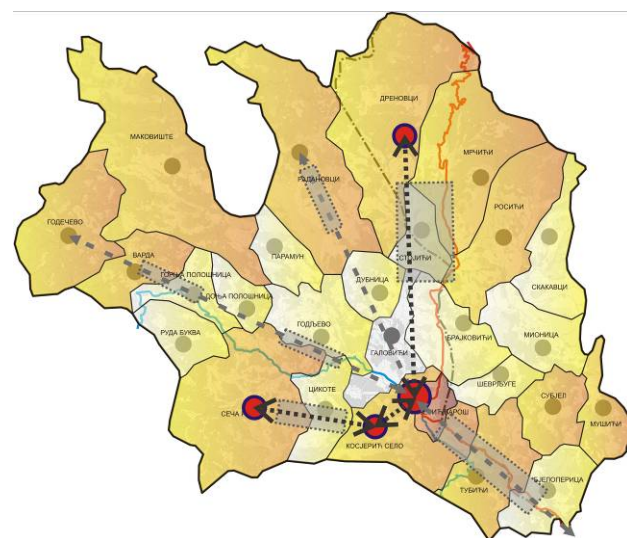
А) Развој општинских центара општинског значаја и специјализованих пословно производних система регионалног значаја – развојне полуге

1. Развој општинских центара и подизање централитета у западном делу општине, у зони утицаја уз државни пут другог реда бр. 21 ка Ваљеву и Пожеги, у насељима Мрчићи, Стојићи, Росићи, Брајковићи, Тубићи и Бјелоперица, и уз зони железничког коридора са насељем Дреновци, у коме је планирана и слободна зона Дреновци. Развој општинских центара планира се са циљем стварања понуде централних активности усмерених на задовољавање свакодневних и периодичних потреба становништва и смањила потреба за дневним и периодичним миграцијама ка централном делу општине.
2. Развој специјализованих пословно-производних система регионалног значаја у насељу Косјерић Варош, као и граничним насељима у зони утицаја насеља Косјерић Варош, као насеља са највећим централитетом у општини, као што су Брајковићи, Тубићи, Косјерић Село, Галовићи, Шеврљуге. Насеље Косјерић Варош већ има пословно-производне субјекте и потенцијал за развој специјализованих пословно-производних система. У овој зони коридора планиран је развој специјализованих централних активности ослоњених на значај стратешког положаја, као што су специјализоване трговинске зоне, смештајни капацитети за транзитна путовања и пословно-производне активности у домену вишег нивоа прераде и обраде пољопривредних производа и домену грађевинске делатности. Активности се у овим коридорима разликују према њиховим ресурсима и развојним потенцијалима, те се у њима поред постојећих производно-пословних капацитета у различитим фазама процеса приватизације и реструктурирања, налазе и нови пословно-производни системи. Наравно, подразумева се да неопходност настављања започетих процеса реструктурирања и приватизације предузећа, јер реструктурирана велика предузећа у државној својини представљају озбиљног потенцијалног купца производа и корисника услуга малих и средњих предузећа. Тако, нови системи могу бити комплементарни постојећим системима на подручју општине, у функцији индустрије у региону, али и независни од њих (нпр. у функцији прераде, складиштења и тровине пољопривредних производа). Нови системи могу бити у различитим власничким моделима (приватни, јавни и приватно-јавна партнерства) и организационим формама. Елиминациони критеријуми избора делатности система се тичу заштите животне средине и усклађивања са савременим стандардима квалитета у областима производње и пословања. Основни инструмент који локална управа може да искористи за подстицање развоја овог подручја је развој локалног предузетништва. Препорука је да се подручје учини атрактивним за стране и домаће предузетнике и нове инвестиције.

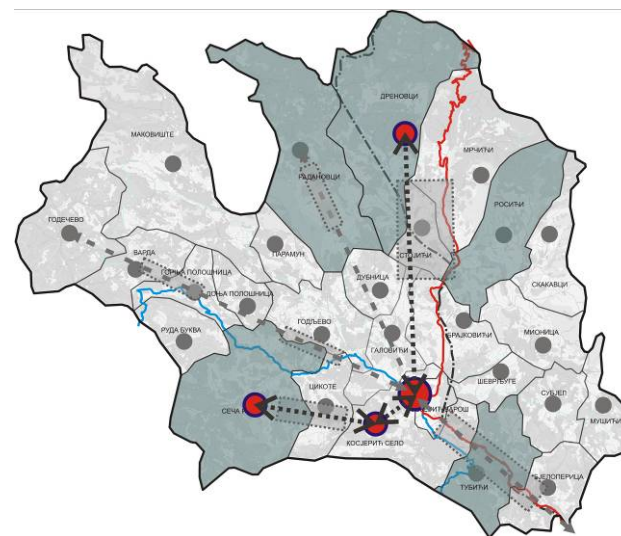
Шема 1.

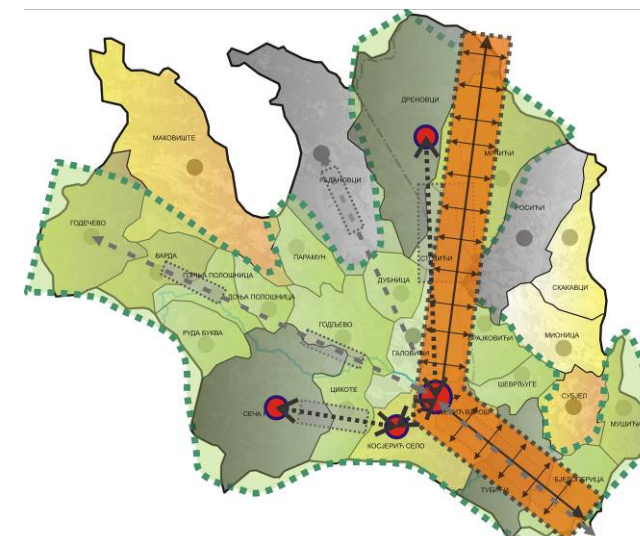
Шема 2.

Шема 3.

Шема 4.

Слика 1.8.; Модел логике развоја развојних полуга - специјализованих производно-пословних и услужних центара: Шема 1. Производно-пословна и услужна зона регионалног значаја; Шема 2. Развој постојеће структуре центара у специјализоване центре; Шема 3. Развој рударских кластера - специјализовани; и Шема 4. Развој пољопривредног кластера и стратегија развоја по оба модела.

В) Пословно-производни и услужни системи у функцији пољопривреде

3. Воћарски и повртарски кластер пословно-производних система и услуга у већем делу Општине, нарочито у јужном и западном делу. Пољопривредно земљиште представља највреднији ресурс у Општини Косјерић, те је овај крај погодан за специјализован развој пољопривреде. Кластери подразумевају ораганизацију система који су функцији подршке производњи, складиштењу, преради, паковању, пласману и дистрибуцији воћа и поврћа на домаће и страна тржишта. Складиштење, прерада и пласман се организује у радним центрима и зонама уз регионалне путеве и магистралну пут М21. Као специјализовани пословно-производни центар у овом кластеру намеће се насеље Сеча Река, које већ поседује извесне капацитете у области обраде, складиштења, паковања и дистрибуције пољопривредних производа, са потенцијалом за развој центра, и релативно добром саобраћајном повезаношћу. Услов за развој овог центра као носиоца воћарско-повртарског кластера је побољшања саобраћајне приступачности, и стимулисање привредне делатности.
4. Сточарски кластери пословно-производних система и услуга као комбинација еко и стандардне производње. Сточарство је основна грана пољопривреде, али тренутно није профитабилна грана у овом крају, најпре због екстерних макро економских фактора (откупна цена), али би развојем саобраћајне инфраструктуре и кредитима за мала и средња предузећа за побољшање механизације овај кластер могао да постане значајна привредна активност на територији Општине Косјерић. Кластери подразумевају ораганизацију система који су функцији подршке производњи, складиштењу, преради, паковању, пласману и дистрибуцији меса и млечних производа на домаће и страна тржишта. Полуга развоја овог кластера може бити насеље Мрчићи, са изузетним природним погодностима за сточарство, али и делимично развијеним капацитетима у области складиштења, прераде и дистрибуције меса (кланица).
5. Кластери комерцијалног рибарства и пословно-производних система и услуга у функцији основне активности се лоцирају уз веће речне токове. Комерцијалне риболовне воде могу

бити: "затворене" - представљају мање акумулације или мање стајаће воде и "отворене" - формирају се на посебно одабраном делу текуће воде - не делу речног тока. Кластери подразумевају орагнизацију система који су функцији подршке производњи, складиштењу, преради, паковању, пласману и дистрибуцији рибе на домаће и страна тржишта. Насеља у којима већ постоји до извесне мере развијено рибарство су Маковиште и Сеча Река, али за овај вид пословно-производних система неопходна су улагања у инфраструктуру.

Потези у којима се планирају поменути кластери су: развој потеза долином реке Скрапеж, дуж праваца М21, у јужном, источној и северном делу општине са активирањем насеља Сеча Река, Бјелоперица, Брајковићи, Галовићи, Годочево, Варда, Годљево, Горња Полошница, Доња Полошница, Дубица, Мушићи, Парамун, Руда Буква, Стојићи, Тубићи, Цикоте и Шеврљуге специфичне пословно – производне понуде и услужних капацитета у области пољопривреде и воћарства и развој потеза уз државни пут другог реда бр. 21 у северном делу општине са активирањем насеља Мрчићи, Росићи, Дреновци специфичне пословно – производне понуде и услужних капацитета у области пољопривреде и сточарства. Услов за развој овог потеза је унапређење путне и инфраструктурне мреже.

с) Пословно-производни и услужни системи у функцији експлоатација руда и минералних сировина

6. Развој кластера пословно-производних система и услуга везаних за експлоатацију минералних сировина у функцији грађевинарства у насељима у Сеча Река, Росићи, Тубићи и Дреновци активирањем насеља специфичне пословно – производне понуде и услужних капацитета у области експлоатације кварца и дијабаза, магнезита, кречњака и грађевинског камена. Услов за развој овог потеза је унапређење путне и инфраструктурне мреже.

7. Развој кластера пословно-производних система и услуга везаних за експлоатацију руда у северном делу општине: развој насеља Радановци са активирањем специфичне пословно – производне понуде и услужних капацитета у области експлоатације руда бакра и злата. Услов за развој овог потеза је унапређење путне и инфраструктурне мреже и истраживање рудних потенцијала.

д) Пословно-производни и услужни системи у функцији туризма

8. Развој Дивчибара као регионалног специјализованог спортско-здравственог туристичког центра са потенцијалом за развој разних спортова и услуга који треба да понуди виши квалитет урбаних функција регионалног значаја. То значи да би развој Дивчибара осим као специјализованог спортско-туристичког центра требало преусмерити ка развоју специјализоване понуде у домену рекреације, релаксације, риболова и одмора у природним и створеним амбијентима, а посебно забаве и пословно - услужних делатности. Услов за развој Дивчибара је неопходна сарадња са општином Ваљево, као и побољшање путне инфраструктуре.

9. Развој специјалног едукативно-културног центра Брдо Град са пратећим културно – историјски програмима, који може да понуди и квалитет функција регионалног значаја. Развој едукативно-културног центра Брдо Град се потенцијално може употпунити специјализованом понудом у домену рекреације и релаксације и одмора у природним амбијентима. Како се у непосредној близини налазе туристички атрактивни локалитети у насељима Маковиште, Росићи, Скакавци, Радановци и Мрчићи може се створити мрежа културно – историјских локалитета, али је предуслов за развој овог потеза унапређење путне инфраструктуре, и специјализација понуде.

10. Развој специјализованог центра за рурални туризам у насељу Варда. Сеоски туризам са ланцем услужних система би могао да постане стабилни облик туризма, који највише зависи од укупног развоја специјализованих облика пољопривреде и унапређивања услова сеоског становања. За сеоски туризам је потребно адекватно опремити сеоска домаћинства и развити интерес мештана за пружање услуга туристима, што би повратно

допринело унапређењу и стабилизацији ових села. Са становишта сектора пословно-производних и услужних система представља генератор веће концентрације потрошача и корисника услуга и отвара нове могућности запошљавања и развој широког спектра занимања уз релативно мала улагања што може мотивисати пре свега младе људе да остану на селу. Потребно је извршити категоризацију објеката и прописивање услова за обављање делатности, али и изградити квалитетну инфраструктуру уз неопходне пратеће акције локалне управе ради обезбеђивања повољних кредита локалним предузетницима. Поред тога неопходно је обезбедити организацију обуке и едукације домаћинства, маркетинг и пласман капацитета.

1.2.4.3. Сценарио територијалног развоја

Овом стратегијом предлаже се развој насељских центара и то у два модела: 1.) по основу повећања концентрације централних функција које су већ развијене и активности које повећавају коришћење привредних и природних ресурса који су тренутно у експлоатацији; 2.) интензивнији развој пословно-производних активности у насељским центрима које су везане за примарне привредне гране, пољопривреду и грађевинску производњу и повећања концентрације већ развијених централних функција и туристичких програма.

Утврђивање временских хоризоната потребних за остварење наведене стратегије захтева естимацију низа фактора за чију је процену потребно одређено време и аналитички поступак. Ипак стратегија је дата са моделом са дугорочним временским хоризонтом од 20 до 25 година. Ипак мора се поцртати да је веома тешко извршити реалну процену динамике имплементације неке стратегије осим за почетне акције које треба предузети у првих 5 година. Достицање претпостављене временске динамике у имплементацији плана није увек добар и једини показатељ његовог квалитета. Осим временске динамике мора се у току имплементације пратити природа развојних процеса и његови трендови промена, обзиром да они могу бити добро усмерени али са променљивим темпом развоја.

Модел 1 – Унапређење и развој постојеће структуре центара

Овом стратегијом предлаже се **развој насељских комерцијалних централних функција и пословно производних активности, и то по основу повећања концентрације већ развијених централних функција и развоја активности које максимизирају коришћење привредних и природних ресурса који су тренутно у експлоатацији – пољопривреде, минералних сировина и руда.** Она подразумева управљачку функцију усмерену ка *стимулацији деловања општинског приватног сектора као примарног развојног фактора* и приходавање општине кроз јачање приватног сеткора. Ова стратегија ослоњена је пре свега на економске потенцијале саме општине.

Модел 2 – развој Косјерића као регионалног пословно-производног и услужног центра

Овом стратегијом предлаже се **развој насељских центара и то посебно по основу интензивнијег развоја пословно-производних активности везаних за примарне привредне гране: пољопривреду и грађевинску производњу и повећања концентрације већ развијених централних функција и туристичких програма.** Она подразумева управљачку функцију усмерену ка *стимулацији развоја сектора основних привредних делатности ка проширењу активности на пословно-производни ниво* и приходавање општине кроз јачање привредног раста. Ова стратегија ослоњена је пре свега на природне и производне потенцијале саме општине и економске потенцијале из регије.

1.2.4.4. Инструменти развоја

Политика општинских органа би требало да буде усмерена на стварање повољне и стабилне пословне климе која привлачи инвестиције, чиме ће се омогућити отварање нових радних места, одржавање и повећање постојеће пословне активности и охрабривање предузетништва.

Основни циљ политике општинске управе мора бити ослушкивање развојних сигнала које шаље тржиште и усмеравање развоја у складу са тим на такав начин да ресурси буду употребљени на најефикаснији начин. Наравно, у складу са захтевима и критеријумима заштите природних и створених вредности.

Стратегијом су идентификовани сектори који имају перспективу, а који се услед различитих неповољних фактора и проблема не развијају. Поред сектора који имају перспективу, идентификовани су и они чије је подржавање од стратешког значаја за цео регион. Развој МСП треба подржати на креативан начин у оквирима и домену локалних управа. Мере могу бити пореске, директном финансијском, организационом, институционалном и техничком помоћи, подршком за конкурисање и добијање кредита под повољним условима и предузимањем промотивних активности на домаћем и страним тржиштима, поједностављењем административних и других процеса око пословања фирме. Посебно је потребно скренути пажњу на значај предузимања активности за успостављање конкурентности локалних производа, чиме се повећава могућност извоза, а тиме и већи обим производње, те и запослености. За ту сврху је неопходно обезбедити службе подршке локалним МСП у процесима конкурисања за добијање сертификата о квалитету производа, да би што лакше савладали процедуре и у што краћем року и уз минималне трошкове прихватили и ускладили пословање и производњу са европским стандардима, нарочито у сектору пољопривреде и сточарства.

У односу на тренутни степен развијености насељских центара, свака појединачна активност и приватна иницијатива за градњом у центрима насеља треба да буде стимулисана и подржана без обзира да ли се ради о комбиновању комерцијалних активности са становањем или чисто комерцијално-пословним садржајима. Средства са којима општина располаже пре свега треба да буду усмерена ка развоју путне мреже и инфраструктуре и подизање степена опремљености јавних простора у насељским центрима. У том смислу потребно је подићи ниво услова у најнеразвијенијим подручјима како би се подигао степен привлачности и приступачности простора и покушала неутрализација негативне стопе наталитета и драстичног пада броја становника у овим насељима. Није реално очекивати у овом тренутку да општина располаже средствима за обимна улагања, па у том смислу треба стимулисати партнерство општине и приватног капитала за реализацију наведених пројеката.

Генерално посматрано основна стратегија општине у погледу стимулисања развоја мреже насељских центара је стварање услова и отварање могућности за развој специјализованих центара у партнерском односу са приватним капиталом или са доминантно приватним капиталом. Улагања општине су у овом случају минимална, а више стимулативна кроз понуду посебних услова наплате накнада за коришћење земљишта и инфраструктуре. Са друге стране у неразвијенијим деловима општине не може се очекивати приватна иницијатива за улагањем, па ће задатак општине бити да обимнијим улагањем у инфраструктурно и обликовно уређење простора створи услове за приватна улагања.

Осим чисто економских и регулативних инструмената које је свака локална самоуправа мање или више успешно користила и до сада, биће неопходно развијање нових управљачких функција, односно активности локалне самоуправе и свих осталих учесника у развоју и то у домену организације и контроле процеса имплементације плана. Услов за реализацију неке од горе наведених стратегија је изузетан ангажман локалне самоуправе на организацији и реализацији низа друштвених акција и процеса који ће обезбедити учешће свих актера у процесу развоја.

1.2.5. Развој туризма, организација и уређење туристичких и рекреативних простора

1.2.5.1. ТУРИЗАМ

12.5.1.1. Приступ и услови просторног развоја туризма

Приступ развоју туризма на подручју општине Косјерић заснива се на стварању услова за образовање и одговарајућу презентацију **целовитог туристичког производа**¹ активирањем свих природних, створених и људских потенцијала, а уз поштовање принципа **одрживог туризма**. Одрживи туризам представља "сваки вид туризма који доприноси заштити животне средине, социјалног и економског интегритета и унапређивању природних, створених и културних вредности на трајној основи". Циљ оваквог вида туризма је да се омогући људима уживање и стицање знања о природним, историјским и културним особеностима јединственог окружења, уз очување интегритета и посебности места и подстицање економског развоја и добробити локалне заједнице.

Начела одрживог туризма су:

- Успостављање кодекса понашања у туризму на свим нивоима управљања простором, засновано на међународно признатим стандардима (препоруче за туристичке активности, процену утицаја на животну средину, мониторинг кумулативног утицаја и границе прихватљивих промена);
- Туризам се мора развијати уз помоћ локалне заједнице;
- Туризам мора обезбедити квалитетна радна места локалном становништву и успоставити везу између локалних послова и туризма;
- Туризам треба да промовише и афирмише посебности локалне културне баштине и природне ресурсе;

Концепт развоја туризма на територији општине Косјерић уобличен је кроз одређивање:

- просторно функционалне структуре развоја туризма;
- могућности развоја различитих видова туризма на могућим локацијама уз сагледавање услова развоја.

1.2.5.1.2. Просторно функционална структура развоја туризма

Просторно функционална структура развоја туризма заснива се на одређивању туристичких регија, туристичких зона, места и простора (према Закону о туризму), позицији смештајних капацитета и викенд-насеља, као и пунктова и зона од значаја за туризам и њему сагласне садржаје и активности (рекреација, трговина, услуге,...).

Туристичке регије и зоне

Туристичке регије и туристичке зоне су велике туристичке области које обухватају просторе веће од атара појединих насеља, често делове општина, целе општине, па и више суседних општина, с тим да су туристичке регије обично везане за ниво једне општине.

¹ **Туристички производ** представља целовиту слику једне туристичке дестинације и чине га: а) специфична туристичка атрактивност места као мотив туристичке посете, б) опремљеност услугама и инфраструктуром (смештај, рекреативни садржаји, услуге, организација активности...) в) транспорт до и од туристичке дестинације. Три фактора битно одређују конкурентност једног туристичког производа на тржишту: атрактивност или привлачност, квалитет (услуга, садржаја, опреме...) и цена.

А) Туристичка регија²

На подручју општине Косјерић налазе се делови Туристичке регије Ваљевске Планине (Р1), утврђене Просторим планом Републике Србије. За њен најзначајнији део у оквиру општине Косјерић, МЗ Ражана (села Росићи), постоји Туристички пројекат Дивчибаре - Доња Ражана.

Б) Туристичке зоне

Као мање целине у оквиру подручја општине и туристичке регије издвајају се туристичке зоне као подцелине нижег реда у оквиру туристичке регије или као самосталне целине.

- Туристичке целине првог нивоа обухватају пешачки доступан круг око туристичког места - центра (5 км) као потез дневних излета. У овом обухвату је изузетно битан развој пешачких и рекреативних путања, повезивања насеља међусобно и са туристичким атрактерима и уређивање локалних излетишта.
- Други ниво, представља образовање туристичких зона које обухватају више туристичких центара. У њима се заокружује целовита и разноврсна туристичка понуда и развијају се као зоне специфичног идентитета.

1. Примарна туристичка зона Т1 - Град Косјерић са околином

Ова зона представља подручје утицаја градског насеља Косјерић и поседује бројна могућа излетишта у околини града, чијим би се уређењем и различитим степенима покретања активности и садржаја унапредила како туристичка понуда тако и бројне друге активности и садржаји (спорт и рекреација) више од трећине становника Општине. Дата зона поседује могућности за различите облике туристичке понуде (градски, транзитни, културно-манifestациони, излетничко-екскурзиони, конгресни), како у градском насељу, тако и у непосредној околини.

Развој туризма у овој зони подразумева пре свега: покретање и повећање нивоа квалитета услуга у постојећим смештајним капацитетима (хотел "Скрапеж", мотел "Извор"). Ово је посебно значајно с обзиром да је град Косјерић најважније чвориште Општине и да стога развој смештајних и туристичких активности града доприноси туристичком развоју целог његовог зависног подручја, тј. целе општине Косјерић.

Планирани капацитети и садржаји требали би се квантитативно повећати, али, још битније, и квалитативно проширити и издиференцирати постојећу туристичку понуду. У ту сврху пожељно је:

- проширити постојеће смештајне капацитете и увести нове видове смештаја (пансиони, бунгалови, камп-простори,...). Посебно би било корисно прилагодити услове смештаја одређеним циљним групама (транзитни туристи, клијентела трећег доба, ученици и омладници, спортисти,...);
- развити понуду сагласних садржаја и делатности (спорт и рекреација, услуге, трговина, саобраћај, зеленило,...), посебно дуж траса које повезују постојеће туристичке пунктове;
- обезбедити бољу обавештеност посетилаца на важним градским чвориштима (раскрснице, аутобуска и железничка станица, здања са масовним посетама - зграде и комплекси културе, религије, управе);

² Закон о туризму одређује **туристичку регију** као географску и функционалну просторну целину са одређеним именом, обликовану природним и створеним туристичким вредностима на којој се може образовати интегрална туристичка понуда. Туристичка регија мора испуњавати следеће услове: најмање 1000 лежача, најмање 150 000 ноћења годишње, да има основану туристичку организацију на нивоу туристичке регије и туристичко-информативне центре у најмање два туристичка места.

- одредити и прописно опремити пунктове превоза и приступа туристичким активностима и садржајима у околини града - пункт туристичког превоза, места почетка "стаза здравља" и других пешачких и бициклистичких коридора из града до околине, стајалишта и излетишта у околини града, видиковци на трасама и сл.

2. Примарна туристичка зона Т2 - Јужно подножје Ваљевских планина

Дата зона обједињује просторне целине Општине планиране за интензивни туристички развој на Ваљевским планинама (Маљен, Дивчибаре). Ови простори заузимају североисточни део Општине, уједно и најшумовити њен део. У овој зони налази се неколико села општине Косјерић: Мионица, Скавци, Росићи, Мрчићи, Стојићи.

Значај ове зоне је у њеној блиској повезаности са локалитетом Дивчибаре на Маљену, који се налази непосредно до североисточне границе Општине. У овој зони се налази око 75% (одн. неколико дестина домаћој радиности) сеоских домаћинстава која се баве сеоским туризмом у Општини. Ова домаћинства су удружена у удружење "Еко село". Туристичка организација Општине велики део својих активности усмерава на ово подручје, па је са тим у вези подстакнута израда пројекта попут "Туристички пројекат Дивчибаре - Доња Ражана" и "Косјерић/Тара - рурални развој и Дивчибаре".

Поред тога ту је од значаја је поменути и постојање неколико гостиона и излетишта, туристичког инфо-пулта у селу Росићи, као и железничку станицу Ражана.

Слике 1.9. и 1.10.: Постојећа новоградња на подручју Општине (мотел "Извор" и савремени смештај на традицији вајата) као окосница будућег развоја

Планирани капацитети и садржаји требали би се квантитативно повећати, али, још битније, и квалитативно проширити и издиференцирати постојећу туристичку понуду. У ту сврху пожељно је:

- Унапредити и проширити постојећу саобраћајну и комуналну инфраструктуру у свим правцима, а посебно на траси Дивчибаре - Росићи (савремена саобраћајница, далековод, туристичка жичара);
- Обнова, проширење и диференцијација смештајних капацитета. У ову сврху првенствено је потребно постојећем смештају у сеоској радиности додати и смештај хотелског типа више категорије, као и других видова смештаја (камп-простори, дечја одмаралишта,...);
- Стварање акумулација у Росићима и Скавцима и, повезано са тим, стварање могућих услова за туризам "на води" (купалишта, спортови на води, риболовни туризам);
- Развој туризму сагласних садржаја као места окупљања и разоноде. У прилог томе иде пројекат у селу Скавцима - локалитет "Котлина" (етно село, мини језера, прилазни пут, обнова цркве,...).

3. Секундарна туристичка зона ТЗ - Село Сеча Река са околином

Село Сеча Река са околином обухвата секундарни сеоски центар и једно од највећих насеља у Косјерићком крају, село Сечу Реку и околна мања села у југозападном делу општине Косјерић. Сеча Река је добитник награде "Туристички цвет". Особеност овог краја је богато културно наслеђе оличено у цркви-брвнари посвећеној Светом Ђорђу са почетка 19. века. Унутрашњост цркве у резбарији и дуборезу такође привлачи пажњу. Поред старе цркве ту је подигнута и нова црква. Овај комплекс са две цркве додатно је занимљив по присутним споменицима крајпуташица, смештеним између грађевина.

Област Сече Реке позната је и по речицама и потоцима богатим рибом (посебно пастрмком), због чега постоји идеални услови за риболовни туризам. Предност овог краја је су и сачувани обичаји и традиција, па је село и данас погодно за етнолошко-културолошки туризам. Томе треба додати и два сеоска вашара, позната изван граница Општине, на Јеремијевдан 14. маја и на Петровдан 12. јула. Посетиоци се могу сместити у домаћој радинојности.

Планирани капацитети и садржаји требали би се квантитативно повећати, али, још битније, и квалитативно проширити и издиференцирати постојећу туристичку понуду. У ту сврху пожељно је:

- Развијати недостајуће сагласне садржаје и активности, првенствено оне намењено излетницима и викенд-туристима, као најчешћим посетиоцима - трговина, услуге, сувенири, манифестације везане за традицију и наслеђе;
- Унапредити постојеће смештајне капацитете у домаћој радинојности и увести друге видове који су примерени овој зони са најглашеним краткотрајним туристичким посетама (мотели, гостоне, пансионери);
- Осавременити и проширити постојећу саобраћајну и комуналну инфраструктуру у свим правцима, а посебно од средишта Сече Реке ка околним висовима и видиковцима, који се могу туристички користити (савремена саобраћајница, стазе здравља, бициклистичке трасе за *Mountain bike*);
- Развијати данас непостојеће или једва присутне видове туризма попут ловног и риболовног туризма, за које постоје изванредни услови (богатство шума и водених токова, богат биљни и животињски свет, планирана изградња акумулација);

4. Секундарна туристичка зона Т4 - Село Варда са околином

Ова зона обухвата секундарни сеоски центар Варду и околна села на западу општине Косјерић. Село Варда је средишње насеље и најважније саобраћајно чвориште, преко кога је општина Косјерић повезана са општином Бајина Башта. Средиште села је, за разлику од већег дела околног сеоског подручја, збијеног типа са више централних садржаја, а што је веома повољно за развој туризма. Друга изузетност села је положај на врху брда, па се из села са свих страна пружају прелепе визуре на очувану природу. Предност насеља је и постојање водовода, што већина косјерићских села не поседује. У селу је пре неколико деценија изграђено одмаралиште за ученике, чија би обнова и поновно коришћење у ове сврхе дало јак подстрек развоју туризма.

Постојећи туристички и други компатибилни садржаји и капацитети обухватају: дечије одмаралиште у Варди, смештајне капацитете у домаћој радинојности - неколико десетина лежача, природне амбијенте - видиковци, излетишта, шумске стазе и пропалници, културно наслеђе - цркве, крајпуташи, воденице, као и кафане, трговину, сеоски вашаре.

Планирани капацитети и садржаји требали би се квантитативно повећати, али, још битније, и квалитативно проширити и издиференцирати постојећу туристичку понуду. У ту сврху пожељно је:

- Осавременити и проширити постојећу саобраћајну и комуналну инфраструктуру у свим правцима, а посебно од средишта Варде ка околним селима и туристички привлачним

местима (видиковци, изворишта и врела), који се могу туристички користити (савремена саобраћајница, стазе здравља, бициклистичке трасе за *Mountain bike*);

- Развијати данас непостојеће или једва присутне видове туризма попут еколошког, ловног и риболовног туризма, за које постоје изванредни услови (богатство шума и водених токова, богат биљни и животињски свет);
- Развијати недостајуће садржаје и активности, првенствено оне намењено излетницима и викенд-туристима, као најчешћим посетиоцима - трговина, услуге, сувенири, манифестације везане за традицију и наслеђе;
- Унапредити постојеће смештајне капацитете у домаћој радинојности и увести друге видове који су примерени овој зони са најглашеним краткотрајним туристичким посетама (мотели, гостоне, пансионери);
- Развити мрежу знакова обавештења и промоције на значајним местима у овом крају, како би се подстакло развој оних видова туризма, који најлакше могу развити (планинарење, викенд-туризам,...).

Туристичка места

В) Туристичка места

Туристичка места³ се развијају према рангу одређеном степеном туристичке привлачности и нивоом туристичке опремљености. Планирају се према рангу од 1 - 4 и развијају у правцу афирмисања њихове посебности и препознатљивости. На подручју општине Косјерић издвајају се туристичка места - центри (детаљније одређени у оквиру туристичких зона) и пунктови.

Већина насеља општине Косјерић која су означена као туристичка места представљају средишта туристичких зона. Њихова улога је да буду места повезивања различитих туристичких садржаја и активности у туристичкој зони од утицаја. Такође, то су и упоришта развоја туризма у појединим деловима Општине, што је посебно важно у првим фазама спровођења мера туристичког и њему усаглашеног просторног развоја.

Уочена туристичка места у оквиру општине Косјерић су:

Табела 1.: Туристичка места

Назив	Значај	Насеље	Место у систему општине	Присутни вид туризма
М1	Примарна туристичка места	Косјерић	Управно седиште и највеће насеље и саобраћајно чвориште унутар Општине	градски, културолошки, рекреативни и транзитни туристички центар
М2		Мрчићи - Ражана	Секундарни центар - седиште МЗ Ражана у подножју Дивчибара, уз важне саобраћајнице. Постоји пројекат туристичког развоја	етнолошки, рекреативни, транзитни туристички центар
М3	Секундарна туристичка места	Сеча Река	Секундарни центар и велико насеље, познато по етнолошким и културним вредностима	културолошки, етнолошко-еколошки туристички центар
М4		Варда	Секундарни центар и гл. раскрсница западног дела општине са развијеним централним садржајима	етнолошко-еколошки и омладински туристички центар

³ Закон о туризму дефинише **туристичко место** као организациону и функционалну целину са формираном туристичком понудом, природним, културним, историјским и другим знаменитостима значајним за туризам, комуналном, саобраћајном и туристичком инфраструктуром као и објектима и другим садржајима за смештај и боравак туриста.

Могућа туристичка места

На подручју општине Косјерић могућ је будући развој нових туристичких места (терцијарни и квартални ранг) у насељима која поседују одређени степен туристичке привлачности. У првој фази развоја нека од развој ових насеља се покреће и уређује у виду туристичких пунктова - излетишта. То су: Субјел, Маковиште и Радановци.

Табела 2.: Могућа туристичка места

Значај	Насеље	Место у систему општине	Присутни вид туризма
Терцијарна туристичка места	М5 - Субјел	По величини значајно насеље са културним и утврђеним археолошким значајем	културолошки, етнолошки и излетнички туристички центар
	М6 - Маковиште	Секундарни центар и велико насеље, познато по етнолошким и великим еколошким вредностима	етнолошки, рекреативни и ловни туристички центар
	М7 - Радановци	Велико насеље са значајним меморијалним комплексом и великим еколошким вредностима	културолошко-образовни, еколошки и ловни туристички центар
	М8 - Росићи	Насеље најближе Дивчибарима,. Постоји пројекат туристичког развоја	етнолошки, рекреативни туристички центар

Остали простори намењени туризму

Остали простори намењени туризму заузимају обично локалитете унутар или до насеља, као и повезујуће коридоре између насеља, туристичких зона, места и потеза.

Г) Туристички потези

Туристички потези везују се за саобраћајни промет/транзит и његове кориснике. Могућност развоја транзитног туризма јавља се дуж транзитних саобраћајница. Општина Косјерић има ту погност да кроз источну половину општине пролазе магистрална саобраћајница Нови Сад - Ваљево - Ужице и важна железничка пруга Београд - Бар, који везују Београд и Војводину са југозападом Србије и јужним Јадраном. Ова два путна правца се пружају упоредо, па се могу третирати као један саобраћајни правац.

Развој транзитног туризма на овим правцима подразумева уређење и изградњу: мотела, ауто служби, угоститељских објеката, инфо пунктова, трговачких и услужних, као и значајно побољшање квалитета услуга.

Постоји неколико тачака на овим саобраћајницама које својим положајем заслужују више пажње, штп укључује пажљиво планирање, улагање, изградњу, опремање и промоцију у циљу стварања потпуно образованих туристичких станица на споменутом магистралном правцу:

- **Туристички потез П1 Косјерић - индустријска зона** - Део магистралног пута при проласку кроз индустријски део града. Постојање мотела "Извор" иде у прилог погодности ове локације за развој туристичко-услугних садржаја намењених првенствено транзитним туристима, али и градском становништву, као стално присутним корисницима;
- **Туристички потез П2 - Насеље Ражана** - Ово насељено место налази идеално постављено на магистралном путу и близу железничке пруге при њиховом спуштању у Косјерићску котлину. То је прво насеље после дуже вожње кроз планински, ненасељен крај са ограниченим могућностима развоја туристичких и других садржаја. Стога овде постоје идеални услови за развој туристичке станице и одморишта за транзитне туристе.

Ограничење је непостојање значајније секундарне путне мреже између насеља и железничке станице Ражана. За будући развој и изградњу туристичких капацитета најпогоднији је простор у троуглу село Ражана - железничка станица Ражана - раскрсница за село Росиће (са магистралног пута), јер је приступ локацији повољан са свих страна и на више начина.

Д) Туристички простори

Просторним планом се препознају и издвајају делови подручја ("локалитети") као туристички поростори⁴ од посебног значаја за развој туризма, које као такве треба на одговарајући начин укључити у укупну туристичку понуду. На подручју општине Којсерић могу се уочити делови долина река и потока са приобаљем, земљиште и предели уређене природе, излетишта, простори високих планина, амбијенталне и просторно-културно-историјске целине, знаменита места, као и мање просторне целине са израженим рекреативним, атрактивним и пејзажним одликама. Претпоставка развоја туризма на подручју општине Косјерић јесте афирмација постојећих и покретање и уређивање нових туристичких простора и њихово повезивање са туристичким местима и међусобно.

У том смислу се планирају:

- Уређивање и опремање туристичких тачака - излетишта и области за рекреацију и спорт. Ови туристички пунктови у општини Косјерић су:
 - **Л1** - Меморијални комплекс из НОБ-а у Радановцима,
 - **Л2** - Меморијални комплекс из НОБ-а у Мрчићима,
 - **Л3** - Локалитет са праисторијским тумулима у Росићима,
 - **Л4** - Локалитет са праисторијским тумулима у Скавцима,
 - **Л5** - Локалитет са стећцима у Маковишту;
 - **Л6** - Локалитет "Град" изнад града Косјерића, некадашње место одржавања културне манифестације "Чобански дани".
- Уређење и опремање туристичких тачака око важних цркава као стецишта духовности овог краја. Ту се поред споменуте цркве-брвнаре у Сечој Реци овде се убрајају и:
 - **Л7** - Комплекс цркве и помоћних зграда у Субјелу, веома привлачан и лепо уређен,
 - **Л8** - Црква у Маковишту, изграђена на видиковцу изнад села,
 - **Л1***- црква у Радановцима - * туристички се треба повезати са меморијалним комплексом у истом селу и заједно представљати.
- Изградња етно-села и места идентитета и опремање предметима везаним за дати крај. Блиско овоме било би и отварање омањих сеоских музеја или спомен-кућа, везаним за делатности посебне за то село или његово окружење. Ако би се у ове сврхе користиле обновљене постојеће грађевине и сакупљени предмети из непосредног окружења, то би било посебно прихватљиво са становишта организације и улагања. С тим у вези препоручује се и образовање музеја на отвореном. Препоручује се изградња и опремање:
 - **Л9** - Музеј цемента у Галовићима,
 - **Л10** - Музеј народног градитељства са црквом-брвнарком у Сечој Реци,
 - музеји везани за обраду дрвета и дрворезбарију у другим селима,
 - галерије рукотворија и наивне уметности краја,...

⁴ Закон о туризму одређује туристички простор као: делове река и језера са приобаљем, земљиште и предели уређене природе, излетишта, простори високих планина који су погодни за уређење скијалишта, амбијенталне и просторно-културно-историјске целине, знаменита места, као и мање просторне целине са израженим рекреативним, атрактивним и пејзажним одликама, могу се прогласити за просторе од значаја за развој туризма.

- Уређење неколико потврђених извора термалне воде, од којих се они са топлем водом могу по прописаним условима и мерама уредити и као купалишта и лечилишта са пропратним угоститељским и другим садржајима. Ту су убројани:
 - **Л11** - Извори топле минералне воде у Косјерић селу.
- При најављеној изградњи акумулација у будућности пожељно је одредити места туристичке понуде везане за водене површине - купалишта, кружне стазе, спортови на води, риболов, пристани и везови, видиковци на акумулације, рибљи ресторани,... На основу Стратегије Општине највероватнија изградња акумулације "Тмуша", па у складу са тим предвиђа се;
 - **Л12** - Туристички пункт на будућој акумулацији "Тмуша".
- Уређивање рекреативних путања (стазе здравља, пешачке стазе, стазе за оријентацију у природи и сл.) са наменом повезивања туристичких простора, како међусобно, тако и уопште у подручју утицаја туристичког места (до раздаљине од 5 км).

Слике 1.11., 1.12. и 1.13.: Поједине блиске туристичке просторе мањег значаја треба различитим просторним и другим мерама повезати и представљати заједно у циљу јачања туристичке понуде датог насеља или дела Општине - пример: садржаји села Радановци

Е) Обавештајне станице и пунктови

Обавештајне станице и пунктови су најмањи појединачни туристички простори. Због свог посебног положаја везаног за путну мрежу они су већ постављени у саобраћајно прометнијим деловима општине, првенствено у Косјерићу (седиште Туристичке организације Косјерић) и неколико важних туристичких одређишта и раскршћа у Општини (Росићи, Ражана).

У будућности се предвиђа:

- Опремање туристичке и обавештајне сигнализације (могуће и на основу за урађеног независног плана/документа) на целом подручју Општине, како би се увела стандардизација у ову област (међународно прихваћени знаци и стилови писања, правила хијерархије симбола и сл.), спровео правилан распоред дуж траса и раскрсница, спречила појава међусобно супротних обавештења и знакова и избегло спонтано оглашавање;
- Као крајња мера предлаже се постављање обавештајних станица (пултова, затворених простора). Обавештајне станице могу бити сталног вида у подручјима стално активног туризма (Косјерић, јужно подножје Дивчибара) или повремене у подручјима где постоји сезонски или манифестациони туризам. Ове станице могу бити самосталне грађевине или прикључене уз друге садржаје (трговина, услуге, посебно трговина сувенирима и месним производима).

Слике 1.14. и 1.15.: Знаци обавештења о смештајним капацитетима и туристичким атракцијама постоје на подручју села у оквиру МЗ Ражана

1.2.5.1.3. Туризам - могућности развоја различитих видова туризма

Развој туризма у општини Косјерић се заснива на одговарајућем коришћењу могућности сваког појединачног места, све у циљу остварења изворне и разноврсне туристичке понуде. У том смислу се уређују постојеће и могуће нове локације за развој одређених видова туризма у односу на њихове особености и услове за развој и спровођење у дело. Тиме би се на смислен начин управљало природним и створеним ресурсима Општине и утврдиле и упоредиле предности појединих локалитета и подручја.

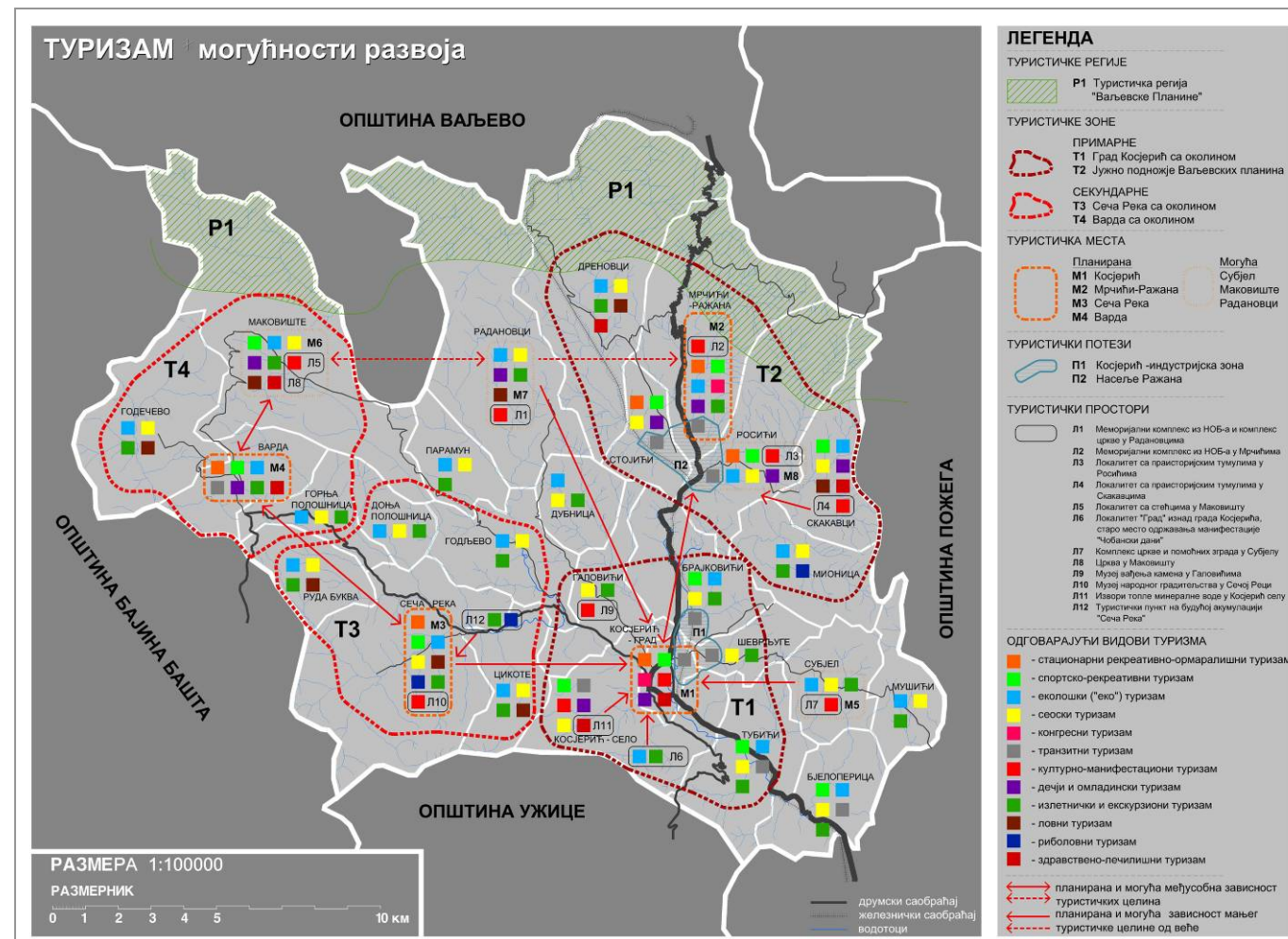
У сврхе што целисходније туристичке понуде битно је дати преглед свих видова туризма који се могу укључити у туристичку понуду Општине:

Табела 1.8.: Одговарајући видови туризма и њихов предложени размештај у општини Косјерић			
ВРСТА ТУРИЗМА	ОСОБЕНОСТИ	УСЛОВИ ЗА СПРОВОЂЕЊЕ	ПОСТОЈЕЋЕ И МОГУЋЕ ЛОКАЦИЈЕ
 стационарни рекреативно одмаралишни летњи и зимски туризам	масовни национални облик туризма везан за летњи и зимски одмор и рекреативно-спортске активности: лети купанье (у базенима, у будућности и у лечилиштима и акумулацијама), шетње, излети и планинарење, сакупљање лековитог и ароматичног биља, а зими шетња, санкање, ... Условљава дужи боравак на локацији и тиме одговарајући нивоквалитета у сваком сегменту туристичке понуде	природни и климатски услови: планине, водене површине, брдовити терени, квалитетна вегетација. смештајни капацитети и пратећи спортски, рекреативни и забавни садржаји разноврсни културно- забавни, едукативни програми развијена екскурзиона туристичка понуда пратећи садржаји туризма (ПТТ, амбуланте, трговина, услуге) Добра саобраћајна повезаност до подручја и унутар подручја, постојање рекреативних путања (бициклистичке, пешачке, стазе здравља обавештајни пунктови,...)	<u>Летњи и зимски туризам:</u> Јужна подгорина Маљена, у подножју Дивчибара. Обухват - села МЗ Ражана . За потребе зимског раздобља потребна је изградња веза између подгорине и самих Дивчибара (пут, жичара), а што је и предвиђено Урбанистичким пројектом Дивчибаре -Ражана. Тиме би се обезбедили повољни услови за развој зимског туризма (спортови на снегу) и јачање кроз заједничку понуду Дивчибара и јужног подножја. Са друге стране, подножје би надоместило недостатак Дивчибара као искључиво туристичког насеља и увези са тим потребу за етно-видом туризма. <u>Летњи туризам:</u> Насеља у западној половини Општине (Варда, Маковиште, Сеча Река), која је мање загађена, богата природом и идеална за еколошки здрав туризам (шетње по природи, пешачење, учење у природи, спортови,...).
 спортско рекреативни туризам	може се третирати као масовни облик туризма, али и као туризам усмерен на припреме спортиста и релативно је везан за сезону	природни и климатски услови: планине, водене површине, брдовити терени, квалитетни екосистеми Потребна развијена спортска инфраструктура (терени, игралишта, сале,...) и добра опремљеност за различите врсте врхунских спортова како у летњем тако и у зимском раздобљу године претпоставља постојање здравствено- кондиционог центра.	<u>Летњи и зимски туризам:</u> Јужна подгорина Маљена, у подножју Дивчибара. Обухват - села МЗ Ражана . За потребе зимског раздобља потребна је изградња веза између подгорине и самих Дивчибара (пут, жичара), а што је и предвиђено Урбанистичким пројектом Дивчибаре -Ражана. Тиме би се обезбедили повољни услови за развој зимског туризма и зимских спортова: нагиб, оријентација и одговарајућа надморска висина, која обезбеђује потребну дужину трајања снега. У обзир се мора узети и доступност скијалишта у односу на грађевинска подручја и степен развијености инфраструктуре, својински статус земљишта и капацитете скијалишта. <u>Летњи туризам:</u> Насеља у западној половини Општине (Варда, Маковиште, Сеча Река), која је мање загађен (свеж ваздух "ваздушна бања", чиста вода, незагађено земљиште) су идеални за кондициони спортски и

			рекреативни туризам. Постојање бројних стаза, видиковаца и шумакара и покренутост терена иде овоме у прилог.
 Еколошки ('Еко') туризам	Контакт и упознавање природе као и специфичних културних вредности су посебни мотиви еко-туриста.	Постојање посебних природних лепота, одсуство еколошких и естетских загађивача је императив. Одговарајућа и изворна понуда садржаја и програма, могућности упознавања локалне културе и традиције и природних вредности.	Овај вид туризма тражи природну средину са што мањим упливом човека, па се овде предлаже развој еко-туризма на обронцима познатих планина Повлена и Маљена , као и обронцима Дрмановине , као најприступачније и добро саобраћајно повезане планине граду Косјерићу .
 Сеоски туризам	Веза и упознавање са сеоским домаћинствима и начином живота на селу као и посебностима локалне културе, традиције, обичаја и гастрономије. Везано је за потребу боравака у квалитетном природном окружењу. Може бити викенд или одмаралишни облик туризма	За сеоски туризам је потребно примерено опремити сеоска домаћинства и код мештана развити занимање за пружање услуга туристима, што би повратно допринело развоју и стабилизацији ових села. Посебна погодност је присуство природних и културних атрактера у непосредној околини, као и присуство осталих компоненти туристичке понуде на нивоу окружења. Резиме - слично стационарном одмаралишном туризму.	Цео Косјерићски крај има више-деценијску традицију сеоског туризма, па је сеоско становништво упознато и обучено за овај вид туризма. Иако је последњи деценија овај вид туризма био у паду ово би поново могао бити стабилни облик туризма и прихода на селу, а то највише зависи од укупног развоја посебних облика пољопривреде и унапређивања сеоске инфраструктуре и услова сеоског становања. На одручју Општине овај вид туризма треба постаћи у сви сеоским насељима, мада би било целисходније давати предност селима Општине у њеном источном (Субјел, Скакавци, Мионица, Мушићи) и западном (Сеча Река, Маковиште, Годечево) делу, који је чистији, са мањим упливом савременог живота и задржаном традицијом.
 Конгресни туризам	Није везан за сезону и може на најбољи начин попуњавати туристичке капацитете у вансезонским периодима. очекиван је релативно виши ниво опремљености и услуга и близина и лак приступ са важних саобраћајница. Пожељни су други садржаји вишег квалитета у окружењу, као и школованије и обученије особље.	посебно важан чинилац је доступност, намеђународном нивоу посебно близина аеродрома. Условљавајући чинилац је примерена уређеност и опремљеност грађевине као услов за одвијање основног садржаја. Неопходни су и пратећи садржаји туризма посебно у домену комуникација и здравствене заштите. Све остало је као за стационарни само на вишем нивоу квалитета. Битна је добра обавештеност - обавештајни пунктови.	Град Косјерић као највеће насеље са бројним садржајима, солидном инфраструктуром и лаком доступношћу - пролазак магистралног пута и важне железничке пруге, близина аеродрома "Поникве". Алтернативна локација је простор код насеља Ражана , где постоји лака доступност и постојање више централних и других садржаја. Овај простор нуди боље услове за затворенији тип конгресног туризма (удружења, клубови и сл.).

 Транзитни туризам	Није везан за сезону, али је зависи искључиво од присуства променитих саобраћајница. Није везан за постојање насеља, али је ово предност.	Основни предуслов је добра приступачност и визуелна експонираност са оближњих саобраћајница. пожељно је и постојање смештајних капацитета и пратећих услуга (услуге, трговина).	Развој овог вида туризма има будућност због присуства важних саобраћајница у источној половини општине где се и предвиђа развој простора и пунктова са овим активностима. Посебно се истиче заобилазница око града Косјерића , која је највеће чвориште у Општини, а нуди и близину других потребних садржаја.
 Културно-манифестациони туризам	Најчешће масован облик туризма везан за културне догађаје и манифестације. Више везан је за насеља и просторе са богатом традицијом и наслеђем. Манифестација може бити примаран мотив посете локалитету или пратећа активност у туристичкој понуди	Основни предуслов је добра приступачност. Пожељно је и постојање смештајних капацитета и пратећих услуга.	Локалитети са традицијом обављања културно забавних и спортских манифестација су Косјерић ("Чобански дани") и Сеча Река, Ражана, Маковиште (вашари). Код ових манифестација потребно је њихово унапређење, ширење понуде и окретање ка што ширем дијапазону могућих посетилаца. Предност манифестационог туризма је њихова "покретљивост", чиме се могу сезонски распоредити по свим насељима Општине и афирмисати свако насеље понаособ постајући мотив локалних екскурзија за стационарне туристе. Активирање манифестација као пратећих садржаја других видова туризма (риболовни, лечилишни) али и везаних за локалну привреду и средину (пољопривредни производи, стари занати, знамените личности и места, меморијали, ...).
 Дечји и омладински туризам	Краткотрајан или дуготрајан, зависи од карактера: екскурзије, школе у природи, тематски кампови,..... Могућност одвијања туристичких делатности током целе године.	Све слично као за стационарни туризам. Деца и омладинци као посебна група траже одређене садржаје: спорт и рекреација, забава, трговина Стога је пожељно је постојање садржаја и активности на отвореном и централних намена.	Овај вид туризма некада је постојао у селу Варда , а новим улагањем и осавремењавањем он се може поново јавити и даље развијати. Нису искључени ни други локалитети који се могу уређивати покретањем постојећих просторних ресурса (нпр. домови културе, сеоске школе током летњег распуста). Двојно коришћење треба донети новчану подршку локалном становништву.
 Излетнички и екскурзиони туризам	Краткотрајан, дневни или полудневни облик туризма мотивисан посетом културно-историјских вредности или боравком и уживањем у лепоти	Неопходно је присуство атрактера: риродне лепоте, културно-историјске знаменитости, али и саобраћајна доступност и приступ, уређеност и опремљеност излетничких пунктова рекреативне путање	Овај вид туризма може се развијати на целом подручју Општине . Сви локалитети са културно-историјским знаменитостима под претпоставком њиховог уређења и примерене презентације, као и остварења потребне доступности.

	природе.	Пожељно: угоститељство и услуге у мери која не угрожава основни амбијент.	По културно-историјских вредностима: Сеча Река, Субјел (сакрални комплекси), Радановци, Мрчићи (меморијали), а по природним вредностим Варда, Дреновци, Маковиште - видиковци, обронци, шумски комплекси, пропланци...
 Ловни туризам	Спортски лов се организује у одређеним раздобљима године када изостају остали видови туризма, што може допринети попуњавању смештајних капацитета. Такође, могуће је стварање комерцијалних ловишта, чији пратећи садржаји могу бити одгајивачнице ловачких паса као и полигони за обуку и утакмице ловачких паса.	Основни чинилац је бројност и квалитет дивљачи и уређеност ловишта. Други битни чиниоци развоја су: квалитетни смештајни капацитети и пратећи садржаји, лака доступност, на међународном нивоу посебно близина аеродрома.	С обзиром на могућности овај облик туризма би могао да постане врло рентабилна привредно - туристичка делатност са перспективом за развој међународног туризма, али под условима да се мерама заштите и обнове популације дивљачи и узгоја одређених врсти дивљачи (јелен, срна) у ограђеним ловиштима која у овом тренутку не постоје. Локације са успостављање ловишта била би у западном делу Општине, у деловима са очуваним шумским комплексима: област Дреноваца, Радановаца, Маковишта, Сече Реке ,...
 Риболовни туризам	Риболов се организује сезонски (забрањен у време мреста), али и у одређеним раздобљима године, када изостају остали видови туризма овај вид туризма може допринети попуњавању смештајних капацитета.	Основни чинилац јесте богатство рибом и квалитет воде. Додатни чиниоци су приступачност и одржавање вода и њене околине.	Потоци у Општини су богати рибом (посебно пастрмком), али је риболовни туризам потпуно неразвијен. Из тог разлога развој риболовног туризма треба подстицати у свим водотица вишег дела Општине, а поготово везано за пределе чисте природе: област Дреноваца, Радановаца, Маковишта, Годечева, Сече Реке ,...
 Здравствено-лечилишни туризам	Карактерише га дужи боравак у посебно квалитетном природном амбијенту.	Исто као за стационарни туризам уз неопходност квалитетног здравственог центра и одсуство масовног туризма.	Будући да на подручју Општине постоје скромни извори лековите воде у околини града Косјерића и подручје виших села Општине као "ваздушних бања" , овај вид туризма могуће развијати ограничено, само у циљу богаћења понуде.

Слика 1.16.: Карта одговарајућег смештања различитих видова туризма по насељима општине Косјерић у циљу стварање делотворне туристичке мреже Општине

1.2.5.2. СПОРТ И РЕКРЕАЦИЈА

Развој рекреативних простора, потеза и подручја на територији општине Косјерић базира се на интегралном приступу развоју рекреативних простора у насељима Општине и развоју пунктова и мрежа рекреативних простора ван насеља. Затим, интегралном приступу планирања туризма и рекреације. Интегрално планирање се јавља у циљу економичног управљања просторним и људским ресурсима, подизања квалитета живљења становника, активирања и коришћења природних и створених могућности, као и туристичког развоја општине Косјерић.

Осим тога на потреби за економичним коришћењем расположивих просторних ресурса као и потреби да се природни и створени потенцијали активирају уз поштовање мера и услова заштите природе, културно историјских вредности и животне средине. Просторни размештај, врста и карактер пунктова за рекреацију и спорт се планирају тако да поштују еколошки капацитет подручја, као и да буду усклађене са степеном заштите природних и културних вредности и добара.

Посебно значајно место у остваривању савремених еколошких захтева имају отворени простори у насељима као место интеграције природних елемената и створених структура. Њиховом планирању се приступа а повишеним степеном одговорности како у односу на коришћење њиховог потенцијала за унапређење квалитета животне средине и живљења у

граду тако и у односу на њихов утицај на квалитет средине и живота у ширем регионалном контексту.

Разлике у приступу планирања рекреације и спорта у насељима и ван њих постоје и карактерише их следеће:

- **Рекреација у граду/насељу** се планира како у циљу задовољавања рекреативних потреба локалног становништва тако и у циљу задовољавања рекреативних потреба туриста и посетилаца града/насеља. Кључни квалитети мрежа рекреативних простора у насељу су: разноврсност различитих категорија рекреативних простора, разноврсност рекреативних садржаја и простора, њихова доступност и квалитет пута до њих као и њихова адекватна опремљеност и уређеност.
- **Рекреација ван насеља** у великој мери је повезана са туризмом будући да подразумева промену средине, савладавање дестинација и расположиво слободно време као и материјална средства. Кључна ставка у том смислу је доступност рекреативних садржаја и простора а главни мотиви су: контакт са природом и уживање у лепотама природног пејзажа, упознавање природних и културно-историјских споменика и упражњавање рекреативних активности у новом амбијенту. Значајан фактор планирања рекреације ван града јесте заштита природе и поштовање еколошког капацитета простора.
- **Повезујућа рекреација** представља мрежу садржаја спорта и рекреације, који повезују друга важна одређишта у Општини (махом туристичке тачке). У том смислу планира се развој мреже рекреативних путања којима се повезују различите тачке као што су излетнички простори, видиковци, културно – историјски споменици, меморијали. Формирање система рекреативних стаза у које спадају стазе здравља, трим стазе, излетничке шетне стазе кроз привлачне природне пределе, извиђачке путање, бициклистичке стазе, планинарске стазе. Затим, стварање система „образовних путања“ којима се образују теметске целине из различитих области и омогућава упознавање са историјом, културом и екологијом подручја.

Иако се развој рекреације и спорта приказује одвојено у насељима и ван насеља, основни концепт развоја јесте успостављање целовитог система понуде рекреативних садржаја на територији општине Косјерић. Тежиште је на обједињавању и диверзификацији понуде како у циљу задовољавања различитих рекреативних потреба становника општине Косјерић тако и у циљу повећања њене туристичке атрактивности.

1.2.5.2.1. Развој рекреације и спорта ван насеља у општини Косјерић

Садржаји организоване рекреације, спорта и зеленила ван насеља на подручју општине Косјерић углавном су смештени на пар тачака, које су већ деценијама познате и посећене од стране месног становништва и туриста. Те тачке су:

- **Висораван Град** која се налази у јужном делу Општине, на планини Црнокоса, а неколико километара удаљено од града Косјерића.
- **Рекреативни комплекс у селу Скакавци.**
- **Меморијални комплекс код села Радановци** посвећен борцу из НОБ-а Жикици Јовановићу Шпанцу, који је погинуо на овом месту 1942. године.
- **Јужни део области Дивчибара.**

Концепт развоја мрежа рекреативних простора ван насеља подразумева истовремено:

АКТИВИРАЊЕ природних и створених ресурса ван насеља.

Активирање природних и створених ресурса ван насеља подразумева:

- Уређење и опремање излетишта
- Изградњу купалишта и скијалишта
- Уређење обала водотока за рекреативно коришћење
- Уређење простора за лов и риболов
- Уређење и опремање простора око културно-историјских споменика и целина
- Уређење спортских и еко кампова, простора за школе, радионице, ликовне и научне колоније
- Уређење туристички привлачних рекреативно-забавних средишта у циљу увећања
- туристичке привлачности и препознатљивости Општине Косјерић .

ПОВЕЗИВАЊЕ тј. успостављање континуалне мреже рекреативних простора којим се обезбеђује повезивање: а) туристичких пунктова са насељима и повећава њихова приступачност становницима и посетиоцима насеља, б) туристичких пунктова међусобно и формирање атрактивних путања између насеља и између значајнијих туристичких атрактера.

У том смислу треба размотрити развој:

- Система стаза којима се повезују различити туристички пунктови: излетнички простори, видиковци, културно историјски споменици.
- Система рекреативних стаза: стазе здравља, трим стазе, излетничке шетне стазе кроз атрактивне природне пределе, извиђачке путање, бициклистичке стазе.
- Система едукативних путања: којима се формирају тематске целине из различитих области и омогућава упознавање са историјом, културом и екологијом подручја.

Критеријуми за усмеравање и избор приоритета развоја рекреације и спорта у насељима

Будући развој рекреације и спорта на територији Општине треба базирати на следећим критеријумима:

- Усклађеност са стандардима обезбеђивања рекреативних простора у зависности од броја становника⁵ (табела, НУТС стандарди),- *приоритет за насеља или гравитирајућу групу насеља у којима није задовољен минимум.*
- Развијеност понуде садржаја рекреације и спорта у туристичким центрима и насељима са потенцијалом за развој туризма - *приоритет за развој и комплетирање рекреативних садржаја у туристичким центрима и насељима са потенцијалом за туризам.*
- Економично газдовање просторним ресурсима - коришћење простора без посебне намене за рекреацију и двојно коришћење простора за рекреацију и спорт од стране локалног становништва - *приоритет за развој и комплетирање понуде у насељима у којима постоје основне, пре свега осмогодишње школе* као простори концентрације потенцијалних корисника рекреативних простора.
- Доступност постојећих простора за спорт и рекреацију- *приоритет за делове територије Општине у којима не постоји пешачка доступност до центара вишег ранга у којима су рекреативни простори реализовани (гравитационо подручје макс. 5км) додатно кориговано бројем и структурном становника (потенцијални корисници одређених врста рекреативних простора).*
- *Уређивање простора у насељима у којима је изражена иницијатива становника и њихова активност на уређењу простора за рекреацију и спорт.*

⁵ према НУТС стандардима, кориговано типовима рекреативних простора у пост. стању

Табела 1.9. - НУТС стандарди за рекреативне просторе према величини насеља

РЕКРЕАЦИЈА И СПОРТ	NUTS 4	NUTS 5 - испод 10 000			
величина насеља	100 000-10 000	10000-4000	4000-2000	1000-2000	< 1000
	A	Б	Ц	Д	Е
Спортско рекреативни центри који задовољавају стандарде за савезна и међудржавна такмичења	(+)				
мањи СРЦ вишенаменског карактера	(+)	(+)			
покривени објекти физичке културе са одговарајућим санитарним и пратећим просторијама, режимом коришћења, одржавања (базени, различита спортска игралишта, гимнастичке дворане)	+	(+)			
отворени, уређени простори погодни за различите врсте спортских активности са уређеним санитарним просторијама, режимом коришћења - игралишта за мале спортове	+	+	+	(+)	
отворени уређени простори погодни за различите врсте спортских активности са минималним захтевима у погледу одржавања (трим стазе, обале водотока) - фудбалски терени	+	+	+	+	(+)

објашњење

+ нужно

(+) ако се не може организовати у насељу јер за то не постоје потребни услови (потребан број корисника, грађевински фондови) обавезно је обезбедити организовани превоз до суседног мсета у коме садржај постоји.

Обзиром на релативно блиску везу са природним амбијентом, посебно је да рекреација у сеоским насељима има превасходну улогу социјализације и развоја појединих спортских и културних способности појединца. Планирају се активности на уређивању нових и опремању постојећих рекреативних простора.

Развој рекреације и спорта у насељима

Правила за уређивање рекреативних и озелењених простора у сеоским насељима општине подразумевају:

Обезбеђивање неопходног минимума квантитета и квалитета изградње, уређивања и опремања простора за рекреацију у свим насељима на подручју општине. То подразумева развој и уређивање ових постора усклађених са израженим потребама и бројем становника, као и могућностима да се ови простори уреде и одржавају. Опремање простора остварује се у складу са Законом о спорту и пратећим правилницима.

Лоцирање рекреативних садржаја на подручју насеља условљено је природним и створеним вредностима у простору. Пожељно је отворене и затворене рекреативне просторе сместити уз већ постојеће или у близини осталих јавних садржаја, пре свега школа,

када је реч о спортско-рекреативним теренима. Уколико се ови садржаји смештају независно од осталих јавних садржаја, пожељно је уређивање повезујућих рекреативних и зелених простора, како би се нови рекреативни простори боље интегрисали у структуру насеља. Уређивање простора за окупљање потребно је обезбедити на местима централних садржаја.

У циљу бољег повезивања културно-историјских споменика и садржаја са насељем, пожељно је уређивати повезујуће рекреативне и зелене просторе репрезентативног карактера који би омогућили стварање препознатљивог и целовитог амбијента и тиме допринели укупној естетској вредности насеља.

Табела 1.10. - Мере и акције у уређивању насеља за рекреацију и спорт

Објашњење табеле:

Вишенаменски терен – терен за мале спортове са тврдом подлогом , дечијим игралиштем и зеленилом

Мини парк – уређена зелена површина са клупама и осветљењем

Н. - изградња новог трене, сале...

О. - обнова постојећег терена, сале...

Т. О. - техничко опремање постојећег терена, сале...

насеље (са бр. стан. 2002. г.)	спортски терени (постојеће стање)	Остали важни садржаји у насељу	пожељно према NUTS стандарду	мере и акције
Косјерић (варош) 4108 ст.	СРЦ „Црнокоса“ (два фудбалска терена, олимпијски базен), Спортска сала „Среска башта“, терени за мале спортове „Полигон“, терени у оквиру средње и основне школе	О.Ш.- 8 Тех. школа Д.К.	Б	Олимпијски базен – Т.О. Спортска сала – Т.О. Терени „Полигон“ - О. и Т.О. Сала у основној школи - Р Сала у тех. школа – Н и Т.О.
Бјелоперица 312 ст.	Травнати фудбалски терен	О. Ш. – 4 (користе је и становници Тубића)	Е	Вишенаменски терен – Н. Дечје игралиште - Н.
Брајковићи 720 ст			Е	
Варда 330 ст	Вишенаменски терен	О. Ш. – 8 М. 3. Ђачки интернат	Е	Вишенаменски терен - Т.О. Дечје игралиште - Н. Мини – парк - Н.
Галовићи 269 ст			Е	
Годчево 608 ст	Вишенаменски терен	О. Ш. – 4 М.3.	Е	Вишенаменски терен - Т.О.
Годљево 346 ст		Д. К. (није у функцији)	Е	
Горња Полошница 148			Е	
Доња Полошница 98 ст			Е	

Дреновци 394 ст	Одбојка, кошарка мали фудбал	О.Ш. – 4 З. Д.	Е	
Дубница 141 ст			Е	
Косјерић – село 1018 ст		М.3.	Д	
Маковиште 888 ст	Вишенаменски терен	О.Ш. – 4 М.3.	Е	Вишенаменски терен - Т.О.
Мионица 184 ст			Е	
Мрчићи - Ражана 297 ст	Вишенаменски терен Фискултурна сала	О.Ш. – 8 М.3.	Е	Вишенаменски терен– О. и Т.О. Фискултурна сала – О. Мини парк – Н.
Мушићи 433 ст		Две О.Ш. – 4 (стару и нову) М. 3.	Е	
Парамун 80 ст		О.Ш. - 4	Е	
Радановци 530 ст	Одбојка, мали фудбал	М.3. О.Ш.- 4		Одбојка – Т.О.
Росићи 316 ст		М.3.	Е	
Руда Буква 123 ст			Е	
Сеча Река 840 ст	Вишенаменски терен Зарићи - Одбојка	М.3. О.Ш.- 8	Е	Вишенаменски терен – О. и Т.О. Мини парк – Н. Зарићи – Одбојка – О. и Т.О.
Скаваци 275 ст	Вишенаменски терен	О.Ш. - 4	Е	Вишенаменски терен - Т.О.
Стојићи 159 ст			Е	
Субјел 218 ст	Вишенаменски терен	О.Ш. – 4 М.3.	Е	Вишенаменски терен - Т.О.
Тубићи 535 ст	Одбојка	О.Ш. – 4 (користе је становници Бјелоперице)	Е	Одбојка – Т.О.
Цикоте 271 ст			Е	
Шеврљуге 334 ст			Е	

Развој рекреације , спорта и зеленила у туристичким насељима и повезујућа рекреација

У насељима која се развијају као туристичка места планирају се:

Општи културно-забавни садржаји туристичких места: биоскопи, вишенаменске сале, објекти културе, позорнице на отвореном, омладински центар, културни центар, ноћни клубови, казино, ботаничке баште, фестивали, изложбе, зоо врт-парк дивљачи, забавни парк, играонице, ресторани.

Општи спортско-рекреативни садржаји туристичких центара: игралишта - ливаде (бадминтон, фризби, фудбал на трави,.), изграђени спортски терени (кошарка, одбојка, рукомет мали фудбал, тенис (отворени и затворени простор), базени (затворени и отворени), фитнес, сауна, масажа, спортске сале (цудо, гимнастика, јога...). У оквиру спортско – рекреативних садржаја треба издвојити садржаје везане за одређене локалитете, као на пример изградњу бициклистичко – пешачких стаза, стаза за јахање, хиопдром и ергеле, затворено клизалиште.

Остали могући туристичко-рекреативни садржаји туристичких центара: привремени тематски мини-камп, позорница на отвореном за едукативне и културно-забавне програме, едукативни центар (у отвореном и затвореном простору) који подразумева различите летње школе (сликање, језици, оживљавање старих заната...), настава (средњошколске и универзитетске) из области биологије, екологије, геологије, фото-сафари, изложбени центар (у отвореном и затвореном простору), мини голф, стрелиште (лук и стрела), дечија игралишта различитог карактера, библиотека, музеј, едукативне путање (организација различитих тематских шетњи - презентација природних вредности туристичког подручја уз едукацију у области појединих наука или уметничких вештина: екосистемске путање, геолошке, хидролошке, историјске, етнографске, "читање пејзажа".... , скупљање лековитог биља, авантуристичке путање (обучавање у области ојентације и сналажења у природи (извиђачи, скаути) уз могућност дневног или вишедневног боравка на терену у привременим камповима.)

Овакви видови активности су значајан фактор за покретање локалног становништва, а истовремено и за унапређење туристичке понуде. Осим тога, утичу на буђење свести и активирање локалног становништва у очувању природних и културно-историјских вредности и традиције. Програми могу бити организовани тако да буду усмерени према индивидуалном кориснику или као заједничка породична активност.

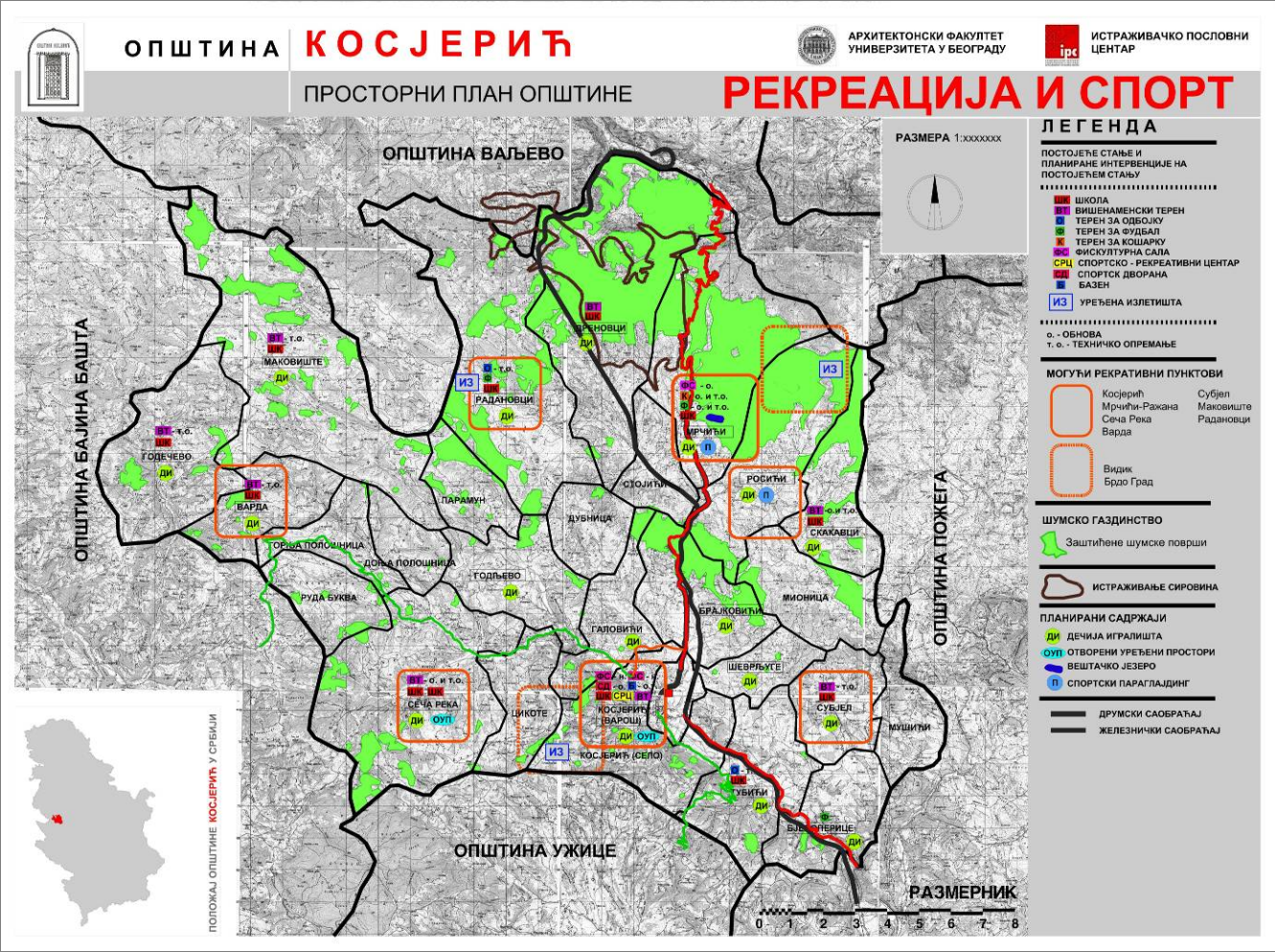
За потребе реализације оваких програма потребно је уредити просторе унутар насеља као учионице-радионице на отвореном (пожељно у природном амбијенту, заштићено од ветра и падавина), уредити стазе за обилазак и разгледање природе, поставити надстрешнице и опремљена стајалишта на путањама унутар и ван насеља, уредити пунктове мини – кампова и информативне пунктове, обновити табле и путоказе, направити иформативни материјал (флајере, брошуре).

Табела 1.11. - Мере и акције у уређивању насеља за рекреацију и спорт

Објашњење табеле:

Вишенаменски спортски терени – терени за спортове са травнатом или тврдом подлогом са Уређеним околним простором

Туристичко одредиште	Вредности датог простора	мере и акције
Јужне Дивчибаре	Близина средишњег дела Дивчибара Сеоски туризам Очувана природа Заштићена шумска подручја	Уређивање стаза (трим, стазе здравља) Уређивање излетничких пунктова Вишенаменски спортски терени на отвореном
Брдо Град	Најпознатије излетиште у Општини Некадашње место одржавање манифестације „Чобански дани“ Очувана природа	Уређивање стаза Уређивање излетничких пунктова Вишенаменски спортски терени на отвореном

Слика 1.17.: Карта планираног решења спорта и рекреације

1.2.6. Просторни развој саобраћаја и инфраструктурних система, повезивање са регионалним инфраструктурним мрежама

1.2.6.1. Саобраћај

У складу са стратешким опредељењима и циљевима регионалног развоја дефинисаним Просторним планом Републике Србије, динамиком привредног развоја општине, планираном инфраструктуром и популационим развојем потребно је планирати и развој саобраћајне инфраструктуре тако да се задовоље захтеви који ће се поставити пред саобраћајни и транспортни систем подручја општине Косјерић. Саобраћајну мрежу у обухвату Плана формирају постојеће и планиране саобраћајнице које су у функцији намене, интегралног и одрживог развоја подручја Просторног плана.

Стратешки приоритети у развоју саобраћајно-транспотног система на подручју општине Косјерић су:

- добра повезаност територије општине Косјерић, њеног центра и свих њених делова, са суседним територијама а тиме и са ширим просторима;

- добра повезаност свих делова територије, сваког насељеног места, са општинским центром и са регионалним центрима на територији Србије

Путна мрежа представља основ привредног и социјалног живота становништва. Путна мрежа задовољавајућег квалитета је услов за коришћење територије и њених ресурса. Стога је неопходно да се формира таква мрежа, која треба да омогући коришћење свих потенцијала територије (индустрија, туризам, пољопривреда, сточарство, шумарство, и др.).

Саобраћајни систем Општине Косјерић, у коме доминира друмски саобраћај, у погледу просторног и инфраструктурног обухвата дефинисан је и незнатно мењан у дужем временском периоду. Путна мрежа је просторно дефинисана, са трасама саобраћајница које ће у наредном периоду остати углавном непромењене, са изузетком прекатегоризације досадашњих магистралних и регионалних путева у државне путеве првог и другог реда и општинске путеве.

Предметним Планом дата је примарна путна мрежа коју чине саобраћајнице, које су по својој привредној функцији и у функцији интеграције планираних просторних целина подељене на: државне путеве I реда, државне путеве II реда и општинске путеве.

Стратешки циљеви на предметном подручју, а у контексту планског развоја у републичким и регионалним оквирима, подразумевају следеће:

- обезбеђење услова за изградњу обилазнице око насељеног места Косјерић
- обезбеђење услова за реализацију и подизање квалитета примарне мреже путева на планском подручју, првенствено државних путева другог реда (кроз реконструкцију, ревитализацију и рехабилитацију),
- повећање саобраћајне приступачности свих центара заједнице села, туристичких и привредних капацитета реконструкцијом и изградњом мреже општинских путева и организацијом мреже локалног јавног превоза путника

Државни путеве првог и другог реда на подручју Општине, без обзира које ће трасе досадашњих државних путева првог и другог реда преузети ће засигурно морати да буду предмет обимних мера ревитализације и реконструкције нарочито у погледу лошег стања коловоза (присутан велики број ударних рупа, неравнине на коловозу и оштећења различитих облика и степена) и путних објеката (засути канали за одводњавање тупа пута, урушени или запушени путни пропусти, неодржавани мостови). Модернизацијом се мора обухватити запостављено обнављање и одржавање саобраћајне сигнализације и саобраћајне опреме, у циљу њеног усклађивања са сада важећом правном регулативом. Посебно је потребно извршити рехабилитацију и реконструкцију државног пута другог реда Р-263 (Косјерић ка Бајиној Башти), а најугроженија је деоница пута од Барјак-Јакаљ у дужини од 5км која је још увек са застором од туцаника. Такође, део овог регионалног пута – **државног пута другог реда**, на сам улазак у насеље Косјерић потребно је изместити како транзитни саобраћај не би више ишао кроз део града намењен за становање, како би се остварила веза са државним путем другог реда. У том циљу планира се изградња обилазнице око насеља, како би се транзитни саобраћај преусмерио са овог државног пута другог реда и тако се остварила веза са државним путем првог реда бр.21.

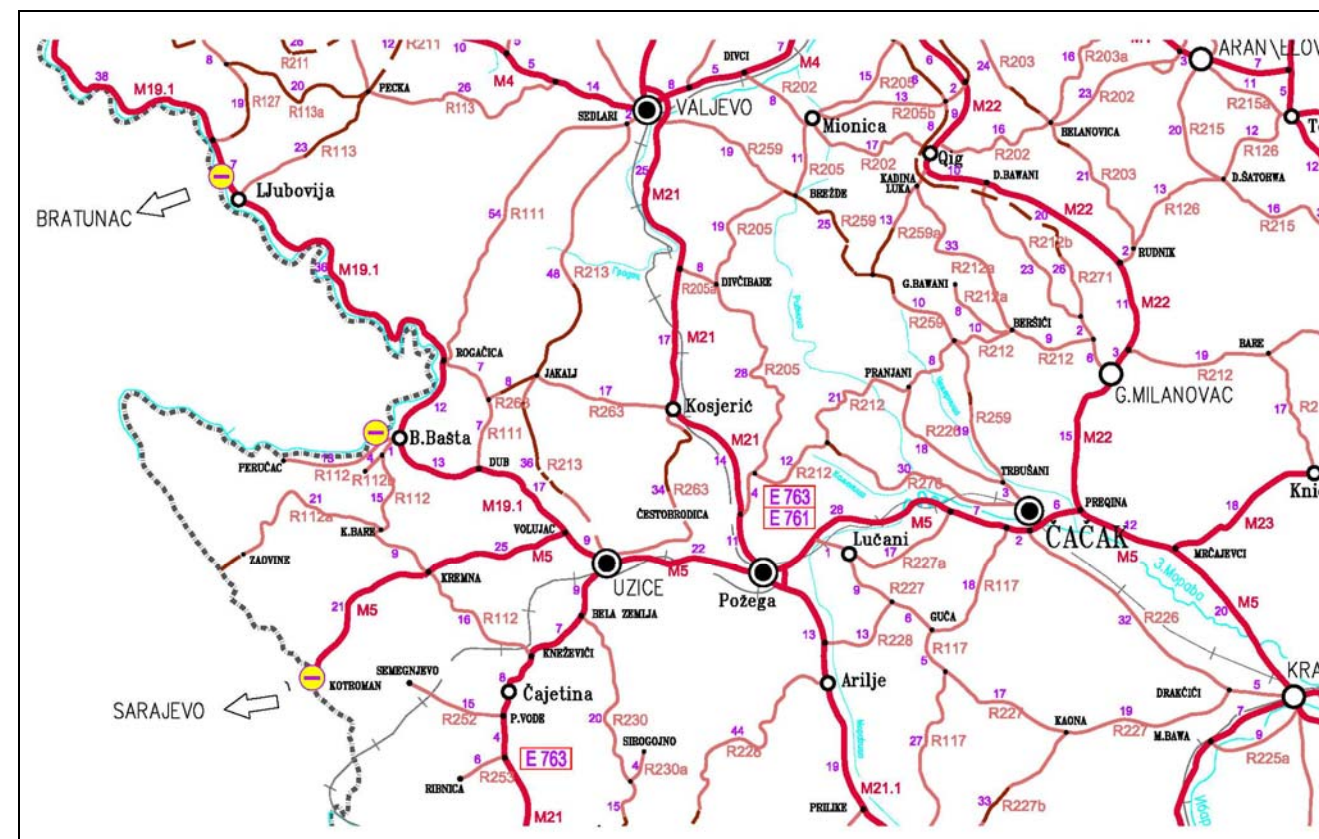
На територији саме општине присутни су државни путеве првог и другог реда.

Највеће саобраћајно оптерећење преусмерено је на мрежу државног пута првог реда-магистралног пута и државних путева другог реда-регионалних путева. Већина државних путева пролази кроз насељено место Косјерић који је најзначајнији саобраћајни чвор општине.

Пут првог реда који пролази кроз територију саме општине и то у правцу север-југ је магистрални пут М21. Овај пут се простире од Новог Сада, па даље преко Руме, Шапца, Коцељеве, Ваљева, Косјерића до Пожеге. У самој Пожеги овај правац се повезује са државним

путем првог реда-магистралним путем М-5, преко чега се сама општина даље повезује са Ужицем и даље са Републиком Црном гором према југозападу, док на другу страну државним путем-магистралним путем М-5 према истоку остварује се веза са Чачком и са државним путем првог реда-магистралним путем М-22 (Ибарском магистралом).

Просечан годишњи дневни саобраћај (ПГДС) на овом државном путу у 2006. години на територији општине је износио 2348 возила, док је ПГДС у 2008. години износио 3180 возила. Овај државни пут М-21 пролази територијом општине у дужини од око 32,8 км.

Мрежа државних путева у Општини Косјерић и окружењу

Од државних путева другог реда присутни су следећи регионални путеве Р-263, Р-213 и Р-205а. Државни пут Р-263, укупне дужине око 30 км простире се од Ужица, преко Косјерића, Варде, Јакаља до Костојевића. Државни пут Р-205а Каона – Дивчибаре је укупне дужине 7,52 км. Државни пут Р-213 простире се од Седлара, преко Варде-Јакаља до Ужица у укупној дужини од 53 км. Кроз саму територију општине Косјерић овај државни пут другог реда-регионални правац нема савремени застор од асфалт-бетона, већ се коловоз налази са застором од туцаника. Највеће саобраћајно оптерећење преусмерено је на државни пут првог реда-магистрални путни правац М-21, који пролази кроз само место Косјерић.

Преглед државних путева који пролазе кроз општину Косјерић

Редни бр.	Бр. пута	Путни правац	Дужина пута у км	Врста коловоза		
				Асфалт (км)	Туцаник	
					км	%
1.	21	Нови Сад-Рума-Шабац-Ваљево-Косјерић-Пожега	32.8	32.8	-	0
2.	263	Ужице-Косјерић-Варда-Јакаљ-Костојевићи	26.72	26.72		0
3.	205а	Каона-Дивчибаре	7.63	7.63	-	0
4.	213	Седларе-Варда-Јакаљ-Ужице	16.5	0	16.5	100
Укупно:			83.65	76.15	16.5	/
%			100	80.3	19.7	

Постојећи општински путеви без асвалтног коловозног застора по својим карактеристикама (носивост, изграђеност, уређеност) да би достигли тражени ниво економичности, ефикасности и безбедности морају бити подвргнути мерама изградње. Постојећи општински путеви са асвалтним коловозним застором обухватају новоизграђене деонице (захтевају модернизацију у погледу саобраћајне сигнализације и саобраћајне опреме), деонице изграђене у периоду осамдесетих година прошлога века (потребне интервенције на реконструкцији и модернизацији и доградњи).

Општински путеви наведеним мерама морају постати поуздана веза за саобраћајну комуникацију засеока у оквиру истог села без утицаја временских услова у оквиру годишњих климатских промена на њихову проходност. Изменом структуре врсте коловозног застора општинских путева у брдовитом делу општине са неповољном конфигурацијом терена (у корист асфалтних путева) и довођењем макардамских општинских путева у стање непроменљивости у односу на временске прилике остварили би се повољнији услови за адекватно повезивање делова руралних насеља (било са државним путевима другог реда или за локалну комуникацију).

У мрежи некатегорисаних путева мали удео имају путеви са асвалтним коловозним застором и по карактеристикама постојећег стања захтевају само мере модернизације. Преостали, доминантни део некатегорисаних путева је углавном макардамског коловозног застора, формиран пресицањем земљаних путева без припреме коловозне конструкције те је за њихово довођење у стање који би одговорили циљевима развоја саобраћајног система Општине Косјерић потребно применити широк опсег мера изградње. Поједини земљани некатегорисани путеви нису проходни за колски саобраћај иако представљају просторно најкраћу везу између махала и засеока, те адекватним интервенцијама (изградњом) треба ићи на унапређења стања некатегорисаних путева којима се остварује адекватна повезаност на локалном нивоу за поједина рурална насеља.

Реализација мера изградње, доградње и реконструкције путне мреже биће условљена у појединим деловима решавањем имовинско-правних односа са тренутним власницима делова земљишта које би било обухваћено наведеним интервенцијама.

У планском периоду, у транспорту путника и роба, друмски саобраћај ће имати велики значај. У складу са тим треба и развијати саобраћајну инфраструктуру у друмском саобраћају како реконструкцијом постојеће мреже саобраћајница, тако и допуњавањем мреже изградњом нових саобраћајница. Изградњу нових путева потребно је радити на коридорима постојећих путева, уз побољшање геометријских и експлоатационих карактеристика, чиме се подиже ниво услуге путева, а при том се штити простор од трасирања нових коридора.

Путна мрежа задовољавајућег квалитета је услов за коришћење територије и њених ресурса. Стога је **генерални циљ** који се поставља у Просторном плану у организацији путне мреже (планирања, а затим и пројектовања и грађења) да се формира таква мрежа која треба да омогући привредно коришћење свих потенцијала територије.

Формирањем путне мреже треба да се обезбеде услови за материјално рентабилан и социјално квалитетан живот становника у местима која они настањују. Имајући у виду постојеће стање овај захтев треба поставити и схватити као императив, како планерима у процесу израде Плана тако и надлежнима у процесу спровођења Плана. То је услов да се аутохтоно становништво задржи у својим местима, да не прибегава миграцији, која за последицу има на једној страни напуштање и деградација потенцијала и ресурса територије, а на другој страни велике материјалне издатке који су без покрића, али и до социјалних проблема.

Узимајући у обзир постојећу путну мрежу на територији општине Косјерић као логични закључак поставља се питање повезивања насељских структура унутар општине, њихово међусобно повезивање радијалним и лонгитудиналним саобраћајним правцима, као и веза са околним насељима и другим центрима у земљи и региону. Посматрајући постојећу мрежу саобраћајница евидентна је релативно лоша повезаност простора унутар општине, нарочито мрежом општинских путева, међутим ова мрежа не покрива на поједнаком нивоу сва насеља и припадајуће засеоке. Карактеристика путне мреже, од примарне до општинских путева, у посматраном подручју јесте да је настајала као последица конфигурације терена.

Планираном мрежом саобраћајне инфраструктуре остварен је континуитет у кретању мрежом државних и општинских путева унутар подручја, као и континуитет у транзитним везама са суседним општинама и шире. План развоја транспорта роба и јавног путничког превоза мора бити усклађен са развојем саобраћајно-транспортног система општина и Републике.

Концепт планиране примарне путне мреже (државни и општински путеви) је заснован на повећању саобраћајне приступачности свим развојним и насељским центрима чиме се омогућава проходност подручја у свим правцима а тиме и отварање и унапређење предметног подручја.

Највиши ниво услуге опслуживања подручја општине постиже се стварањем мреже радијалних и лонгитудиналних праваца, формирањем целовите примарне путне мреже државних и општинских путева, како путева на територији саме општине, тако и свих транзитних праваца.

Трасирањем ових праваца формирао би се систем путне мреже који би се ослањао на **формирање целовите саобраћајне мреже**.

Тако формирана путна мрежа имала би за задатак да:

1. опслужи територију општине, односно сва насеља, на начин да сви припадају једној целовитој путној мрежи;
2. сваки део општине чини доступним, независно од морфологије терена, преко путева различитих категорија;
3. олакшава транзит кроз територију општине Косјерић, чиме се смањује време путовања, с обзиром на изградњу обилазнице око самог насеља Косјерић;

4. целовитом путном мрежом коју чине државни и општински путеви омогућава се приступ сваком насељу;
5. ствара могућности да се поједини простори лако трансформишу у погледу намене, интензивитета коришћења, атрактивности;
6. омогућује повезивање насеља на свим потребним нивоима, који се лако могу трансформисати и међусобно допуњавати;
7. повећава степен мобилности становништва, јер смањује време путовања, на овом подручју.

У систему лонгитудиналних саобраћајних праваца посебну улогу имају **зоне укрштања повезујућих праваца**, односно пунктови укрштања саобраћајних праваца различитог интензитета. По свом просторном облику њихова улога би била да воде саобраћајне токове са минималним временом путовања ка периферним деловима општине. Тако добијену мрежу чине путеви различите категоризације, који повезују насељске структуре и просторе различите намене.

Постојећу мрежу општинских (општинских) путева, у циљу квалитетнијег саобраћајног повезивања појединих насеља унутар општине и засека унутар једног насеља треба проширити новим општинским путевима. Предложене трасе нових општинских путева поклапају се са трасама постојећих некатегорисаних путева. Карактеристике предложених путева у великој мери су приближне карактеристикама постојећих општинских путева са макадамским коловозним застором, имају иста просторна ограничења и потребу за проширењем постојећих габарита. По конструктивним карактеристикама, у погледу пројектовања и изградње нових општинских путева и реконструкцији постојећих треба тежити доследном поштовању важећих правних и техничких норми, уз уважавање особености појединих путева и односа према већ изграђеним површинама и објектима. Имовинско-правне проблеме који се по правилу јављају при проширењу постојећих јавних путева треба предупредити израдом одговарајућих урбанистичких планова.

Железнички саобраћај

На подручју општине Косјерић пружа се деоница важне магистралне пруге Београд - Бар. Она на подручју Србије носи службену ознаку број 1: Београд - Ресник - Пожега - Врбница - државна граница са Црном Гором. То је главна међународна једноколосечна електрификована пруга. Према условима ЈП „Железнице Србије“ дата пруга спада у категорију D4, са дозвољеном масом по осовини од 22,5 t и масом по дужном месту од 8 t/m. Железничка пруга је пројектована и изграђена за потребе брзине до 120 km/час.

Косјерић је железничком пругом повезан и са другим центрима. Укупна дужина ове пруге кроз територију општине износи 26км.

До саме Цементаре Косјерић А.Д. „Титан“, постоји и један индустријски колосек у дужини од 3.7км.

У оквиру општине постоје две железничке станице, у Косјерићу и у Ражани.

Данашње стање железничке инфраструктуре на подручју општине Косјерић није задовољавајуће, па је брзина кретања возова на датој деоници (као и на остатку пруге) далеко испод пројектоване. Ово знаћајно утиче и на превоз путника и робе у железничком саобраћају, који је мали у односу на важност самог правца и потребе становништва. Стога постоји изразита потреба за целовитом обновом инфраструктуре.

Планирано решење

Железнички саобраћај

Железничка инфраструктура јесте добро од општег интереса Републике Србије и, сходно томе, унапређење и развој железнице је важно по развој Републике.

У складу са вишим планским документима (важећи Просторни план Републике Србије и Стратешки план ЈП „Железнице Србије“) планира се развој железничке инфраструктуре на траси пруге бр. 1: Београд - Ресник - Пожега - Врбница - државна граница са Црном Гором, која својом деоницом пролази кроз општину Косјерић. Према условима ЈП „Железнице Србије“ развој обухвата следеће планске мере:

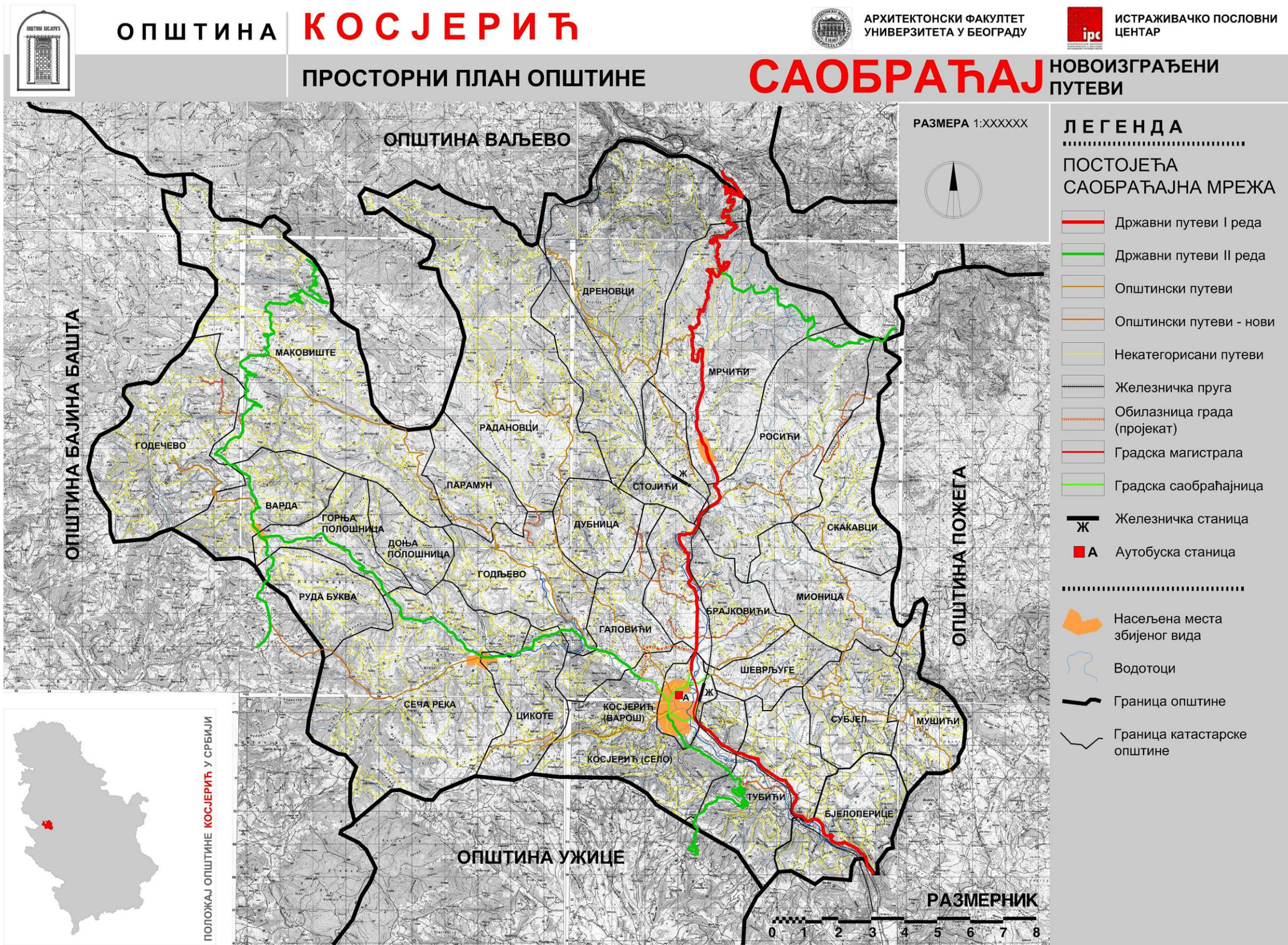
1. Најважнија планска мера је **изградња двоколосечне пруге** на траси Београд - Пожега (а где спада и деоница у општини Којсерић) за потребе брзина до 160 km/час. Дата пруга ће се образовати задржавањем и обновом постојећег колосека на данашњој траси уз изградњу новог колосека са десне стране постојећег. Ово истовремено подразумева и проширење пружног појаса на овој железничкој прузи (на 21 m); **Други колосек се планира као део пружне осе по међународном споразуму СЕЕСР.**

2. Обнова железничке станице у Косјерићу уз задржавање свих постојећих садржаја и њихово прилагођавање за саобраћај на двоколосечној прузи. Ово подразумева и уређење станичног трга уз железничку станицу у Косјерићу ради бољег повезивања железнице и насеља и омогућавања лакше доступности услуга железнице самим грађанима Косјерића и околине;

3. Железница задржава земљиште и коридоре раније укинутих пруга.

Потребан простор за проширење и обнову железничке инфраструктуре у граду Косјерићу биће одређен планом генералне регулације града.

Сл. 1.18.: Постојећа саобраћајна мрежа са назначеним новоурађеним путевима

Предложене трасе нових општинских путева:

- општинских пут Ражана –Дивчибаре Л= 10912.06 м
 - Ова траса планираног локалног пута подразумева реконструкцију дела већ постојећег пута Брод-Главица Л= 1100 м , Брезик-Ћосовац Л= 383.94м и Ћосовац-Недићи Л= 2428.12 м, као и изградњу нове трасе од Недића до Дивчибара Л= 7000 м.
 - Овим општинским путем омогућио би се развој планинског и руралног туризма.
- општински пут ОП-09 -Косјерић-Брдо Град Л= 7.5 км
 - Део трасе Косјерић-Рогићи Л= 1205 м је изграђен, остатак од око 6300м је потребно тек изградити. Овим општинским путем омогућио би се развој туризма.
- Општински пут Црнокоса-Брдо Град Л= 6000 м
 - Овај пут би делом пролазио кроз општину Косјерић, а делом кроз општину Ужице и његова реализација допринела би развоју туризма. Његова изградња зависи и од заинтересованости општине Ужице.

Општински путеви за које је потребна реконструкција и рехабилитација:

- општински пут ОП-05 - Косјерић – Радановци-Грмић у дужини Л= 12.9км (до сада реконструисано 2316м)
- општински пут ОП-01 - Косјерић – Субјел- Мушићи у дужини Л= 10.3 км (до сада реконструисано 4172м)
- општински пут ОП-07 - Варада – Годечево у укупној дужини Л = 4527,37 метара је један од три витална путна правца за грађане села Годечево, Варда и Маковиште
- општински пут ОП-02 – Субјел- Околиште у укупној дужини Л = 5.3 км
- општински пут ОП-03 – Брод-Скавци-Мионица-Вишњића пут у укупној дужини Л = 8.7 км
- општински пут ОП-04 – Мрчићи-Дреновци у укупној дужини Л = 3.7 км
- општински пут ОП-06 – Галовића гробље-Годљево-Маковиште у укупној дужини Л = 16.5 км
- општински пут ОП-08 – Сеча Река-Зарићи-Божинац у укупној дужини Л = 7.5 км

На основу општинске одлуке која је објављена 26.марта 2010. године у СЛУЖБЕНОМ ЛИСТУ ОПШТИНЕ КОСЈЕРИЋ укупно постоји девет општинских путева у укупној дужини од 76.9 км. Укупна дужина са предложеним трасама нових општинских путева износила би 93.9км.

Поред ових државних и општинских путева , потребно је реконструисати и изградити и велики број некатегорисаних општинских путева.

Неки од некатегорисаних путева које треба планирати како би се што више развио туризам су :

- Пут у Скавцима,Лазовића мост-туристичко излетиште Котлина
- Кружни туристички пут око вештачког језера Радановци
- Туристички пут дуж вештачког језера у Росићима-Скавцима.

1.2.6.2. Водопривредна инфраструктура

Вода и водотоци као добра од општег интереса за задовољење општих и појединачних интереса, под посебном су заштитом и користе се под условима и на начин који одређује Закон о водама ("Службени гласник Републике Србије", број 46/91; 53/93; 67/93; 54/96).

При планирању будућег снабдевања становништва водом, у домену избора изворишта, предност добијају она изворишта која су економски повољнија и која су изложена мањим ризицима угрожавања квалитета вода, па их релативно лако можемо адекватно заштитити, односно свести ризике на прихватљиви ниво.

Неопходно је сва изворишта висококвалитетних подземних и површинских вода адекватним мерама заштитити и унапредити (пошумљавање сливова, санирање извора загађивања, итд.).

Код свих врста изворишта, а посебно код изворишта чије су воде намењене водоснабдевању становништва, морају се предузети све потребне мере развоја и превентивне заштите изворишта од случајног или намерног загађивања. Ово се пре свега односи на потребу увођења зона и појасева санитарне заштите и опште санитарно уређење изворишта у складу са Законом о водама ("Службени гласник Републике Србије", број 46/91; 53/93; 67/93; 54/96).

На основу наведеног, циљеви заштите и коришћења водног ресурса биће:

- оптимизирање режима вода,
- праћења стања, и
- анализе квалитета вода.

Ерозијом земљишта је угрожено више привредних грана и области: водопривреда, пољопривреда, шумарство, саобраћај, комунална инфраструктура и др. Потребно је извршити санирање и довођење у исправно функционално стање, као и извршити ревитализацију радова и објеката који служе за заштиту од ерозија и бујица. Треба успоставити заштитне појасеве на бујичним токовима у којима се ограничавају активности у циљу очувања функционалности противбујичних мера и ради спречавања загађивања вода.

У склопу антиерозионог уређења простора, основни интерес водопривреде се састоји у заштити водопривредних објеката од наноса. Због тога се, при разматрању антиерозионих мера за потребе водопривреде, мора водити рачуна, с једне стране, о степену угрожености појединих објеката, а с друге стране, о степену осетљивости објеката на засипање наносом. Степен угрожености објеката од наноса зависи од количине наноса која пристиже до објекта, односно, од величине сливног подручја и стања ерозионих процеса. Степен осетљивости појединих објеката на засипање наносом зависи од тога колико нанос угрожава основну функцију објеката као и од чињенице да ли су наносне насlage привременог карактера (као у регулисаном речном кориту), или сталног карактера (у акумулационом басену).

При разматрању критеријума за избор приоритета антиерозионих радова на заштити водопривредних објеката, треба имати у виду следеће чињенице:

- 1) значај објеката за водопривреду,
- 2) степен угрожености објеката од наноса,
- 3) степен осетљивости функције објеката на засипање наносом, и
- 4) старост објеката или планирано време изградње објеката за будуће објекте.

Антиерозионо уређење обухвата радове и мере за заштиту од ерозије и бујица и контролу наноса на разматраном простору. Ови радови и мере могу се разврстати на:

- биолошке мере (пошумљавање, мелиорације шума, мелиорације пашњака и ливада и затрављивање);
- биотехничке мере (изградња зидова против спирања, контурних ровова, градона, тераса и др.);
- техничке мере (бујичарске зидне преграде, рустикалне преграде и др.); и
- административне антиерозионе мере (прописи којима се регулишу обавезе корисника да антиерозино газдују поседом).

Обезбеђење најповољнијих и најцелисходнијих техничких, економских и еколошких решења антиерозионог уређења једног подручја састоји се у оптималној комбинацији биолошких, биотехничких и техничких радова, уз адекватну примену мера за заштиту животне средине и административних антиерозионих мера. Примена појединих категорија антиерозионих мера

зависи од конкретних услова посматраног локалитета - геоморфолошких, геолошких и педолошких услова терена, стања вегетације, метеоролошких и хидролошких фактора и др.

Да би се проблематика ерозије решила, потребно је површине заштити биолошким интервенцијама, затрављивањем, пошумљавањем, и др. За контролу течења у водотоцима предложена је изградња брана и преграда. Ова концепција би омогућила осим уређења слива и водотока и умањења штетног деловања и многоструке користи за привредни развој овог региона.

У наредном периоду планиране су следеће активности на заштити од ерозије и регулисању водотокова:

- Извршити неопходне регулације речних корита (Скрапеж, Кладороба, потока Лимац),
- Израдити техничку документацију којом би се дефинисале врсте и обими неопходних водопривредних радова, како би се на основу закона о водама прецизније дефинисали појасеви и зоне водног земљишта,
- У водотоцима Скрапеж, Сеча Река, Тмуша, Скакавачка река, Росићкој реци и Маринковачком потоку, дефинисати и резервисати део слива за акумулације са мини хидроелектранама, каскаде, мање бране у горњим деловима слива како би се спровеле активне мере заштите од поплава и како би се користиле за водоснабдевање, наводњавање, привредне и туристичке активности,
- Зоне могућег наводњавања сачувати и строго наменски користити.

Планских решењем дефинисане су оквирне локације/позиције минихидроелектрана и водозахвата (капацитета до 2MW), према Катастру МХЕ и анализи хидропотенцијала на територији општине Косјерић, а у сарадњи са надлежним службама општине Косјерић:

Бр.	Мини хидроелектрана (МХЕ), на бази Катастра МХЕ	Постојећа документација	Акумулација или водозахват по добијеним подацима
1.	МХЕ „Церје“ на р. Тмуши (с. Сеча Река)	- Катастарски лист МХЕ	акумулација према ПП РС (дужина непозната)
		- Катастарски лист МХЕ	водозахват према катастру МХЕ (дуж. 2450 м)
2.	МХЕ „Доњи Таор“ на р. Скрапежу (с. Таор)	- Катастарски лист МХЕ	водозахват према катастру МХЕ (дужина непозната)
3.	МХЕ „Парамун“ на реци Скрапеж (тзв.река Годљевача), (село Парамун и село Годљево)	- Катастарски лист МХЕ	водозахват према катастру МХЕ (дуж. 1800 м)
Бр.	Потенцијалне локације мини хидроелектрана (МХЕ)	Постојећа документација	Водозахват по добијеним подацима
4.	МХЕ „Филипића поток“ на п. Градинцу (с. Којсерић село)		потенцијални водозахват без акумулације, дужина цевовода непозната
5.	МХЕ „Градња“ на п. Градњи (с. Бјелоперице, граница са опш. Пожега)		потенцијални водозахват, дужина цевовода непозната
6.	МХЕ „Лимац“ на п. Лимцу, (с. Којсерић село)		потенцијални водозахват без акумулације, дужина цевовода непозната
Бр.	Потенцијална језера и језера у изградњи	Постојећа документација	Водозахват по добијеним подацима
7.	језеро „Котлина“ на Скакавачкој реци, (с.		акумулација (дуж. ~120 м)

	Скакавци), без МХЕ		
8.	језеро „Радановци“ на Радојевића п.(с. Радановци), без МХЕ		акумулација (дуж. ~1200 м)
9.	језеро „Росићи“ на Росићкој р. (с. Росићи) без МХЕ	- две фазе - два језера - скица просторног решења (језера + спортски садржаји поред језера) - јун 2010.: решење о локацијској дозволи за ЈВП «Србијаводе» за изградњу депонијске антиерозионе преграде на Росићкој реци са пропратним цртежом	акумулација (дуж. ~150 + 230 м)

Предложена листа локација/ позиција МХЕ дата је у складу са Уредбом о утврђивању Програма остваривања Стратегије развоја енергетике РС до 2015. за период од 2007. до 2012. („Службени гласник РС” бр. 17/07 и 73/07), као и „Катастром малих хидроелектрана на територији СР Србије ван САП”. Ради добијања потребне документације потребни су услови и сагласности Министарства водопривреде, шумарства и водопривреде, односно Министарства надлежног за водопривреду и Министарства рударства и енергетике, односно Министарства надлежног за рударство и енергетику. Дозволу за објекте МХЕ који се простиру на две или више општина издаје Министарство (члан 133. тачка 16. Закон о планирању и изградњи, сл.гл. 72/2009.).

Локације водозахвата, цевовода и машинског постројења су **оквирне**. За све локације, поред остале документације потребна је израда Студије изводљивости са анализом локације МХЕ, као и израда Идејног пројекта из члана 118. Закона о планирању и изградњи.

Изузетно, могуће је градити објекте МХЕ и на другим локацијама, а уз сагласност Министарства рударства и енергетике, као и Министарства водопривреде, шумарства и водопривреде у погледу максималног искоришћења енергетског потенцијала водотокова и сагласности других надлежних министарства и институција.

Мале хидроелектране (МХЕ) се могу градити на водотоковима који представљају постојећа или планирана/потенцијална изворишта водоснабдевања уколико се при пројектовању (изради техничке документације) и изградњи објеката и уређаја за коришћење водних снага обезбеди:

- Поштовање одредби Закона о планирању и изградњи (Сл. гласник РС, број 72/09);
- Поштовање одредби Закона о водама (Сл. гласник РС, број 30/10);
- Поштовање одредби Закона о Просторном плану РС (Сл. гласник РС, број 88/10);
- Поштовање Уредбе о утврђивању Водопривредне основе РС (Сл. гласник РС, број 11/02);
- Доследна примена одредби Закона о водама, члан 84. и члан 85. а у вези са члановима 70-73. чланови 76-77. чланови 113-128 и другим односним члановима;
- Друга доступна акта која се односе на изворишта водоснабдевања на територији општине Косјерић;
- Поштовање донетих одлука о зонама и мерама санитарне заштите изворишта водоснабдевања, а у складу са Правилником о начину одређивања и одржавања зона санитарне заштите изворишта водоснабдевања (Сл.гласник РС, број 92/08).

За постројења за производњу енергије из хидропотенцијала снаге преко 2MW обавезно је подношење захтева за одлучивање о потреби приступања изради Процене утицаја на животну средину, на основу чега ће бити процењена обавезност израда Процене утицаја на животну средину. Одлуку доноси надлежни орган издавањем решења о потреби израде Студије о процени утицаја која зависи од локације, документације и слично.

За постројења за производњу енергије из хидропотенцијала, ако се иста реализују у заштићеном природном добру и заштићеној околини непокретног културног добра, као и у другим подручјима посебне намене, без обзира на капацитет, обавезна је израда Студије о процени утицаја на животну средину.

1.2.6.2.1. Снабдевање водом

У складу са стратешким опредељењима, снабдевање водом највишег квалитета оствариће се развојем постојећег система водоснабдевања из којег ће се снабдевати становништво насеља општине Косјерић, као и само они технолошки процеси у којима је неопходна вода највишег квалитета.

Концепт водоснабдевања развијаће се даље у правцу који је сада у функцији, уз повећање површине водозавхвата на постојећим или новим извориштима са изградњом појединачних уређаја за дефинисање квалитета воде по захтеваним критеријумима, као и изградњом неопходних елемената водоводног система (резервоари, црпне станице, коморе итд.).

На подручју општине Косјерић потребно је планирати праћење стања површинских и подземних вода ради потпунијег увида у квалитет вода и утврђивања потреба за предузимање мера у зависности од степена угрожености и врсте загађења.

Трасе дистрибутивних цевовода полагаће се, генерално поред постојећих путева, где су услови за изградњу и каснију експлоатацију повољни. За правилно функционисање и рад цевовода у експлоатационим и прелазним режимима, пројектом предвидети потребан број типских објеката: пумпне станице, резервоари, шахтови за испуст и испирање, шахтови за смештај ваздушних вентила, пролази испод пруга, путева, пролази испод водотокова, мерно-регулациони објекти и др.

У наредном периоду планирано је смањивање специфичне потрошње воде у домаћинствима, политиком реалних цена воде, мерењем утрошка воде и мерама планске рационализације потрошње.

Норма потрошње за становништво ће бити на нивоу од 120 л/стан./дан до 150 л/стан./дан, што је у већини случајева мање од данашње норме за становништво. Не предвиђа се потрошња воде преко 150 л/стан./дан, јер ће се увођењем економске цене воде знатно изменити понашање потрошача. Предложене су следеће норме потрошње које су у оквиру норми потрошње које егзистирају у земљама ЕУ:

- Градови (насеља) преко 20.000 становника 150 л/стан. дан,
- Градови (насеља) између 10.000 - 20.000 становника 140 л/стан. дан,
- Насеља између 5.000 - 10.000 становника 130 л/стан. дан,
- Насеља са мање од 5.000 становника 120 л/стан. дан.

Ради рационализације коришћења висококвалитетне воде за пиће и заштите исте од непотребног расипања, потребно је на минималну меру свести губитке на водоводној мрежи.

Процес рационализације коришћења питке воде се може спровести осим на већ поменуте начине:

- смањење броја дефеката заменом и реконструкцијом дотрајале водоводне мреже,

- увођењем што бољег система мерења како би се открила места настанка губитака,
- едукацијом-дизањем нивоа свести потрошача: сталним информисањем, рекламама, јавним дискусијама, продајним изложбама опреме за уштеду, и посебно
- политиком цена која штити од непотребног расипања овог природног блага и друго.

У свим решењима комплексних водопривредних система која користе воду највишег квалитета - снабдевање становништва увек има приоритет при расподели воде на кориснике.

Неопходно је хитно санирати и ревитализовати постојеће стање објеката и опреме водоводне инфраструктуре, како квалитет испоручене воде за пиће не би угрожавао здравље становништва. У том циљу, треба преиспитати "прелазна решења" и, тамо где је то рационално, допунити их одговарајућим објектима.

Постојећа водоводна мрежа у насељима се задржава са делимичном реконструкцијом на деоницама које не задовољавају планске потребе.

Снабдевање водом у оквиру рубних предела насеља и атару, као и тамо где нема могућности за снабдевање водом преко водоводне мреже, биће решено индивидуално, локалним водоводима или путем бушених бунара.

Код снабдевања индустријских капацитета, који производе веће количине отпадних вода, увести обавезу рационализације потрошње, увођењем процеса рецикулације, чиме ће се обезбедити вишеструка употреба захваћане воде, очување и заштита водних ресурса како од загађења, тако и од прекомерне експлоатације и исцрпљивања појединих издани.

У домену снабдевања насеља водом за пиће потребно је консолидовати водоводни систем града Косјерића и сагледати проблем водоснабдевања осталих насеља у општини. То подразумева следеће:

1. Утврђивање и верификовање санитарних/заштитних зона свих изворишта:

- Приоритет имају постојећа и перспективна значајнија изворишта: "Таорско врело", "Савићи", "Марјановићи" и "Таор",
- Исти ниво приоритета имају локације будуће експлоатације термо- минералних вода у Дубици и Скакавцима,
- Сеоске каптаже и извори такође требају имати верификоване начине заштите и валидне санитарне контроле, јер снабдевају водом 9.000 потрошача, и
- Увођење службе која ће континуирано пратити квалитет свих вода за пиће.

2. Реконструкција и модернизација примарне и дистрибутивне мреже и објеката:

- Реконструкција градске водоводне мреже како би се губици смањили са 60% на 20%,
- Могућност проширења/повећања резервоарских капацитета са циљем да се постигне континуирана поузданост система, нарочито током вршне дневне и сезонске потрошње,
- Спровести опсежну акцију санације, модернизације и проширења локалних водовода (направити приоритете по насељима, односно засеоцима).

1.2.6.2.2. Одвођење отпадних и атмосферских вода

Површинске воде, природни и вештачки водотокови изложени су перманентној деградацији, упуштањем отпадних индустријских и насељских вода. Због тога се ове воде морају прихватити системом канализације и контролисано одвести до реципијента. На простору насеља Косјерић развијаће се сепарациони канализациони системи, којим ће се посебно одводити санитарне отпадне воде, а посебно атмосферске отпадне воде.

Индустријске отпадне воде решаваће се, по потреби, посебним системима. Зависно од врсте и типа загађене воде, вршиће се њихово претходно пречишћавање кроз предtretман, па ће се тек онда ићи на заједничко пречишћавање са санитарном и атмосферском отпадном водом.

Пре упуштања отпадних вода у реципијент предвиђа се њихово пречишћавање на постројењу за пречишћавање отпадних вода (ППОВ). После третмана на уређајима за пречишћавање отпадних вода, пре испуштања у реципијент, концентрација појединих загађујућих материја у ефлуенту мора задовољавати услове које прописује надлежно водопривредно предузеће.

Капацитет постројења за пречишћавање отпадних вода мора бити усклађен са демографским растом и планираним повећањем индустријских капацитета, што је неопходно анализирати и документовати одговарајућом студијом.

У наредном периоду следи даља изградња канализационе мреже у Косјерићу, сходно развоју структура. Обзиром да у осталим насељима општине не постоји изграђена јавна канализациона мрежа, иста ни не може да се гради без започињања активности на изградњи постројења за пречишћавање отпадних вода, како је дефинисано водопривредном основом.

За насељена места на територији општине Косјерић неопходно је сагледати проблематику и изградити техничку документацију - пројекте канализационе мреже са неопходним објектима (црпне станице, уставе, пропусти и др.). Пројектима треба детаљно приказати снимљена постојећа стања, као и решења која ће омогућити брзо и ефикасно одвођење отпадних вода до реципијената.

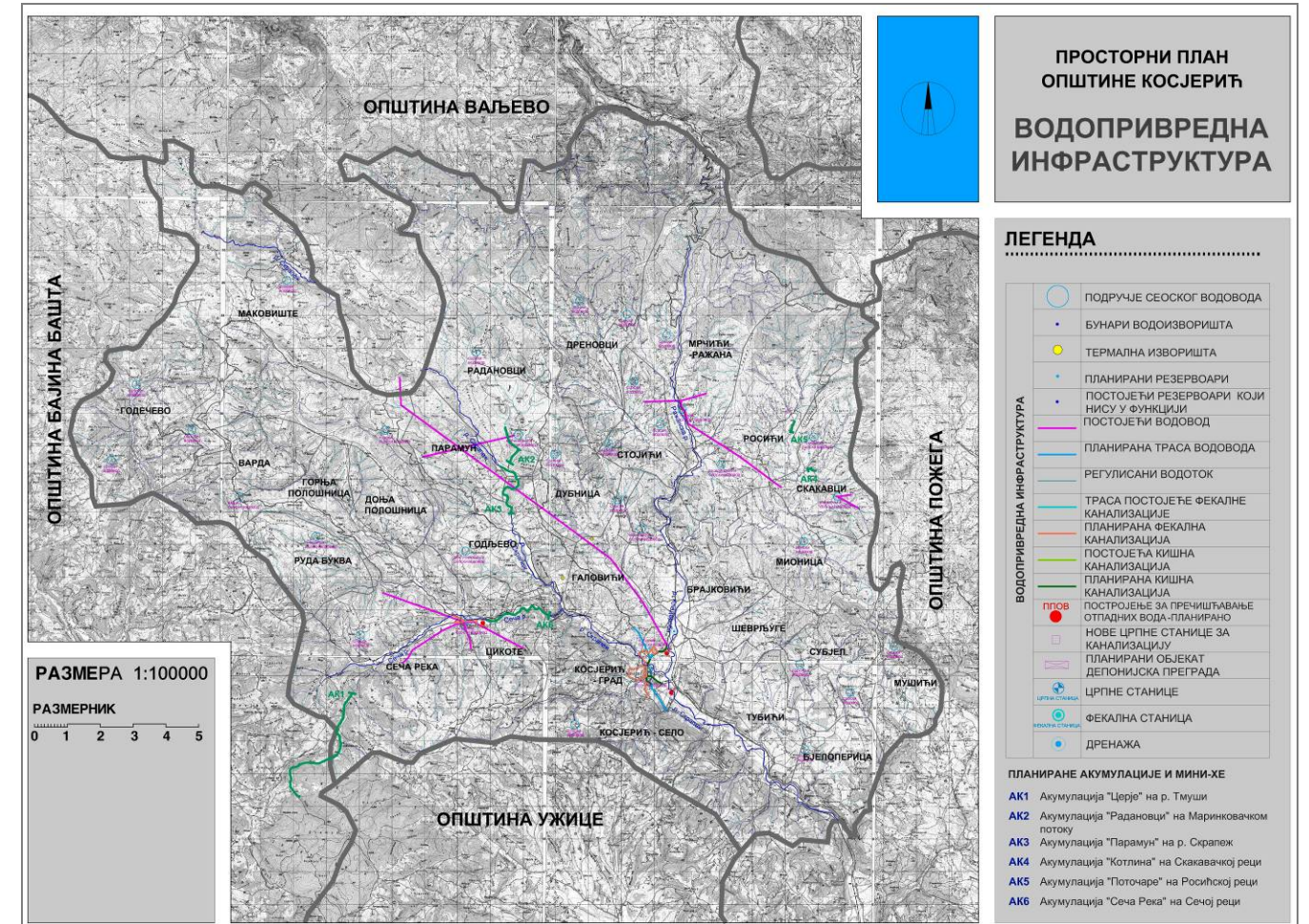
Развој атмосферске канализације има задатак заштите урбанизованих површина унутар насеља од плавлјења атмосферским водама. Кишну канализацију конципирати за меродавне услове (временски пресек, урбанизованост простора, рачунска киша итд.), а етапно реализовати тако да се изграђени делови рационално уклапају у будуће решење.

Забрањено је упуштати у потоке и реке било какве воде, осим атмосферских и условно чистих расхладних вода које по Уредби о категоризацији вода одговарају II класи. Уколико се планира испуштање осталих отпадних вода у потоке и реке, морају се обавезно комплетно пречистити (примарно и секундарно) до траженог степена квалитета.

Изливи атмосферских и пречишћених вода у водотокове морају бити изведени тако да се спречи деградрање и нарушавање стабилности косина водотокова. Објекте за прикупљање и третман атмосферских и санитарно-фекалних, односно технолошких вода потребно је радити строго одвојено.

У домену одвођења отпадних и атмосферских вода на подручју града Косјерића потребно је консолидовати постојећи кланализациони систем и сагледати проблем у осталим насељима у општини. То подразумева следеће:

1. Изградња заједничког/сабирног колектора за град Косјерић, са адекватним постројењем за пречишћавање отпадних вода,
2. Производним погонима без обзира на величину наложити изградњу неопходних система за третман њихових отпадних вода,
3. Спровести опсежну кампању изградње санитарних, односно непропусних, септичких јама у засеоцима, селима и локацијама где није економски оправдано градити канализацију,
4. Опремити се средствима и кадровима који ће вршити континуирано чишћење септичких јама, и
5. Сагледати могућности изградње збирних септичких јама за више домаћинстава, што би значајно умањило трошкове а повећало ефикасност.

Сл. 1.19.: Водопривредна инфраструктура

1.2.6.3. Енергетска инфраструктура

Постојеће стање

Предметно подручје припада привредном друштву за дистрибуцију електричне енергије "Електросрбија Краљево" д.о.о. Краљево - огранак „Електродистрибуција Ужице“ – Погон Косјерић.

У границама Просторног плана Косјерић изграђени су далеководи напонског нивоа 220kV бр.204 Бајина Башта-Београд, бр.213/1 Бајина Башта-Обреновац и бр.227/1 Бајина Башта-Ваљево 3.

На предметном простору изграђени су далеководи напонског нивоа 110kV бр.116/1 Сеојно-Косјерић и бр.116/2 Косјерић-Ваљево 1.

Напајање електричном енергијом је далеководом Ваљево – Сеојно напонског нивоа 110 kV, који се затим се трансформише у ТС 110/35 kV „Косјерић“, капацитета 20 MVA и ТС 110/6 kV за потребе цементаре.

Даља трансформација се врши преко ТС 35/10 kV „Косјерић“ и ТС 35/10 kV „Ражана“, укупног капацитета 13 MVA и даље преко 114 ТС 10/0.4 kV.

Трафостанице су изграђене као слободностојеће, у оквиру објекта, типа „кула“ и као стубне.

Далековод напонског нивоа 110 kV је изведен надземно на челичним стубовима. Далеководи напонског нивоа 35kV изведени су надземно и то:

- Далековод 35kV на челично-решеткастим стубовима, попречног пресека AlCe 3x70mm², веза TC 110/35 kV „Косјерић” и TC 35/10 kV „Косјерић”;
- Далековод 35kV на челично-решеткастим стубовима, попречног пресека AlCe 3x70mm², веза TC 110/35 kV „Косјерић” и TC 35/10 kV „Ражана”;
- Далековод 35kV на бетонским стубовима, попречног пресека AlCe 3x70mm², веза TC 35/10 kV „Каленић” и TC 35/10 kV „Косјерић”;
- Далековод 35kV, импрегнирани, попречног пресека AlCe 3x35mm², веза TC 35/10 kV „Каленић” и TC 35/10 kV „Косјерић”;

Електроенергетски водови напонског нивоа 10 и 1 kV су већим делом изведени надземно и мањим делом подземно.

Постојеће саобраћајнице су у мањој мери опремљене инсталацијом јавног осветљења.

Оцена стања и потенцијала

Постојећа електроенергетска мрежа са својим карактеристикама не одговара (капацитети техничке карактеристике водова и дистрибутивних трафостаница) садашњим потребама. Покривеност преносном и дистрибутивном мрежом није задовољавајућа. Квалитет испоручене енергије није задовољавајући. Водови су надземни највећом дужином трасе и трпе краткотрајне прекиде у напајању, што омета редовне активности у савременим индустријским погонима. Јавља се велика оптерећеност електромереже у појединим насељима. Јавно осветљење по насељеним местима и туристичким локалитетима нема задовољавајући ниво фотометријских величина.

Повећањем потрошње електричне енергије постојећих потрошача, домаћинства и индустрије, повећаће се оптерећење постојећих трафостаница и у том смислу је потребно повећати инсталисане снаге трафостаница реконструкцијом постојећих и изградњом планираних трафостаница. Посебно је важно предвидети и обезбедити благовремено све потребе у инсталисаној снази, како не би дошло до преоптерећења дела мреже и појединих трафостаница, а самим тим до кварова и прекида у снабдевању електричном енергијом.

Планска решења

Електроенергетска мрежа и објекти напонског нивоа 110 kV

У постојећој TC 110/35 kV „Косјерић” је потребно уградити други трансформатор снаге 20 MVA. Од ревитализоване TC 110/35 kV „Косјерић” до TC 110/6 kV „Цементара” изградити резервни далековод 110 kV.

Свака градња испод и у близини далековода условљена је „Правилником о техничким нормативима за изградњу надземних електроенергетских водова називног напона од 1 kV до 400 kV” (Сл. лист СФРЈ бр. 65/88).

За добијање сагласности на градњу објеката у близини или испод далековода, потребна је сагласност ЈП „Електромережа Србије”. Сагласност се даје на израђени елаборат у коме је дат тачан однос предметног далековода и објеката који се граде уз задовољење „Правилника о техничким нормативима за изградњу надземних електроенергетских водова називног напона од 1 kV до 400 kV” (Сл. лист СФРЈ бр. 65/88).

Електроенергетска мрежа и објекти напонског нивоа 35 kV

У границама предметног плана потребно је изградити следеће:

- TC 35/10 kV „Зекићи”, капацитета 2x4MVA;
- TC 35/10 kV „Тавани”, капацитета 2x8MVA;
- TC 35/10 kV „Брајковићи”, капацитета 2x8MVA;
- TC 35/10 kV „Индустријска зона”, капацитета 2x8MVA;
- у оквиру TC 110/35 kV „Косјерић” TC 35/10 kV „Косјерић”, капацитета 2x8MVA
- TC 35/10 kV „Видик”, потребног капацитета

Планиране TC 35/10 kV извести се као типске монтажано-бетонске трафостанице. Граница комплекса TC 35/10 kV и грађевинска линија се поклапају. Комплекс TC 35/10 kV оградити. Приступ предметној локацији остварити преко приступне саобраћајнице. Приступну саобраћајницу планирати са ширином од мин. 3,00 m. За планиране TC 35/10 kV обезбедити простор димензија од око 40x30 m.

Изградити следеће далеководе напонског нивоа 35kV:

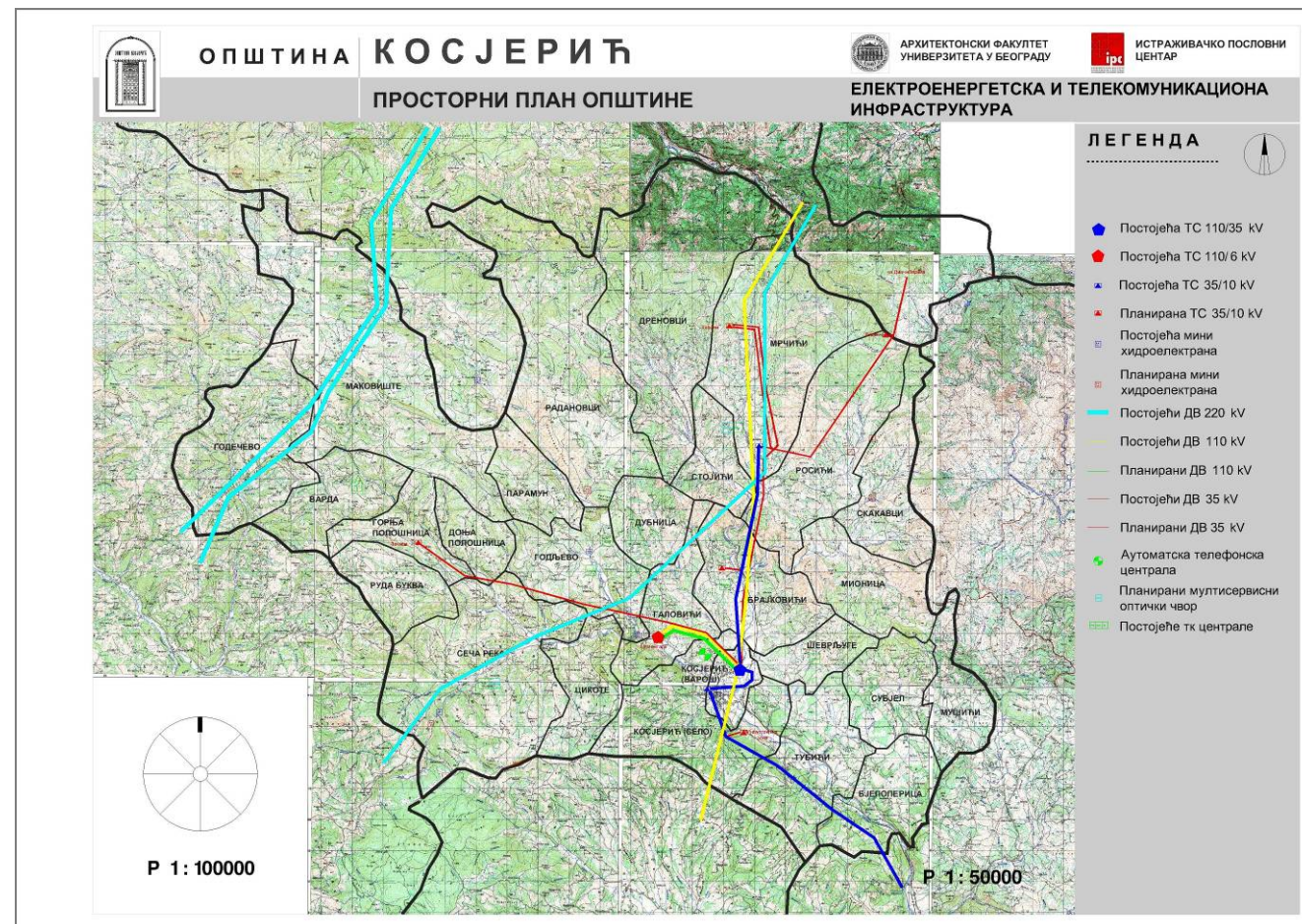
- Далековод 35kV на бетонским стубовима, потребног попречног пресека, веза „Косјерић-Зекићи”;
- Далековод 35kV на челично-решеткастим стубовима, потребног попречног пресека, веза „Косјерић-Тавани”;
- Далековод 35kV на потребним стубовима, потребног попречног пресека, веза „Ражана-Дивчибаре”;
- Други далековод 35kV на потребним стубовима, потребног попречног пресека, веза TC 110/35/ kV „Косјерић” и TC 35/10 kV „Косјерић”
- Далековод 35kV на челично-решеткастим стубовима, потребног попречног пресека, веза „Ражана-Тавани”

Електроенергетска мрежа и објекти напонског нивоа 10 и 1 kV

Након изградње електроенергетске мреже и објеката на напонском нивоу 110 kV и 35 kV и у зависности од потреба за електричном енергијом, на простору Плана изградити потребан број TC 10/0,4 kV. Планиране TC 10/0,4 kV изградити у склопу новог објекта, као слободно-стојећи објекат (зидане и монтажано бетонске) и као стубне потребне инсталисане снаге и капацитета.

Планиране TC 10/0,4 kV прикључити на постојеће и планиране TC 35/10kV. Планиране електроенергетске водове 10 kV извести подземно положеним у ров на дубини 0,8 m и ширини у зависности од броја електроенергетских водова. Планиране електроенергетске водове 10 kV извести у профилима постојећих и планираних саобраћајница. Надземне електроенергетске водове 10 kV извести на армирано-бетонским стубовима, придржавајући се свих техничких услова и норматива електротехничке струке. Извршити реконструкцију дотрајале мреже 10kV.

За планиране потрошаче предвидети напајање подземно по принципу “улаз-излаз” и надземо. Планирану кабловску мрежу полагати у ров на дубини 0,8 m и ширини у зависности од броја електроенергетских водова. Надземну мрежу извести електроенергетским водовима потребног попречног пресека.

Слика 1.20.: Планирано решење електро- и телекомуникационе инфраструктуре

Осветљењем планираних саобраћајних површина и паркинг простора постићи средњи ниво луминанције од око 0,6-1 cd/m², а да при том однос минималне и максималне луминанције не пређе однос 1:3.

Електроенергетске водове јавног осветљења поставити подземно у рову дубине 0,8 m и ширине у зависности од броја електроенергетских водова и надземно. Напајање и управљање јавном осветљењем планирати из посебних слободностојећих ормана постављених у непосредној близини трафо станице.

На местима где се очекију већа механичка напрезања тла електроенергетске водове поставити у кабловску канализацију или заштитне цеви као и на прилазима испод коловоза саобраћајница.

1.2.6.4. Телекомуникациона инфраструктура

ФИКСНА ТЕЛЕФОНИЈА

Постојеће стање

Предметно подручје припада Аутоматској телефонској централни „Косјерић“ и састоји се од:

- ИС „Косјерић“, EWSD/RDLU/4800, капацитета 3056 прикључака, од чега 3008 аналогних и 48 дигиталних 2B+D (ISDN –базни приступ).
- ЧН „Косјерић“, ИСКРА И-58А, капацитета 3000 аналогних прикључака, од чега 2268 директних и 732 двојника.

АТЦ „Косјерић“ је повезана са надређеном централом у Ужицу дигиталним системом преноса преко оптичког кабла. Веза ИС „Косјерић“, EWSD/RDLU/4800 са надређеним HOST-ом Ужице је изведена путем 480 преносника, а веза ЧН „Косјерић“, ИСКРА И-58А и централе у Ужицу је изведена путем 224 преносника.

Приступна мрежа је комбинованог типа и састоји се од 8 кабловских подручја.

У границама предметног плана налазе се следеће крајње централе:

- EWSD/RDLU Годљево капацитета од 488 прикључака са приступном мрежом и везом са надређеном централом у Ужицу дигиталним системом преноса преко оптичког кабла.
- MSAN Брајковићи (Huawei 500) капацитета од 168 прикључака са приступном мрежом и везом са надређеном централом у Ужицу дигиталним системом преноса преко оптичког кабла.
- КЦ Ражана типа ИСКРА И-58Ц/160 капацитета од 220 прикључака са приступном мрежом и везом са надређеном централом остварена је дигиталним системом преноса преко оптичког кабла.
- КЦ Сеча Река типа ИСКРА И-58ЦА капацитета од 220 прикључака са приступном мрежом и везом са надређеном централом остварена симетричним каблом.
- КЦ Варда типа ИСКРА И-500А/100 капацитета од 770 прикључака са приступном мрежом и везом са надређеном централом остварена симетричним каблом.
- КЦ Субјел типа ИСКРА И-58Ц/160 капацитета од 220 прикључака са приступном мрежом и везом са надређеном централом у Ужицу остварена симетричним каблом.

Оцена стања и проблеми

Телекомуникациона инфраструктура на планском подручју, којом су обухваћени телекомуникациони објекти, телефонске централе, спојни путеви, примарна мрежа у насељима, већим делом није на задовољавајућем нивоу, како по квалитету тако и по капацитету. Највећи део секундарне мреже је изграђен надземно, недовољног је капацитета и већ амортизован. Није извршена техничка оспособљеност централа по насељима, односно, није извршена аутоматизација и дигитализација телекомуникационе опреме и система.

Спојни путеви између телефонских централа такође често нису остварени оптичким кабловима, малих су капацитета тако да се телекомуникациони саобраћај одвија отежано, месна телекомуникациона мрежа у већини места није осавремењена (секундарна мрежа је још већим делом ваздушна).

Планско подручје је покривено мрежом мобилних телекомуникација, али за потребе ГСМ система нема довољно изграђених базних радио-станица, радио-релејних станица и припадајућих антенских стубова.

На предметном подручју нема КДС оператера.

Планска решења

Постојећи КЦ Сеча Река типа ИСКРА И-58Ц/160 заменити MSAN-ом уз проширење приступне мреже и потпуну дигитализацију. Изградити MSAN Галовићи, Поточани и Савићи и укинути двојничке прикључке. Планиране MSAN-ове повезати са надређеном централом оптичким

кабловима. Планиране МСАН-ове изградити у склопу грађевинских објеката. За смештај опреме МСАН потребно је обезбедити простор од 15-25 m².

Капацитете телекомуникационе канализације прилагодити будућим потребама повезивања на мрежу објеката чија је изградња планирана овим и другим планским документом. Потребно је изградити нова кабловска подручја за нове претплате. До планираних објеката и нових претплатника изградити телекомуникационе каблове за планиране претплате.

Телекомуникационе водове полагати у профилима постојећих и планираних саобраћајница, водећи рачуна о прописном растојању од других комуналних објеката. Планирану телекомуникациону канализацију - телекомуникационе водове поставити подземно. Цеви за телекомуникациону канализацију полагати у рову преко слоја песка дебљине 0,1 m. Дубина рова за постављање телекомуникационе канализације у тротоару је 1,10 m, а у коловозу 1,30 m. Планиране подземне телекомуникационе каблове поставити слободно у земљу, у ров потребне ширине (у зависности од броја телекомуникационих водова) и дубине 0,8 m. Уколико техничке могућности не дозвољавају изградњу подземних каблова исте извести надземно. На местима где су постојеће телекомуникационе инсталације угрожене изградњом планираних објеката изместити их на безбедно место. Измештање извршити тако да се обиђу површине планиране за будуће објекте.

На прелазу испод коловоза саобраћајница као и на свим оним местима где се телекомуникациони каблови уводе у објекте, телекомуникационе каблове поставити кроз заштитне цеви.

МОБИЛНА ТЕЛЕФОНИЈА

Постојеће стање

Постоје три оператора мобилне телефоније, који користе GSM систем: ТЕЛЕНОР, ТЕЛЕКОМ и ВИП.

Планска решења

Сходно светским трендовима планира се интензиван развоја јавних радио система, а посебно мобилне телефоније.

На педметном посручју потребно је изградити потребан број базних станица.

У преферентној зони и на преферентној локацији планирати изградњу објекта (базна радио-станица и радио–релејна станица) телекомуникационе инфраструктуре за GSM јавну мобилну телефонију, као и за остале телекомуникационе системе који технолошки наслеђују GSM систем. Објекат базне радио-станице и радио–релејне станице са припадајућим антенским системима и инфраструктуром градити под следећим условима:

- обезбедити простор минималних димензија 10x10 m;
- колски приступ планирати изградњом приступног пута најмање ширине 3,00 m до најближе саобраћајнице.
- у циљу неометаног рада радио – релејне везе дуж трасе обезбедити слободан коридор, односно, неопходно је да просторна зона цилиндричног облика полупречника II Френелове зоне, на траси буде слободна од препрека

КАБЛОВСКИ ДИСТРИБУТИВНИ СИСТЕМ

Планска решења

КДС систем развијати према плановима и техничким решењима овлашћених оператера у складу са законском регулативом која дефинише ову област. Планиране водове за потребе КДС изградити у коридору планираних и постојећих телекомуникационих водова телекомуникационе канализације. Планиране водове КДС изградити подземно у рову потребних димензија.

1.2.6.5. Гасна привреда

С обзиром на стратешко опредељење Србије на коришћење гаса као примарног енергента, а сходно одредницама из Просторног Плана Републике Србије и за ово подручје потребно је најпре урадити техно-економску анализу оправданости прикључења на гасоводну мрежу. Уколико налази овакве анализе буду позитивни, потребно је одговарајућом планском и техничком документацијом обезбедити плански и правни основ за изградњу дистрибутивне мреже подручја општине Косјерић.

Знатне предности природног гаса над осталим енергентима и околност непосредне близине планираног магистралног гасовода ствара техничке могућности за коришћење природног гаса на територији општине Косјерић.

У склопу развоја гасоводног система Републике Србије предвиђена је и гасификација западног дела и то преко магистралног гасовода из правца Паљевско поље – Косјерић и главне мерно-регулационе станице (ГМРС) капацитета 7000m³/х. Према условима ЈП “Србијагас” магистрални гасовод РГ 08-17 је радног притиска до 50бар, пречника Ø273мм од челичних цеви према АНСИ 300.

Од ГМРС се води градски гасовод (притиска 6-12бар) до мерно регулационих станица (МРС) индустријских потрошача и дистрибутивни гасовод (притиска 1-4бар) за широку потрошњу.

С тим у вези израђено је „Идејно решење дистрибутивне гасоводне мреже Косјерић“ од стране предузећа за производњу и промет на велико и мало “ПРОГРЕС ИНЖЕЊЕРИНГ” из Чачка. Овај документ је урађен септембра 2007. године, а Инвеститор је била општина Косјерић.

Решењем дистрибутивне мреже су обухваћени сви потенцијални корисници, како домаћинства (грејање, кување и топла вода), тако и индустрија за радни притисак 1-4бар. За индустријске потрошаче притиска 6-12бар предвиђа се прикључење на градски гасовод. Из овога ће произаћи укупна потребна топлотна снага и количина гаса, за територију општине.

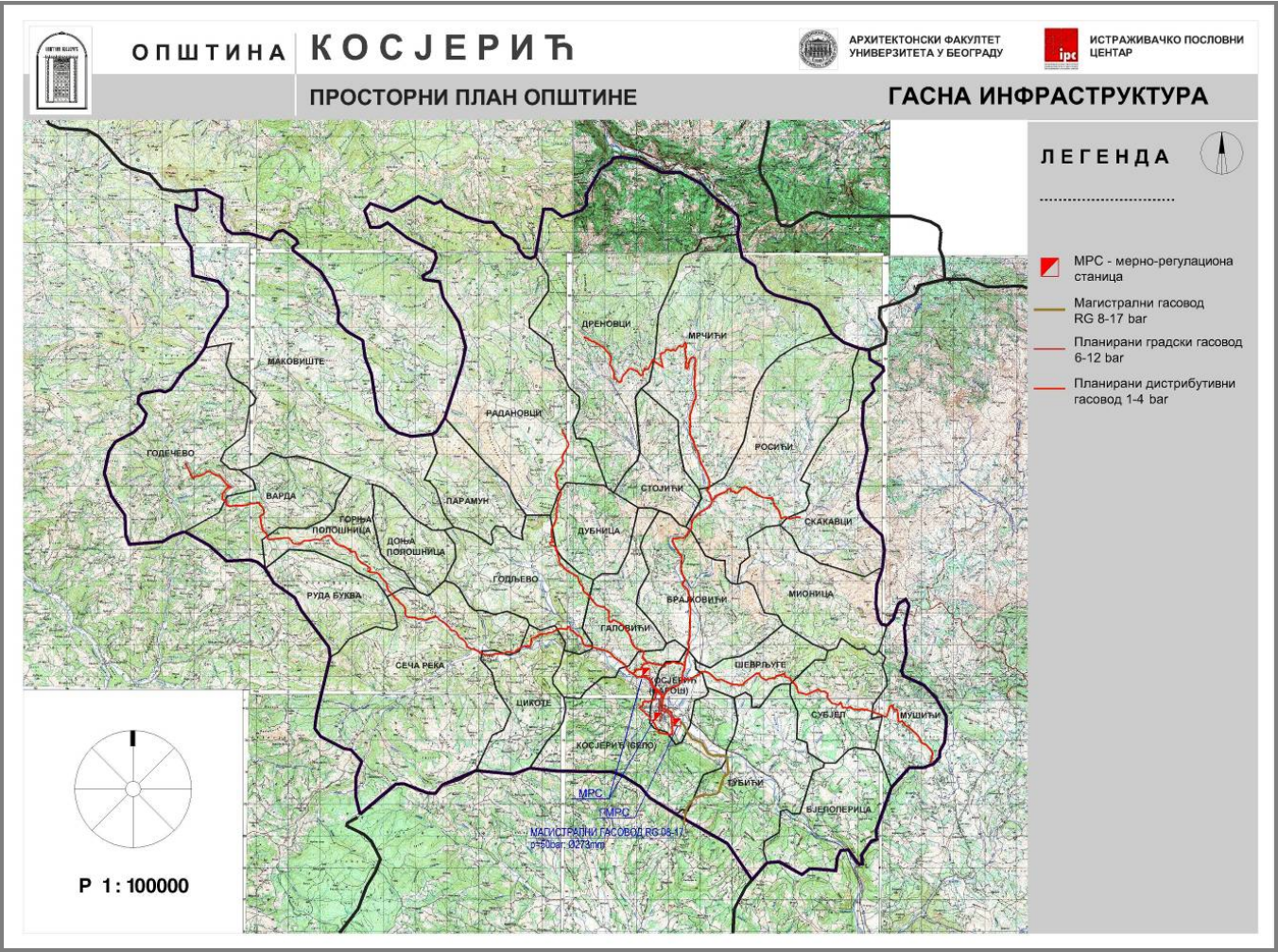
Предвиђени коридори за градски гасовод и дистрибутивну мрежу су паралелни са саобраћајницама и воде се кроз зелене површине.

Предвиђена дубина укопавања гасовода износи 1,0м, у зависности услова терена.

При паралелном вођењу гасовода са подземним инсталацијама, минимално светло растојање износи 0,4м. При укрштању гасовода са подземним инсталацијама, минимално светло растојање износи 0,2м, а при вођењу гасовода поред темеља 1,0м.

На деловима проласка трасе гасовода испод саобраћајница предвиђено је постављање заштитних цеви или неких других видова заштите.

Приликом пројектовања и изградње гасоводне мреже у свему поштовати одреднице из важећих Законских аката, нормативе и услове ЈП “Србијагас”.

Слика 1.21.: Планирано стање гасне инфраструктуре

12.6.6. Комунална инфраструктура

1.2.6.6.1. Управљање отпадом

Преглед постојећег стања у Косјерићу

Управљање чврстим отпадом у општини Косјерић није на задовољавајућем нивоу и знатно заостаје за стандардима Европске уније. Своди се готово искључиво на његово сакупљање и депоновање, а кључни проблем у општини је и један број дивљих депонија. Постојеће нехигијенско сметлиште би требало затворити, штитећи околну земљиште од даље контаминације и требало би отворити нову санитарну депонију на новој локацији. Општина Косјерић са 14.000 становника има 8,94 тона отпада на дан.

Предвиђено кретање количине отпада за Косјерић до 2020. године

Укупна количина сакупљеног отпада у тонама – годишње

2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

640	666	583	606	636	668	701	737	766	727	829	853	879	905	932	960
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Укупна количина сакупљеног отпада у тонама – дневно

2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

2,1	2,2	1,9	2,0	2,1	2,2	2,3	2,5	2,6	2,4	2,8	2,8	2,9	3,0	3,1	3,2
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Укупна количина сакупљеног отпада у тонама – т3/дан

2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

8,5	8,9	7,8	8,1	8,5	8,9	9,3	9,8	10,2	9,7	11,1	11,4	11,7	12,1	12,4	12,8
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------	-----	------	------	------	------	------	------

Планска решења

Трансфер станица

Требало би предвидети или нову депонију или савремену трансфер станицу за пријем, примарну селекцију и привремено складиштење комуналног и индустријског отпада, као и секундарних сиоровина.

Могуће је реализацију трансфер станице предвидети у две фазе, од којих би фаза 1 представљала прелазно решење, а фаза 2 коначно.

1. фаза – прелазно решење

- трансфер станица само мери, прихвата и пресује отпад
- одваја се само кабасти отпад
- сав остали отпад у пресованом стању одвози се на Регионалну депонију „Дубоко“

2. фаза – коначно решење

- на трансфер станицу долази и примарно селектован отпад
- трансфер станица селектује и одваја отпад
- пресовани остатак отпада одвози се на Регионалну депонију „Дубоко“

Одабир локација тза трансфер станицу је вршен на основу следећих услова:

- да постоји одговарајућа путна инфраструктура
- удаљености од културних и природних вредности
- интеракцији са непосредном околином
- удаљености од извора енергије и дистрибутивне мреже

Санитарна депонија

Један од приоритетних задатака је санирање нелегалних депонија уз предузимање адекватних мера за њихово сузбијање. Такође, неопходно је санирати постојеће нехигијенско сметилиште.

Локација будуће санитарне депоније (до реализације трансфер станице или опционо уместо ње) треба да задовољи услове из „Правилника о критеријумима за одређивање локације и уређење депоније отпадних материја“ (Службени гласник РС, број 54/92).

Према правилнику, неопходне норме којих се треба придржавати приликом лоцирања депоније су:

- облик рељефа локације – који по правилима треба да је у увалама заклоњен бочним рељефом;
- век трајања депоније треба да буде до 20 година;
- удаљеност геоморфолошки заклоњене депоније од насеља треба да је минимално 400м;
- удаљеност депоније од стајаћих вода треба да буде минимално 500м;
- удаљеност депоније од текућих вода - река треба да буде минимално 500м;

- геолошка подлога депоније водопропустности испод $K = 1 \times 10^{-5}$ cm/sec, минималне дебљине 2м.

Према Националној стратегији управљања отпадом и Студији оправданости изградње регионалне санитарне депоније, регионални центар у коме ће се формирати регионална депонија би требало да покрива следеће општине: Ваљево, Косјерић, Мионицу, Уб, Коцељева, Осечину и Љубовију. Регион укупно обухвата 206.484 становника и производи 132,15 тона отпада дневно. Општина Косјерић (14.000) се прикључила другом региону, коме припадају: Ужице (83.022 становника), Бајна Башта (29.151), Пожега (32.293), Ариље (19.784), Ивањица (35.445), Чајетина (15.628), укупно 215.323 становника. Њима су се придружили и Чачак (117.072) и Лучани (24.614), што је укупно 371.000 становника. Регионални центар – депонија је предвиђена у Ужицу на локацији „Дубоко“ (површине око 15 Ха). Нето кумулативна ефективна запремина за депоновање отпада на локацији „Дубоко“ износи 1.110.400 м³. Са очекиваном количином отпада који треба депоновати, предвиђен век трајања депоније је око 12 година.

Формирано је и ново заједничко ЈКП предузеће за управљањем отпадом.

Пројекат Регионалног управљања комуналним отпадом „Дубоко“ обухвата 4 компоненте:

1. Изградњу комплекса регионалне санитарне депоније за безопасан отпад укључујући санитарну депонију, линију за сепарацију, систем за екстракцију и искоришћење гаса и постројење за третман отпадних вода;
2. Изградњу 8 трансфер станица у општинама: Ивањица, Лучани, Пожега, Ариље Косјерић, Чајетина, Бајна Башта и Чачак;
3. Набавку камиона за транспорт комуналног отпада од трансфер станица до комплекса „Дубоко“ и
4. Затварње постојећих 9 депонија у општинама: Лучани, Ивањица, Пожега, Ариље, Косјерић, Чачак, Чајетина, Бајна Башта и Ужице.

Заједнички центар за компостирање отпада предвиђен је за следеће општине: Звездару, Вождовац, Раковицу, Чукарицу, Гроцку, Ваљево, Косјерић, Мионицу, Уб, Коцељево, Осечину, Љубовију, Лазаревац, Љиг, Аранђеловац, Барајево, Обреновац, Лајковац, С.Паланку, Рачу, В.Плану, Свилајнац, Младеновац и Сопот Регион укупно покрива 1.201.750 становника и дневно производи 769,11 тона отпада на дан.

Рециклажа отпада

До краја планског периода планира се одрживи систем управљања комуналним чврстим отпадом, који подразумева и рециклажу. Поред тога што рециклажа утиче на заштиту животне средине, продужава се и век трајања депоније.

Заједнички Рециклажни центар је према националној стратегији предвиђен за следеће општине: Ваљево, Косјерић, Мионицу, Уб, Коцељево, Осечину, Љубовију, Лазаревац, Љиг, Аранђеловац, Барајево, Обреновац и Лајковац. Регион укупно има 440.060 становника и производи 281,62 тона отпада на дан.

Организовано сакупљање профитабилних рециклабила (папир, метал, стакло) посредством градског комуналног сервиса, вршиће се сукцесивно, до максималне могуће количине. Откупне станице за одређене рециклабиле лоцираће се у оквиру зелене пијаце и поред тржног центра или веће самопослуге, док ће за друге бити одређена посебна места.

1.2.6.6.2. Комуналне површине и објекти

Пијаце

За постојећу (зелену) пијачу у граду Косјерићу предвиђа се даље уређење и опремање, као и образовање и опремање уређених пијачних целина у сеоским центрима Општине (Мрчићи-Ражана, Сеча Река, Варда). У подручјима са предвиђеним интензивним развојем туризма могуће је предвидети и посебне пијачне просторе за продају сувенира и производа народне радиности.

У циљу рационалног коришћења простора, за подручја зелених пијаца, првенствено појединачно сагледати могућност оптималног проширења и комуналног уређења постојеће. У супротном, потребно је да се покрене посебна студија локација за нове пијаце и капацитета одговарајуће опремљености њима сагласним комуналним објектима.

Сточне пијаце и вашаришта

За постојећу сточну пијачу у селу Брајковићи код Косјерића и вашаришта на подручју Општине предвиђа се даље уређење и опремање.

У циљу рационалног коришћења простора, за подручја сточних пијаца и вашаришта (као и зелених пијаца), сагледати могућност оптималног проширења и комуналног уређења постојећих. Овде треба обратити посебну пажњу на стварање потребних капацитета, лакој притупачности и односу према суседним просторима и целинама.

Хумана гробља

Изградња нових гробаља и уређење постојећих вршиће се у складу са Законом о сахрањивању и гробљима ("Сл. гласник РС", бр. 20/77.).

Као први корак у развоју гробаља потребно је плански одредити врсте гробаља према величини - мала гробља (до 5 ха), средња гробља (од 5–20 ха) и велика гробља (изнад 20 ха) и, према величини, одредити елементе уређења и опремања за дате врсте.

Урбанистички параметри за смештање гробаља - Нова гробља треба сместити на месту које је:

- погодно и довољно велико,
- које је амбијентално и по конфигурацији терена прикладно за сахрањивање,
- изван или на рубу насеља,
- повезано јавним путем са двосмерним коловозом и одвојеном пешачком стазом,
- на земљишту са повољним педолошким саставом (оцедитост, прозрачност, стабилност),
- изван токова подземних и надземних вода, изван водозаштитних и поплавних подручја, те изван зона заштићених делова природе и подручја шума,
- довољно удаљено од аутопута и железнице, односно грађевинске парцеле на којој је изграђена или се може градити грађевина за стамбено-пословну намену.

Табела 1.11.: Преглед хуманих гробаља по насељима, њиховог постојећег стања и планских мера:

Легенда:

О - непотребна промена,

П - потреба за проширењем,

Г - потреба за гашењем уз одржавање,

У - потреба за уређењем,

Н - потреба за градњом новог комуналног објекта,

Д - потреба за бољом доступности (пут + паркиралиште),

Г (боја) - предложено као средишње гробље за дато насеље, а што укључује наведене планске мере

Бр.	Насеље	Гробље			
		Назив	Постојеће стање	Постојеће потребе	Планиране мере
1.	Град Косјерић	1. Градско гробље	осредње	П,У,Н	П,У,Н
2.	Бјелоперица	1. Божовићи 2. Витезовићи 3. Централно г. 4. Тупаићи	осредње осредње добро осредње	У У О У	Г Г П,У,Д Г
3.	Брајковићи	1. Ридови 2. Брајковачко г. 3. Марковићско г. 4. Борова Главица	осредње осредње осредње осредње	У У У У	Г Г П,У,Д Г
4.	Варда	1. Риђуша 2. Крушчица 3. Боровац 4. Врахорци 5. Поповина 6. Доњи Дројићи 7. Доњи Дројићи	осредње лоше осредње лоше осредње осредње осредње	П,У Г П,У У У У У	П,У,Д Г Г Г Г Г Г Г
5.	Галовићи	1. Г. код Рудника	лоше	У	П,У,Д
6.	Годчево	1. Бели Камен 2. Плоска 3. Благојевићи 4. Ранићи 5. Врахорци	осредње лоше лоше лоше лоше	П,У У У У У	Г Г П,У,Д Г Г
7.	Годљево	1. Савићско г. 2. Милошевића г. 3. Ћелаци 4. Забјел 5. Годљевско г. 6. Јефтића г.	лоше лоше лоше лоше лоше лоше	П,У У П,У У П,У П,У	Г Г Г Г П,У,Д Г
7.	Горња Полошница	1. Јокића г. 2. Васића г.	лоше лоше	П,У У	Г Г
8.	Доња Полошница	3. Матијевско г. 4. Васиљевића г.	лоше лоше	П,У П,У	П,У,Д Г
9.	Дреновци	1. Кандићи 2. Гајчани	лоше лоше	П,У,Д П,Д	Г П,У,Д
10.	Дубница	1. Дубничко г.	лоше	П,У	
11.	Косјерић - село	1. Барањско г.	осредње	П,У	Г сва,

		2. Љубичића г. 3. Бећирова ливада 4. Ракића г.	лоше лоше лоше	У У У	Гробље у Косјерић граду
12.	Маковиште	1. Делићи 2. Горњи Дројићи 3. Доњи Дројићи 4. Црвени Брег	осредње осредње осредње осредње	У У У У	Г П,У,Д Г Г
13.	Мионица	1. Г. испод Субјела	осредње	Д	П,У,Д
14.	Мрчићи	1. Шаровићи 2. Мрчићи	лоше лоше	П,У Д	Г П,У,Д
15.	Мушићи	1. Бошковићи	лоше	П,У	П,У,Д
16.	Парамун	1. Парамунско г.	лоше	П,У,Д	П,У,Д
17.	Радановци	1. Сандића г. 2. Велико г. 3. Радојевићи	лоше лоше лоше	У,Д У,Д У,Д	П,У,Д Г Г
18.	Росићи	1. Клековац 2. Пољана	осредње осредње	У У	Г П,У,Д
19.	Руда Буква	1. Митровићи 2. Велико г. у Арсићима	лоше лоше	У У	Г П,У,Д
20.	Сеча Река	1. Којинац 2. Вилојевића г. 3. Бишића г. 4. Зарића г. 5. Станкића г. 6. Лучића г. 7. Ребићско г. 8. Вилино коло 9. Живковића г. 10. Гробље у Еровима 11. Васићско г.	лоше лоше лоше лоше лоше лоше лоше лоше лоше лоше лоше	У У У У У У У У У У У	П,У,Д Г Г Г Г Г Г Г Г Г Г
21.	Скакавци	1. Главичица 2. Поље	осредње лоше	У У	П,У,Д Г
22.	Стојићи	1. Паљевине	лоше	У	П,У,Д
23.	Субјел	1. Ковачевићи	осредње	У	П,У,Д
24.	Тубићи	1. Осећани 2. Ђокићи	осредње осредње	У П,У	Г П,У,Д
25.	Цикоте	1. Мрачићско г. 2. Кузманско г. 3. Цикотско г. 4. Ђорђевића г. 5. Обреновића г.	осредње лоше лоше лоше лоше	У У У У У	Г Г Г П,У,Д Г
26.	Шеврљуге	1. Ликићи	осредње	У	П,У,Д

Сточна гробља

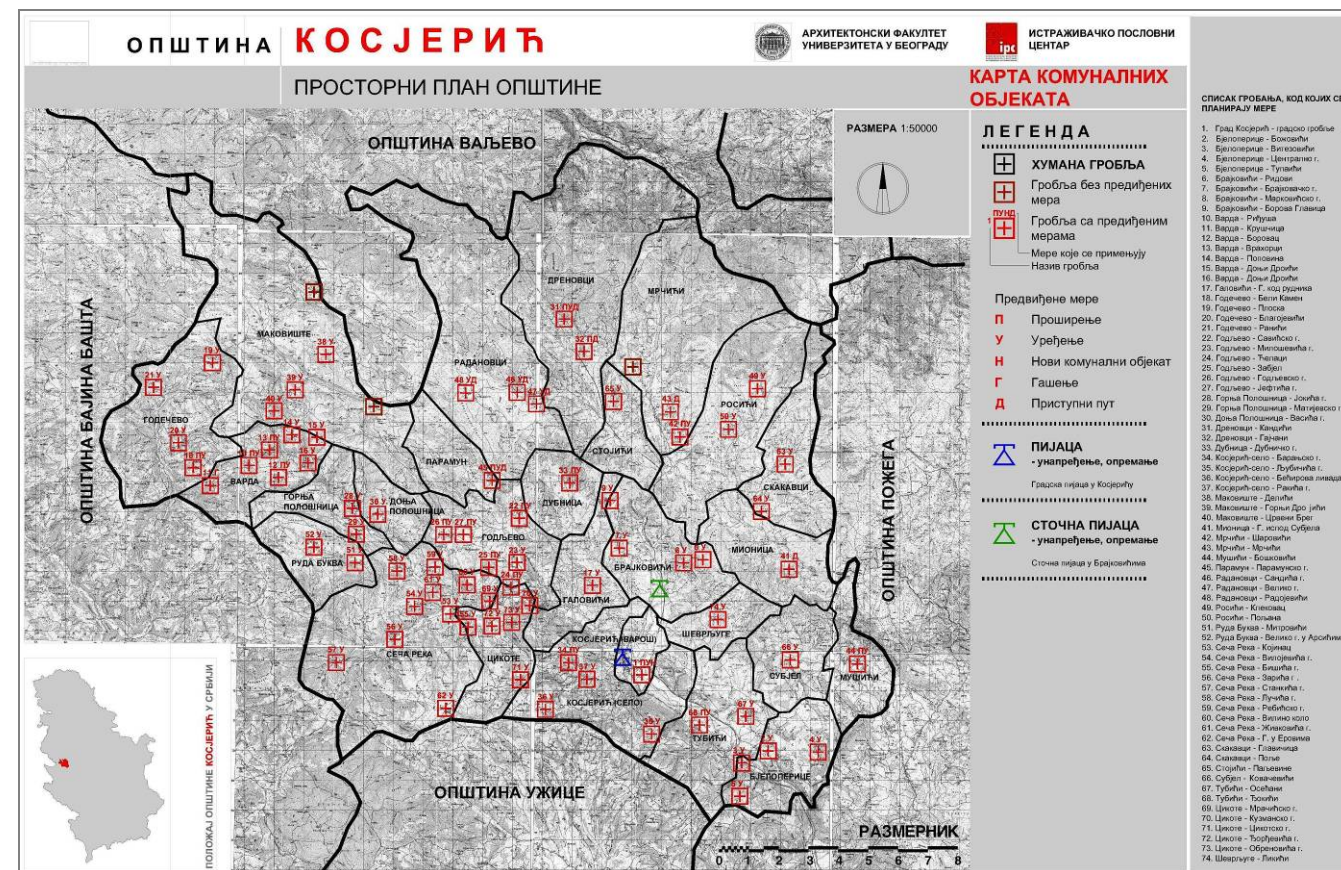
Као што је раније наведено питање централног и савремено уређеног сточног гробља потребно је решавати у сарадњи са суседним општинама и на вишем нивоу (округ, регион). Уз поједина насеља могу се изградити јаме-гробнице за животињски отпад. Препорука је да се нове јаме-гробнице изградње уз значајнија насеља, која представљају средишта окупљања других насеља у окружењу - Косјерић (Варош), Сеча Река, Мрчићи (Ражана) и Варда. На тај начин би

се на најбољи могући начин решило питање сточних гробаља. У случају градње треба посебно водити рачуна о њиховом смештању изван насељених целина и поштовања санитарно-хигијенских услова.

Избор положаја сточног гробља, тј. јаме-гробнице извршиће се на основу Правилника о начину нешкодљивог уклањања животињских лешева ("Сл. лист СФРЈ", бр. 53/89). У случају када се предложени положај налази уз постојећи путни правац, он мора задовољити одредбе Закона о путевима, чл. 36. ("Сл. гласник РС", бр. 46/91).

Урбанистички параметри за смештање сточних гробаља - Сточно гробље треба сместити на месту које је:

- погодно и довољно велико,
- изван стамбених целина,
- удаљено од насељеног места и грађевина прехранбене индустрије најмање 1000 метара, а од других индустријских грађевина и грађевина за производњу, држање и промет животиња најмање 500 метара, зависно од конфигурације терена.

Сл. 1.22.: Приказ предвиђених мера у случају комуналних објеката

Додатне мере

Као додатна мера уређења свих простора који се ненаменски и неплански користе у намени комуналних објеката (посебно у случају „дивљих сточних гробаља“, пијачне трговине на импровизованим тезгама на прометним местима и сл.) потребно је пореском и фискалном политиком уредити постојеће стање, али и истовремено омогућити и добијање средстава за одржавање комуналне и просторне хигијене.

1.2.7. Заштита животне средине, предела, природних и културних добара

Услови и мере одрживог развоја и заштите животне средине:

- контролисана градња у границама грађевинских реона,
- заштита природних вредности и рационално - одрживо коришћење ресурса,
- заштита површинских и подземних вода, изворишта водоснабдевања, форланда водотокова,
- заштита пољопривредног земљишта од деградације и загађивања,
- заштита шумских екосистема и површина и повећање степена шумовитости до захтеваног оптималног нивоа,
- оживљавање пејзажа, рекултивација деградираних простора, интеграција приобаља водотокова реализацијом функција и садржаја за рекреативне и излетничко-туристичке потребе,
- заштиту аутохтоних пејзажно-предеоних целина, зона, појасева и локација,
- очување еколошке стабилности,
- обавезну процену могућих штетних утицаја, ефеката и последица на капацитет и квалитет животне средине при реализацији Пројеката и избор најбоље понуђене варијанте или алтернативе.

Мере превенције, спречавање деградације, отклањање узрока потенцијално штетних утицаја на извору настанка, управљање ризиком у животној средини, мере заштите и мониторинга животне средине интегрални су део Стратегије даљег развоја општине Косјерић.

Смернице за даљи одрживи развој:

- развој подручја општине усаглашен са процењеним капацитетом и вреднованим еколошким зонама,
- намена простора и коришћење природних ресурса морају бити усаглашени у циљу избегавања просторно-еколошких конфликта (потенцијали и ограничења),
- планирани развој заснован на квалитативном унапређивању привредних, еколошких, туристичких, рекреативних и осталих вредности подручја,
- развој планираних капацитета базирати на специјализацији заснованој на обележјима, предностима и потенцијалима Косјерића у циљу одрживости и еколошке прихватљивости,
- развој инфраструктурне и комуналне опремљености на подручју целе општине,
- валоризација и планска подршка специфичним предностима у контексту ширег окружења.

1.2.7.1. Пропозиције заштите животне средине, предела, природних и културних добара

Оцена стања животне средине је извршена на основу података постојећег мониторинга, постојеће планске, урбанистичке и студијске документације и увидом на терену. Постојећа информациона основа о стању и квалитету животне средине представља приказ „нултог стања“ као важног „еколошког репера“ за поређење и праћење стања животне средине у поступку стратешке процене утицаја Плана на животну средину (у фазној имплементацији Плана). Као систематизована доступна база података (мониторинга) постоје:

- подаци о квалитету и степену загађености ваздуха у постојећем стању;
- подаци о квалитету воде за пиће, квалитету и степену загађености површинских вода (свих референтних водотокова и изворишта водоснабдевања);
- подаци о степену загађености земљишта;
- подаци о стању буке;
- подаци о клими и метеоролошким показатељима.

Сви наведени подаци представљају битне параметре при вредновању простора, стања животне средине и избору и предлогу мера за смањење, отклањање и спречавање еколошких

конфликата (аерозагађивање и распростирање загађујућих материја, управљање отпадним водама, газдовање пољопривредним земљиштем, управљању отпадом и појавом буке у простору) за план намене површина и избор могућих пројеката и могућих локација.

Подаци о заштићеним природним и културним добрима, представљају важну базу података при вредновању простора, примени и спровођењу прописаних мера заштите и ограничења.

Подаци о инфраструктурним системима су полазни подаци код процене стања и квалитета животне средине, инфраструктурној опремљености и комуналној уређености, доступности подручја, водоснабдевању, управљању отпадним водама и отпадом.

Подаци о становништву и демографским карактеристикама су вишезначајно битни подаци (са аспекта могућег угрожавања, потенцијалних миграција, расељавања, досељавања, утицаја на традиционални начин живота, сагледивости, концентрације становништва, густине насељености, густине становања).

Обавезне смернице и мере заштите квалитета ваздуха

При изради Стратешке процене Плана и процени могућих утицаја планских решења на стање и квалитет ваздуха, коришћени су резултати постојећег мониторинга. Просторни план општине Косјерић (планирана намена простора, мрежа насеља, планирана саобраћајна матрица, планирано централизовано загревање, коришћење обновљивих извора, енергетска ефикасност и планирани типови зеленила, уз примену обавезних техничких мера заштите на извору загађивања), представља основ за првенствено спречавање загађивања ваздуха и побољшање квалитета ваздуха.

Обавезне смернице и мере контроле, заштите и мониторинга ваздуха:

- смањење концентрације аерополутаната на територији општине Косјерић;
- смањење емисије штетних материја у ваздух са емитера у оквиру индустријских комплекса;
- сви постојећи производни и други погони, као и планирани, који представљају изворе аерозагађивања су у обавези да примене најбоље доступне технике и технологије у циљу спречавања и смањења емисије штетних и опасних материја у животну средину;
- спречити даље увођење такозваних ЕОП технологија (технологије третмана загађења на кају производног процеса) у процес производње и подстицати увођење чистих технологија;
- остварити сарадњу са индустријским произвођачима у циљу увођења еколошки прихватљивих енергената у процес производње;
- потпуна гасификација и топлификација градског центра, радних зона и насеља;
- боља регулација саобраћајне проточности градских саобраћајница;
- одржавање комуналне хигијене;
- реконструкција градских саобраћајница за меродавно саобраћајно оптерећење;
- обострано (или једнострано) озелењавање градских и осталих саобраћајница;
- озелењавање свих површина у функцији саобраћаја (паркинг простора, платоа и др.);
- спроводити мониторинг квалитета ваздуха, према утврђеном Програму уз стално преиспитивање потребе за ширењем мониторингске мреже мерних места за праћење квалитета ваздуха;
- планско и урбанистичко уређивање простора, целина и зона (постојећих и планираних), могуће је применом поступка процене утицаја стратешког карактера на животну средину;
- обавезан мониторинг утицаја загађености ваздуха на здравље становништва;
- обавезна доступност резултата испитивања и праћења стања квалитета ваздуха, редовно информисање јавности и надлежних институција у складу са важећим Законом;
- стална едукација и подизање еколошке свести о значају квалитета ваздуха и животне средине;

Обавезне смернице и мере заштите квалитета вода

На подручју општине Косјерић, у складу са Законом о водама („Сл. гласник РС” бр. 30/10) обавеза је да се, за све површинске и подземне воде укључујући термалне и минералне воде, (осим подземних вода из којих се могу добити корисне минералне сировине и геотермална енергија) успостави:

- правни статус вода;
- интегрално управљање водама;
- управљање водним објектима и водним земљиштем;

Недовољна инфраструктурна и комунална опремљеност и низак ниво еколошке свести грађана и индустријских произвођача разлог су постојећег стања по питању квалитета вода на територији општине Косјерић. Смернице и мере прописане Просторним планом општине Косјерић представљају полазну основу за заштиту површинских и подземних вода као и изворишта водоснабдевања.

Обавезне смернице и мере заштите, контроле и мониторинга вода на подручју Плана:

- изградња канализационе мреже на територији општне и повезивање што већег броја сеоских насеља на канализациону мрежу;
- као прелазно решење до изградње канализационе мреже могу да послуже искључиво водонепропусне септичке јаме;
- канализацију планирати као сепарациони систем са посебним колектором за одвођење атмосферских вода;
- канализациону мрежу планирати на основу постојећих и планираних капацитета;
- обавезна је изградња централног постројења за третман отпадних вода за градски центар и пратеће инфраструктуре;
- забрањено је упуштање (уношење) свих врста отпадних вода које садрже хазардне и загађујуће супстанце изнад прописаних граничних вредности емисије, а које могу довести до погоршања тренутног стања свих површинских и подземних вода;
- забрањено је испуштање (упуштање) свих отпадних вода у стајаће воде, ако је та вода у контакту са подземном водом, која може проузроковати угрожавање доброг еколошког или хемијског статуса стајаће воде;
- забрањено је депоновање, просипање и остављање у зони форланда и у корита за велику воду природних и вештачких водотока и језера, било каквих материјала који могу загадити воде;
- забрањено је испуштање (упуштање) са обале или приобаља било каквих загађујућих супстанци које директно или индиректно могу доспети у воду свих водотокова;
- забрањено је испуштање прекомерно термички загађене воде из уређаја, постројења, технологија и објеката;
- забрањено је коришћење ђубрива или средстава за заштиту биља у обалном појасу ширине до 5 m свих водотокова;
- забрањено је испуштање у јавну (насељску) канализацију свих отпадних вода које садрже хазардне супстанце изнад прописаних вредности, које могу штетно деловати на могућност пречишћавања вода из канализације, које могу оштетити канализациони систем и постројење за пречишћавање вода, које могу негативно утицати на здравље лица која одржавају канализациони систем;
- за пројекте (објекте и технолошке пројекте) који генеришу технолошке отпадне воде, обавезна је изградња уређаја или постројења за предtretман технолошких отпадних вода пре упуштања у реципијент (насељска канализација или водоток) сагласно капацитетима продукције отпадних вода, законским прописима и градској нормативи и условима надлежног водопривредног предузећа;

- обезбедити неометано водоснабдевање квалитетном водом за пиће за све становнике на територији општине Косјерић;
- размотрити изградњу мини акумулација за потребе индустријских постројења како би се смањило загађење површинских вода и омогућило неометано водоснабдевање;
- на реци Скрапеж спровести мере заштите од поплава, нарочито оних које имају бујичан карактер као и мере заштите од високих вода;
- за потенцијалне поплаве које имају бујичан карактер заштиту извести активним мерама ублажавања поплавних таласа;
- дефинисање и успостављање зона санитарне заштите око изворишта водоснабдевања којима се снабдевају водом становници градског и околних сеоских насеља на територији општине Косјерић;
- заштита изворишта минералних и термоминералних вода;
- за целине и зоне за које ће се радити урбанистички планови, као обавезна мера превенције, планирати покривеност простора канализационом мрежом са постројењима за пречишћавање отпадних вода меродавног капацитета. Развој канализационих система је могућ као независан систем са постројењем за пречишћавање отпадних вода (или заједнички за више насеља);
- обавезно је доношење Плана (Програма) управљања отпадним водама;
- за зоне и локације за које се не планира израда планске документације, при издавању локацијске дозволе, обавезна мера је каналисање отпадних вода, изградња водонепропусне септичке јаме капацитета и димензија према потрошњи воде и меродавном возилу за евакуацију отпадних вода (или уређаја за третман отпадних вода);
- регулацију мањих водотока, посебно оних који се налазе у зонама очуваних екосистема, треба обављати по принципима „натуралне регулације”, која подразумева што мању употребу грубих вештачких интервенција (кинетирања корита, облагања целог попречног профила каменом и бетоном итд.) како би се у целиности очували водени екосистеми и непосредно приобаље (забраном градње објеката који би отежали или онемогућили одржавање насипа);
- регулацију водотока у зони насеља, поред функционалних критеријума, примерити и урбаним, естетским и другим условима који оплемењују животну средину;

Обавезне мере заштите изворишта водоснабдевања

Земљиште и водене површине у подручју заштите изворишта водоснабдевања, у складу са Законом о водама, морају бити заштићени од намерног или случајног загађивања и других утицаја који могу неповољно деловати на издашност изворишта и здравствену исправност воде. Обавезно је уређивање и одржавање уже зоне заштите изворишта, које обухвата:

- површинско уређивање терена;
- уклањање нехигијенских објеката;
- реконструкцију или доградњу постојећих стамбених, инфраструктурних и привредних објеката ради обезбеђивања потребног степена заштите околине;
- забрану грађења нових објеката који нису у функцији водоснабдевања;
- забрану складиштења чврстог, индустријског и опасног отпада;
- забрану транспорта опасних и штетних материја;
- забрану употребе вештачких ђубрива и хемијских средстава у пољопривредној производњи;
- редовну контролу наменског коришћења земљишта;

Обавезне смернице и мере заштите земљишта

Основна поставка Плана је рационално коришћење земљишта као природног необновљивог (тешко обновљивог) ресурса. Обавезна мера заштите у спровођењу Плана је израда еколошко-биолошке основе - подлоге за уређивање простора, обавезан избор врста за озелењавање и пејзажно уређење планираних зона. У циљу очувања еколошког капацитета, земљиште се мора рационално заузимати новом изградњом. Заштита земљишта као необновљивог (тешко обновљивог) природног ресурса спроводиће се мерама ограничења, забране и заштите од ненаменског коришћења, загађивања, деградације и девастације.

Обавезне смернице и мере заштите земљишта у спровођењу Плана, мере заштите од утицаја пољопривреде и мере заштите од појаве ерозије и клизишта:

- заштита и очување плодног пољопривредног земљишта као тешко обновљивог ресурса за производњу хране
- забрана коришћења биоцидних производа у пољопривреди који могу довести до промена основних карактеристика земљишта
- у пољопривредној производњи могу се користити средства за повећање приноса која су прихватљива са еколошког аспекта
- забранити лоцирање и извођење нових пројеката потенцијалних загађивача земљишта и ваздуха у близини пољопривредног земљишта високог степена плодности
- приликом наводњавања користити воду која испуњава стандарде за коришћење воде у пољопривреди и за производњу хране
- обрада земљишта мора бити прилагођена мерама заштите од ерозије нарочито на падинама са високим нагибом (орање „по изохипсама”, терасирање)
- регулација река и спровођење мера заштите од поплава и заштите од бујичних таласа
- успостављање система перманентне контроле стања и квалитета земљишта на свим локацијама где су уочени проблеми са повећаним концентрацијама опасних и штетних материја;
- обавезно доношење и усвајање Програма контроле квалитета земљишта и редовно праћење концентрација опасних и штетних материја у земљишту на територији општине Косјерић;
- контрола технолошких процеса, смањење емисије отпадних материја и управљање свим врстама отпада;
- обавезно доношење и усвајање Програма са мерама перманентне санације и превенције у смислу одржавања квалитета земљишта (санација, ремедијација и рекултивација деградираних површина и сметлишта, инфраструктурно и комунално опремање насеља - изградња недостајуће водоводне и канализационе мреже у насељима, изградња постројења и уређаја за пречишћавање отпадних вода, организовано сакупљање и одношење смећа, изградњу саобраћајне инфраструктуре са површином непропусном за воду и сепараторима уља и масти, регулисање атмосферских талоба, редовно прање улица и озелењавање површина отвореног вегетацијског склопа и еродираних површина);
- обавезно доношење и усвајање Програма перманентне едукације и промовисање правилне примене агротехничких мера у пољопривреди;

Обавезне смернице и мере заштите од прекомерног нивоа буке и вибрација

Реализација планираних намена, објеката, функција и садржаја и инфраструктуре, у фази уређивања земљишта и изградње објеката и инфраструктурних траса, представља појаву негативних утицаја са краткорочним и привременим негативним ефектима по животну средину. Дугорочно гледано, план намене површина и побољшање саобраћајне матрице, представља

предуслов за позитивне ефекте на животну средину, здравље становништва и смањење нивоа буке на подручју Плана.

Обавезне мере заштите:

- Неопходно је извршити акустично зонирање, на основу серије извршених мерења, утврђених стандарда и механизма деловања, а у зависности од извора буке и врсте делатности;
- Предузимање одговарајућих мера за сузбијање штетног утицаја буке на здравље људи;
- спровођење неопходних мера за смањење нивоа буке са индустријских комплекса;
- формирање пејзажно уређеног, линеарног, заштитног зеленила (обостраног/ једностраног) дуж главних саобраћајних праваца;

Заштита од хемијског удеса

Заштита од хемијског удеса (одредбе SEVESO II Директиве), односно изненадног и неконтролисаног догађаја који настаје ослобађањем, изливањем или расипањем опасних материја, обављањем активности при производњи, употреби, преради, складиштењу, одлагању или дуготрајном неадекватном чувању регулисана је Правилником о садржини Политике превенције удеса и садржина и методологија израде Извештаја о безбедности и Плана заштите од удеса („Сл. гласник РС” бр. 41/10).

SEVESO постројење, односно постројење у којем се обављају активности у којима је присутна или може бити присутна опасна материја у једнаким или већим количинама од прописаних је комплекс или техничка јединица унутар комплекса где се опасне материје производе, користе, складиште или се њима рукује. Постројење укључује сву опрему, зграде, цевоводе, машине, алате, складишта а која су функционално повезана или су у функцији постројења.

Оператери SEVESO постројења, према количинама из Листе опасних материја и њихових количина и Листе својстава и класа опасних материја и њихових количина, у обавези су да израде:

- Политику превенције удеса по достављању Обавештења надлежном органу ресорног Министарства - Оператери SEVESO постројења нижег реда;
- Извештај о безбедности и План заштите од удеса - Оператери SEVESO постројења вишег реда;
- Оператер SEVESO постројења је у обавези да, уколико се деси хемијски удес на локацији одмах о хемијском удесу обавести ресорно Министарство, јединицу локалне самоуправе и органе надлежне за поступање у ванредним ситуацијама у складу са прописима којима се уређује заштита и спасавање;

Интегрисано спречавање и контрола загађивања животне средине - Циљ интегрисаног спречавања загађивања животне средине је да се:

- смањи или минимализује емисије у све медијуме животне средине,
- успостави висок ниво заштите животне средине,
- минимализује потрошња сировине и енергије,
- поједностави и ојача улога контролних органа власти,
- укључи јавност у свим фазама процеса (Архуска конвенција);

Оператер IPPC постројења (према Листи активности и постројења за које се издаје интегрисана дозвола) у обавези је да:

- за ново постројење поднесе Захтев за издавање интегрисане дозволе, пре добијања дозволе за употребу;

- за постојеће постројење, према року за прилагођавање до 2015 године;
- надлежност за издавање интегрисане дозволе је у зависности од тога који орган издаје одобрење за градњу (грађевинску дозволу) одређује се ко је надлежни орган за интегрисану дозволу;
- BREF документ даје информације о специфичном индустријском сектору или пољопривредном сектору, техникама и процесима заступљеним у том сектору, свим постојећим емисијама у воду, ваздух и земљиште као и генерисаним отпадима, у зависности од производних капацитета, техникама које се разматрају у одређивању BAT;

Обавезне смернице и мере заштите биљног и животињског света, екосистеме, станишта, биодиверзитет, предеоно-пејзажне карактеристике

У поступку израде Просторног плана општине Косјерић са аспекта спречавања потенцијалног угрожавања и нарушавања стања природних и културних добара, природних вредности, биодиверзитета, заступљених екосистема, станишта, биоценоза, флоре и фауне уопште, успостављена је сарадња са стручним тимом Завода за заштиту природе Србије и Завода за заштиту споменика културе у циљу исходавања услова заштите и спречавања негативних утицаја и обезбеђивање еколошки прихватљивог и одрживог развоја.

Очување екосистема остварује се очувањем њиховог природног састава, структуре, функције, целовитости и равнотеже кроз прописивање одговарајућих смерница, мера и активности које воде ка њиховом очувању, заштити, унапређењу и одрживом коришћењу.

Заштита предела подразумева планирање и спровођење мера којима се спречавају нежељене промене, нарушавање или уништавање значајних обележја предела, њихове разноврсности, јединствености и естетских вредности и омогућавање традиционалног начина коришћења предела.

Обавезне мере заштите и очувања:

- заштита и очување постојећег шумског фонда и одржавање постојећег степена шумовитости
- очување природних аутохтоних екосистема (шумске заједнице, велики број биљних врста);
- очување природне геометрије и спречавање фрагментације површина аутохтоних екосистема;
- очување постојећих биљних и животињских врста кроз мере очувања њихових природних станишта;
- спречавање неконтролисане сече шума на територији општине;
- подизање свести корисника простора о могућностима очувања и унапређења постојећих екосистема;
- пејзажно уређење и озелењавање како у оквиру градског језгра ако и у оквиру изграђених парцела у сеоским насељима;
- заштита биодиверзитета и биолошких ресурса мора се спроводити заштитом и унапређењем аутохтоних станишта и екосистема и мерама за максимално очување аутохтоности биљних и животињских врста и њихових ареала на микролокацијама у границама Плана са препорукама очувања и у непосредној зони окружења;
- одржавање агроекосистема применом савремених мера у пољопривреди, које се заснивају на очувању биолошке равнотеже и разноврсности;
- на земљиштима чији је биљни покривач девастиран или деградиран, а која се не користе за пољопривреду и шумарство треба планирати вегетацију у складу са станишним условима терена;

- анитерозионим радовима, пре свега пошумљавањем спречавати и сузбијати ерозију земљишта у угроженим зонама, теренима и локацијама;
- стварање услова за узгој дивљачи и развој ловства (повећање бројности ситне и крупне дивљачи и побољшање структуре и квалитета дивљачи);
- при истраживањима и експлоатацији сировина (ископи, насипи) неизбежна су оштећења и деградација природе и предела, те је обавезна (у складу са Законом) ремедијација и рекултивација деградираног простора;
- очување флоре и фауне заступљене на падинама Маљена и Повлена, као услова за очување пејзажних одлика овог дела општине Косјерић;

Обавезне смернице и мере заштите заштићених природних реткости и културних добара

Према условима заштите природе и животне средине за израду концепта Плана (Завод за заштиту природе Србије), а према Регистру заштићених природних добара, утврђено је постојање споменика природе на територији општине Косјерић. У обухвату Просторног плана налазе и одређена непокртна културна добра као и објекти градитљског наслеђа. Заштита и очување природних и културних вредности врши се на основу муслова надлежних институција као и смерницама и мерама прописаних Просторним планом и Стратешком проценом утицаја.

Обавезне мере заштите природних реткости и културних добара:

- заштита непокретних културних добара од свих облика неконтролисане изградње, непримерених реконструкција и изградње објеката неадекватне намене у њиховој близини, њихова адекватна презентација и укључивање у туристичку понуду;
- при имплементацији Плана и реализацији појединачних Пројеката, обавеза Носиоца Пројекта је, да у случају констатације о постојању природних добара геолошког и другог порекла, археолошког налазишта или археолошких предмета, одмах без одлагања прекине радове и обавести надлежне Заводе за заштиту природе и споменика културе, да предузме мере да се налаз не уништи и не оштети и да се сачува на месту и положају у ком је откривен (Закон о културним добрима „Сл. гласник” бр. 71/49, члан 109);
- пкренути поступак за утврђивање границе заштићене околине цркве из 15. века у насељу Сеча Река;
- заштита и очување споменика природе „Кличковац” кроз мере очувања шумских комплекса у оквиру подручја као и његове презентације и одрживог коришћења;
- забрањено је предузимати радње и активности које би измениле изглед или довеле у питање даљи биолошки опстанак споменика природе „Кличковац”;

Утицај на становништво и демографске карактеристике анализираног подручја

На територији општине Косјерић присутни су изразито неповољни демографски трендови. Број становника у обухвату Плана бележи константан пад а нарочито у периоду од 1961.-2002. Године. Само четири насеља у оквиру општине нису погођена депопулацијом међу којима је и градски центар. У циљу спречавања негативних демографских токова, неопходно је предузети одређене мере.

Планска решења, пре свега мрежа насеља, линијска и комунална инфраструктурна опремљеност, уређеност и доступност кључних функција и садржаја, имаће директно дугорочно позитивне утицаје и ефекте на демографске карактеристике подручја, живот и здравље становништва. Планска решења ће имати утицаја на:

- стварање услова за успоравање темпа смањења броја становника и његово усмеравање у позитивном правцу, у циљу оживљавања сеоских подручја;

- побољшање услова и квалитета живота становништва;
- омогућавање природног обнављања становништва и повећање наталитета, нарочито у руралним, депопулационим подручјима;
- стварање услова за брже запошљавање младих и за равномеран привредни и демографски развој у простору;
- решавање проблема у мрежи насеља;
- потпуније и комплексније коришћење расположивих просторних потенцијала у циљу развоја постојећих центара;
- развој регионалних функција Косјерића;
- унапређење квалитета живљења и доступности подручја;
- побољшање доступности (саобраћајне и телекомуникационе) и опремљености комуналном инфраструктуром центара у мрежи насеља, нарочито повећањем квалитета локалне путне мреже и развоја фиксне руралне и мобилне телефоније, уз трансформацију појединих сеоских у насеља сезонског карактера.

Утицај планских решења на стање инфраструктурне, комуналне опремљености и створених вредности

Подручје Просторног плана општине Косјерић је у претходном периоду инфраструктурно и комунално опремано. Ниво и капацитет опремљености није равномерно развијен на анализираном подручју. Главна карактеристика у постојећем стању је да инфраструктурна и комунална опремљеност и доступност није потпуна, довољна и адекватна, односно не задовољава услове комуналног опремања и уређења за задовољење стандарда квалитета животне средине. Планом је предвиђено линијско инфраструктурно и комунално опремање и уређење простора, сагласно важећим стандардима и захтевима за планиране целине, зоне и локације (планиране намене и мрежу насеља). Планирани концепт линијског инфраструктурног и комуналног опремања и уређења подручја Плана представља утицај од стратешког и локалног карактера са:

- изразито позитивним ефектима по животну средину и здравље становништва, у случају реализације планираног инфраструктурног и комуналног опремања и уређења,
- веома негативним последицама, у случају нереализације планираног опремања и уређења простора;

Планирана намена површина условљава обавезујуће смернице у области водоснабдевања становништва и побољшања квалитета живљења:

- заштита свих изворишта водоснабдевања кроз дефинисање зона санитарне заштите у њиховој околини
- обезбедити довољне количине квалитетне воде за пиће;
- заштита и ревитализација подземних издани на подручју општине Косјерић;
- развој водоводне мреже у сеоским и приградским насељима не сме се дозволити док се не изгради канализациона мрежа;
- повезивање свих парцијалних водовода насеља у јединствен интеркомунални систем;
- отклањање свих недостатака који утичу на квалитет пијаћих вода;
- обавезна контрола квалитета воде за пиће;

Канализациони систем – на подручју општине Косјерић канализациона мрежа изведена је само у градском насељу. Сеоска насеља нису покривена системом са одвођење санитарно-фекалних вода. Местимично је постојећа канализациона мрежа недовољног профила и

капацитета. Атмосферска канализација не постоји и њена изградња планирана је у будућности. Подручје Плана карактерише:

- недовољна покривеност канализационом мрежом;
- непостојање централног постројења за пречишћавање отпадних вода;
- недостатак постројења за предтретмане технолошких отпадних вода;
- непостојање мрежа атмосферске канализације.

Управљање свим врстама отпадних вода представља обавезу, у циљу заштите површинских и подземних вода, земљишта и здравља становништва. Из тих разлога обавеза је:

- даљи развој канализације спроводи се по сепарационом систему – посебно за отпадне воде насеља и оних индустрија које се након предтретмана смеју прикључити на канализацију, а посебно за кишне канализације;
- изградња нових колектора примарног типа;
- у циљу ефикасног одвођења атмосферских вода, обавезно је уређење водотокова и канала за одвођење атмосферских вода;
- изградња централног постројења за пречишћавање отпадних вода за општину Косјерић и постројења за пречишћавање отпадних вода за више мањих насеља;
- прикључивање насеља на канализациону мрежу и стављање ван функције непрописно изграђених септичких јама;
- изградња обавезних уређаја за предтретман свих технолошких отпадних вода пре упуштања у реципијент (градску канализациону мрежу или други реципијент);
- изградња таложника-сепаратора уља и масти за одводњавање технолошких платоа, саобраћајних објеката и површина,
- обавезна контрола квалитета пречишћених отпадних вода пре упуштања у реципијент;

Саобраћајна инфраструктура подручја Просторног плана општине Косјерић представља инфраструктуру од директног и индиректног значаја и утицаја на градско подручје, али и зону непосредног и ширег окружења. На основу анализе постојећег стања, као и планираног и очекиваног просторног и друштвено-економског развоја, циљеви које саобраћајни систем у оквиру Плана треба да задовољи су следећи:

- побољшање квалитета путне мреже проширењем, модернизацијом и реконструкцијом свих саобраћајница;
- побољшање саобраћајне доступности свих делова територије општине Косјерић и повезаности центара у мрежи насеља, привредних потенцијала и туристичких садржаја;
- ревитализација мреже железничког саобраћаја;
- формирање бициклистичких трака у склопу постојећих саобраћајница, где за то постоје просторни услови;
- унапређење пешачког саобраћаја;
- повећање капацитета за паркирање возила.

Гасификација – Општи циљ развоја гасификације и топлификације:

- рационално коришћење топлотне енергије;
- завршетак гасификације општине Косјерић;
- примена нових, обновљивих извора енергије;

Електроенергетска и телекомуникациона мрежа – Просторним планом општине Косјерић планирано је повећање капацитета ових мрежа.

Мере заштите животне средине од негативних утицаја привредних делатности

Према могућим негативним утицајима на животну средину, односно према могућем еколошком оптерећењу, утврђују се следеће категорије делатности:

- **Категорија 1** - мале радионице, чије је еколошко оптерећење незнатно и испод граничних вредности, могу бити лоциране у грађевинском подручју насеља. Делатности као што су занатске услуге и оправке, технички сервиси, пекарске и посластичарске, израда предмета од дрвета, стакла, папира, коже, гуме и текстила, по правилу не изазивају непријатности и не угрожавају животну средину и здравље становништва.

- **Категорија 2** - мали и средњи погони, који могу имати мали и локални утицај на окружење (мање количине опасних материја, ризик од хемијског удеса - мали, ниво буке 55-60dB(A)). Ова категорија (веће електро-механичарске радионице, прерада пластичних маса, израда производа од дрвета, стакла, папира, коже, гуме и текстила, складишта грађевинског материјала и др), може бити лоцирана на рубним деловима грађевинског подручја насеља тако да делатност не изазива непријатност у животној средини и непосредном окружењу.

- **Категорија 3** – објекти – погони - технологије које могу имати средњи утицај на окружење локалног нивоа (веће количине опасних материја, ризик од хемијског удеса - средњи, ниво буке од 60-65dB(A)). Ови пројекти (тржни центри и већа складишта - изнад 5000m², погони прехрамбене индустрије, текстилна индустрија итд.), морају бити лоцирани на одређеном одстојању од стамбеног дела насеља (зона становања великих и средњих густина) тако да њихова функција на том растојању не изазива непријатност у суседству и животној средини.

- **Категорија 4** - погони великих капацитета који могу имати велике утицаје на животну средину градског нивоа (веће количине опасних материја, мање количине врло токсичних материја, ризик од хемијског удеса - велики, ниво буке 65-70dB(A) где припадају металопрерађивачка индустрија, појединачни погони хемијске индустрије, веће кланице, прехрамбена индустрија итд.), које према нивоу еколошког оптерећења морају бити лоциране на већем одстојању од стамбеног дела насеља (зона становања великих и средњих густина) тако да њихова функција на том растојању не изазива непријатност у суседству, оптерећење животне средине и угроженост здравља становништва.

- **Категорија 5** – пројекти – погони - технологије који могу имати веома велики утицај на животну средину регионалног нивоа (велике количине опасних и врло токсичних материја, ризик од хемијског удеса веома велики, ниво буке изнад 70dB(A)). Ови пројекти према нивоу еколошког оптерећења морају бити лоцирани на великом удаљењу од зона становања и осталих градских и насељских функција и садржаја, тако да њихова функција на том растојању не изазива непријатност у суседству, оптерећење животне средине и угроженост здравља становништва. Реч је о већим индустријама базне хемије, рафинеријама нафте и петрохемије, већим индустријама лекова, енергетици, аеродромима и др.

Управљање отпадом

Према Закону о управљању отпадом члан 3. управљање отпадом врши се на начин којим се обезбеђује најмањи ризик по угрожавање живота и здравља људи и животне средине, контролом и мерама смањења:

- загађења вода, ваздуха и земљишта;
- опасности по биљни и животињски свет;
- опасности од настајања удеса, експлозија или пожара;
- негативних утицаја на пределе и природна добра посебних вредности;
- нивоа буке и непријатних мириса.

У циљу одрживог и еколошки прихватљивог поступања са отпадом насталим на подручју Просторног плана општине Косјерић потребно је поштовати смернице прописане Стратегијом управљања отпадом, законском регулативом из области управљања отпадом, Стратешком проценом утицаја као и мере које ће се прописати документима нижег хјерархијског нивоа.

Како би се постигло ефикасно и са еколошког аспекта прихватљиво управљање отпадом на подручју Плана потребно је:

- смањење генерисања отпада на извору настајања
- сакупљање, разврставање, промет, превоз, рециклажа и третман отпада и његово коначно одлагање на планираној регионалној депонији
- успостављање организованог сакупљања отпада на читавој територији општине
- реализација планиране трансфер станице уз обавезно прописивање мера заштите животне средине
- санација, рекултивација и безбедно затварање свих локација неконтролисаног одлагања отпада
- дефинисање нове локација за организовано одлагање комуналног отпада на територији општине до реализације регионалне депоније
- дефинисати правила и принципе управљања и одлагања отпада из индустријских постројења

Усвојени концепт обезбеђује превенцију настајања отпада, пре свега усвајањем чистијих технологија и рационалним коришћењем природних ресурса, евакуације отпада у циљу спречавања деградације животне средине, пејзажних вредности простора и здравља становника, неповољних утицаја на микроклиматске и еколошке услове подручја Плана

Еколошка валоризација простора за одрживи развој - функционални еко-зонинг

Валоризација простора (са аспекта просторно-положајних карактеристика, наслеђеног и планираног стања, условљеност обавезујућих смерница Просторног плана Републике Србије и смерница проистеклих из услова надлежних завода за заштиту природе и заштиту споменика културе и осталих надлежних институција и предузећа) и зонирање са аспекта повољности потенцијала и ограничења, дају матрицу за планирање даљег одрживог развоја подручја Просторног плана општине Косјерић. Просторни план општине Косјерић представља матрицу за:

- доношење и спровођење одлука којима ће бити обезбеђена уравнотеженост просторног и економског развоја, заштита природе, животне средине и здравља становништва, а кроз имплементацију мера превенције, контроле, мониторинга и заштите животне средине;
- планирање простора за одрживо коришћење природних ресурса и очување природних вредности животне средине;
- успостављање превентивне (еколошке) заштите простора, а на основу процењених потенцијалних утицаја, процењених негативних и позитивних ефеката на животну средину (констатација изведена на основу критеријума за вредновање предложених намена и могућих ефеката у простору и животној средини);
- заштиту ваздуха од загађивања и побољшање квалитета (избор најприхватљивијих енергената, централизовано загревање, енергетска ефикасност, коришћење обновљивих извора, саобраћајна матрица, систем зеленила, успостављање потпуног мониторинга квалитета ваздуха, дефинисање референтних мерних места и праћење утицаја на здравље становништва, уградња ефикасних филтерских постројења);
- заштиту вода - водотокова и подземних вода од загађивања (планирано комунално опремање - колектори и канализациона мрежа, уређаји и постројења за пречишћавање отпадних вода, централно постројење за пречишћавање отпадних вода, водонепропусне

септичке јаме као прелазна решења до реализације канализационе мреже, уређење водног земљишта и форланда водотокова, каналисање и пречишћавање зауљених и загађених атмосферских вода и применом рестриктивних мера забране);

- заштиту изворишта водоснабдевања (мере заштите непосредне, уже и шире зоне заштите изворишта водоснабдевања);
- заштиту земљишта од нерационалног коришћења и загађивања (дефинисана грађевинска подручја, дефинисано грађевинско земљиште ван грађевинских подручја, дефинисани урбанистички параметри, утврђена регионална санитарна депонија комуналног отпада, прописана обавеза усвајања Плана управљања отпадом, управљање квалитетом пољопривредног земљишта, мере заштите и мере забране);
- рационално коришћење и експлоатација необновљивих и тешко обновљивих природних ресурса за развој и уређење градског и бањског центра и осталих насеља у границама грађевинских подручја и издвојених комплекса и локација на грађевинском земљишту ван грађевинског подручја и ограничавање капацитета и извора загађивања;

Концепт заштите и унапређења животне средине за подручје Плана заснован је на заштити простора, оптималном коришћењу природних ресурса, еколошки прихватљивом управљању природним вредностима, превенцији и контроли потенцијалних облика и извора загађивања, заштити и мониторингу стања животне средине. У циљу одрживог и еколошки прихватљивог управљања простором, природним добрима, културним наслеђем, природним вредностима и животном средином у обухвату Плана, извршена је валоризација простора. Мере превенције, мере за спречавање деградације и отклањање узрока потенцијално штетних утицаја на извору настанка, максимално су поштоване и примењене у процесу планирања даљег развоја простора, пре свега кроз планирану намену површина, мрежу насеља и мрежу линијске и комуналне инфраструктуре. Мере заштите и мониторинга животне средине планиране су функционалним еко-зонингом и мерама за заштиту и уређење простора које ће се спроводити кроз имплементацију Плана. Да би се проценили могући утицаји, ефекти и последице по природну и животну средину, извршено је вредновање Просторног плана са аспекта заштите животне средине. Резултат валоризације, према критеријумима за функционални еко-зонинг и могућим значајним утицајима, условима за даљи развој и обезбеђивање капацитета и квалитета животне средине, је издвајање еколошких целина и зона.

Еколошка валоризација Просторног плана општине Косјерић дата је на основу релевантних података о простору, о природним вредностима, природним и културним добрима, евидентираним изворима загађивања, потенцијално угроженим и повредивим елементима животне средине, података о специфичностима локација, зона и целина, односно процењеног капацитета животне средине.

Услови одрживог развоја и заштите животне средине:

- контролисана изградња у границама грађевинских подручја;
- линијско и комунално инфраструктурно опремање и уређење;
- заштита високобонитетног и осталог пољопривредног земљишта;
- заштита шума, шумских екосистема и шумског земљишта;
- заштита површинских вода (водотокова и језера);
- заштита подземних вода и изворишта минералних вода;
- заштита изворишта водоснабдевања;
- заштита, обнова и ревитализација културних добара;
- заштита природних добара и очување биодиверзитета;
- успостављање мониторинга животне средине – контрола стања;
- примена мера превенције, спречавања, отклањања и заштите животне средине;
- мониторинг здравља становништва;

- институционално јачање;
- подизање свести о значају заштите животне средине;
- редовно информисање јавности о стању животне средине (доступност информација);

Функционалним зонирањем подручје Плана је представљено еколошком целином: „Косјерић” и еколошким зонама „Косјерић 1”, „Цементара” и „Север”.

Еколошка целина „Косјерић” представља простор обухваћен Просторним планом општине Косјерић. Начин коришћења и управљања простором у постојећем стању, представља потенцијални извор неконтролисаних утицаја са могућим иреверзибилним последицама по животну средину и укупни еколошки капацитет. Еколошка целина „Косјерић” представља валоризовано подручје описано границама Просторног плана општине Косјерић, при чему границе Плана представљају истовремено и границе еколошке целине. Специфичност валоризације је свеобухватна анализа и процена директних и индиректних, посредних и непосредних утицаја стратешког карактера у границама еколошке целине „Косјерић”, као и њеног утицаја на непосредно и шире окружење, пре свега:

- на могуће промене услова у животној средини саме еколошке целине „Косјерић” са негативним последицама по квалитет ваздуха, квалитет воде у реци Скрапеж, квалитет земљишта, здравље становништва и културна добра,
- на могуће промене услова у непосредном и ширем окружењу, односно негативне последице и ефекти по животну средину у еколошкој целини „Косјерић”;

Посебно осетљиве и повредиве су зоне водотокова, зоне за повећаном емисијом аерополутаната, зоне са повећаном загађеношћу земљишта, непокретна културна добра и њихова околина и рурална насеља. Планом понуђено решење – подручје Просторног плана општине Косјерић – еколошка целина „Косјерић” представља добар избор и најбоље понуђено решење са еколошког аспекта, при чему:

- еколошка целина „Косјерић” представља јединствен простор са планираном разрадом кроз планове нижег реда;
- планови нижег реда морају садржати превентивне инструменте заштите животне средине - Стратешке процене утицаја плана и урбанистичке параметре уређења, грађења, опремања и организације простора који обезбеђују процедуру одлучивања и услове за контролу, очување, мониторинг и заштиту животне средине;
- реализација пројеката (објеката, технологија, постројења, радова) мора садржати инструменте директне заштите животне средине (спречавање и минимизирање потенцијално штетних утицаја и негативних ефеката по животну средину);
- мониторинг стања животне средине и здравља становништва;

Мере заштите животне средине у еколошкој целини „Косјерић”

- обавезно је поштовање услова надлежних завода за заштиту споменика културе и природе и осталих надлежних органа и институција при реализацији планираних намена, објеката, функција, садржаја и инфраструктурних система;
- обавезно је комунално и инфраструктурно опремање еколошких зона и локација, у циљу спречавања потенцијално негативних утицаја на земљиште, подземне и површинске воде, и здравље становништва;
- обавезан је избор еколошки прихватљивих енергената и технологија за производњу енергије;
- обавезно је рационално коришћење енергије, већа употреба обновљивих извора енергије и повећање енергетске ефикасности;

- обавезно је озелењавање и пејзажно уређење зона и локација, сагласно локацијским условима и еколошким захтевима и уз стриктно поштовање принципа аутохтоности у зонама заштите културних добара;
- обавезно је управљање отпадом;
- обавезно је управљање отпадним водама - обавезан је предtretман свих технолошких отпадних вода до захтеваног нивоа пре упуштања у реципијент (канализациону мрежу или водоток) и пречишћавање свих комуналних вода;

Еколошка зона „Косјерић 1” – обухвата простор дефинисан границама Детаљних урбанистичких планова „**Центар 1**”, „**Центар 2**” и „**Гајеви**”, као и Урбанистичког плана „**Центар Општина**” у Косјерићу. Ова еколошка зона трпи велико притисак са аспекта угрожавање квалитета животне средине услед:

- близине комплекса цементаре
- близине проментих саобраћајних праваца и државних путева који пролазе непосредно кроз ову зону
- повећане имисије аерополутаната у ваздуху
- повећаног нивоа буке
- непостојање мреже атмосферске канализације
- непостојање постројења за пречишћавање отпадних вода
- непостојања места за организовано одлагање отпада

Обавезне мере заштите у еколошкој зони „Косјерић”:

- обавезан редован мониторинг имисије штетних материја у ваздуху;
- обавезно формирање засада дуж главних саобраћајних праваца који пролазе кроз ову зону;
- обавезна контрола количине и квалитета отпада и отпадних вода насталих у оквиру ових зона;
- обавезан предtretман свих отпадних вода (комуналних, технолошких, потенцијално-зауљених, атмосферских);
- обавезна изградња колектора за прихватање атмосферских отпадних вода;
- обавезна изградња постројења за пречишћавање отпадних вода;
- обавезно редовно сакупљање отпада и његово депоновање на локацију посебно уређену за ту сврху;
- обавезно формирање заштитног зеленила према комплексу цементаре;

Еколошка зона „Цементара” - представља зону у границама Плана детаљне регулације комплекса фабрике цемента „Косјерић”. Ову зону карактерише изузетно неповољно стање животне средине са тенденцијом њеног даљег угрожавања како у оквиру зоне тако и у непосредном окружењу. Активностима које се обављају у оквиру ове зоне долази до угрожавања:

- квалитета ваздуха;
- квалитета површинских и подземних вода;
- повећања нивоа буке;
- негативних утицаја на предео и пејзаж;

Обавезне мере заштите у еколошкој зони „Цементара”:

- обавезне мере смањења емисије штетних материја у ваздуху;
- обавезно редовно спровођење мониторинга емисије штетних материја у ваздуху;
- обавезно предtretман отпадних вода пре упуштања у реципијент;
- обавезан мониторинг квалитета отпадних вода са комплекса;

- обавезне мере смањења нивоа буке у оквиру зоне;
- обавезна процена утицаја на животну средину за комплекс цементаре;

Еколошка зона „Север” – представља подручје истраживања дијабаза са истражним пољима. Подручје се налази на северу општине Косјерић, и у оквиру њега су реализовани или се планира реализација неколико копова за експлоатацију минералних сировина. Ову зону не карактеришу посебне вредности са еколошког аспекта, већ је њена једина намена организовање привредних активности односно делатности експлоатације дијабаза. Као главни еколошки проблеми у оквиру еколошке зоне „Север” идентификовани су:

- утицаји на квалитет ваздуха;
- утицаји на квалитет површинских и подземних вода;
- могући утицаји на хидролошки режим и отицање воде;
- утицаји на ниво буке;
- утицаји на предеоно-пејзажне карактеристике;

Обавезне мере заштите у еколошкој зони „Север”:

- обавезне мере смањења емисије суспендованих и таложних материја у ваздух;
- обавезне мере заштите површинских и подземних вода;
- обавезно комунално и инфраструктурно опремање у оквиру зоне;
- обавезно озелењавање у циљу смањења нивоа буке;
- обавезне мере рекултивације, ревитализације и враћања у првобитно стање земљишта по завршетку радова на експлоатацији минералних сировина;
- обавезно планско уређење подручја;
- обавезна процена утицаја на животну средину за пројекте експлоатације минералних сировина који представљају потенцијалне изворе негативних утицаја;

Смернице за реализацију еколошке целине „Косјерић” и еколошких зона „Косјерић 1”, „Цементара” и „Север”:

- доношење и спровођење одлука којима ће бити обезбеђена уравнотеженост економског развоја општине Косјерић, заштите животне средине и здравља становништва, заштита природних добара и културног наслеђа, имплементацијом мера превенције, контроле, мониторинга и заштите;
- развој просторно-еколошке целине у складу са процењеним еколошким капацитетом;
- намена простора и услови коришћења природних ресурса усаглашени са просторно-еколошким капацитетом, значајем просторно-еколошке целине и факторима ограничења;
- реализација планираних одрживих капацитета уз специјализацију засновану на обележјима и предностима подручја, локалног и ширег значаја, уз валоризацију и планску подршку специфичним ограничењима и предностима просторне целине;
- развој инфраструктурне и комуналне опремљености, сагласно мерама заштите и унапређења стања у простору и животној средини;
- управљање отпадом и отпадним водама;
- обавезне мере санације, ремедијације и ревитализације угрожених локација у еколошким зонама и зонама окружења (директног и индиректног утицаја);
- поступак процене могућих утицаја стратешког карактера за планове нижег хијерархијског нивоа са процењеним негативним ефектима по животну средину;
- поступак процене утицаја је обавезан за све Пројекте – објекте, технологије, постројења и инфраструктуру, потенцијалне изворе негативних утицаја на животну средину, здравље становништва, природна и културна добра, биодиверзитет;
- успостављање мониторинга на целом подручју Просторног плана општине Косјерић;
- институционално јачање и подизање свести о значају заштите животне средине;
- доступност информација о стању животне средине на подручју Плана.

1.2.7.2. Заштита, уређење и унапређење природних добара

Преглед постојећег стања на пољу заштите природних добара и мера заштите и очувања (према условима Завода за заштиту природе Србије):

Појединачне тачке и потези у простору у режиму заштите природних добара:

1. **Споменик природе „Клокочевац“** (КО Дреновци) - мешовита састојина букве, јеле са мечјом леском и племенитим лишћарима прашумског карактера на локалитету Ком, планина Повлен, као природни арборетум са 16 различитих врста дрвета на малом простору површине 64 а.

- На датом локалитету забрањено је предузимати радње и активности које би измениле изглед или довеле у питање његов даљи биолошки опстанак;
2. **Падине Маљена и Повлена**, као просторне целине са вредном флором и фауном и изузетним пејзажним одликама.

- Потребно је избећи активности које деградирају природне ресурсе и квалитет животне средине, као и изнаћи меру у коришћењу простора која неће прећи границу капацитета природних ресурса нити довести до поремећаја у природном окружењу;
3. **Сеча Река** - брдско, сеоско насеље са бројним излетиштима и ловиштима и са изузетним етнографским вредностима.

- Планом покренути поступак за утврђивање границе заштите околине цркве;
4. **Изворишта и горњи токови река (Скрапеж, Кладороба)** - налазе на подручју општине Косјерић. Дати токови планинске зоне су релативно мало измењени у погледу квалитета вода и изгледа непосредног приобалног појаса.

- Потребно заштити дате водотоке и приобање од деградације и загађивања кроз стављање речних обала у јавно добро, а коришћење датих простора би бикло искључиво у излетничке и рекреативне намене;

Поред датих тачака и потеза у простору, који су у режиму заштите природних добара, потребно поштовати и општа правила заштите природних добара на нивоу целе Општине:

1. **Заштита вода (површинских и подземних)** - Потребно је одредити све оне површине угрожене високим водама и поплавама, а кроз мере за реализацију плана утврдити неопходне активности којима ће се ове појаве делотворно и у што краћем року спречити;
2. **Одвођење отпадних и фекалних вода** - Предвидети изградњу канализационе мреже и уређаја за пречишћавање са конкретном локацијом; За појединачна домаћинства и друге загађиваће, где не постоји могућност прикључења на дати систем, минимални услов су непропусне септичке јаме;
3. **Пољопривреда** - У постојећим пољопривредним подручјима потребно је извршити обнову и доградњу са нагласаком на изградњу мини фарми, органску производњу, сеоски туризам, сакупљање и прераду шумских плодова и лековитог биља;
4. **Шумарство** - Унапређење биодиверзитета на овом подручју. Предвидети санацију и пошумљавање на девастираним подручјима, као и за општу реконструкцију и ревитализацију измењених делова природе;
5. **Рударство** - Планом је потребно дати смернице за решавање сукоба и решавање неповољних последица по животну средину. Посебно је важно омогућити заштиту животне средине кроз јасно одређење површина и ограничење рударства на поједине површине;

6. **Гасна инфраструктура** - Постаћи увођење природног гаса као еколошки прихватљивијег енергента;
7. **Легализација неплански изграђених грађевина** - У радњи легализације потребно је спречити легализацију грађевина које су смештене у заштићеној околини непокретних културних и природних добара, као и у заштићеној околини изворишта водоснабдевања;
8. **Производња (посебно индустријска)** - Планом јасно одредити радно-производне зоне на пољу намене простора са правилима уређења и грађења, при чему се руководити максималним очувањем зелених површина. Превидети мере озелењавања угрођених подручја - зелени појасеви око радно-производних зона, ...;
9. **Управљање отпадом** - Увођење више мера: елиминацију непрописних („дивљих“) депонија, одређење места за санитарну депонију, правилно усаглашавање пољопривредних и индустријских делатности са правилима и мерама управљања отпадом.

1.2.7.3. Заштита, уређење и унапређење културних добара

Заштита културног наслеђа обухвата многе активности које предходе и прате физичке интервенције на споменику културе, као што су интересовање, правна заштита, планирање и управљање.

Изазови који се јављају у домену заштите културног наслеђа могу се свести на три поља:

- **Физичка заштита споменика културе**, што подразумева праћење понашања и третирање материјала, стабилности конструкције, узрока и механизма пропадања споменика културе, планирање интервенција и евалуација њихове ефикасности;
- **Управљање и планирање културних добара**, што подразумева приступ и коришћење ресурса, укључујући финансијске изворе, професионални кадар и технологију; политички и законодавни контекст и стање; власништво и надлежности над спомеником културе; административни контекст;
- **Одређивање културног значаја и вредности споменика културе** – *зашто* је споменик културе значајан, *коме* је значајан и *за кога* га штитимо; утицај интервенције на то како разумемо и схватамо његов значај.

Планом треба створити предуслове за пуно коришћење културне баштине у функцији најбољег развоја и напретка средине. То се подједнако односи на све врсте непокретних културних добара – споменике културе, просторне културно – историјске целине, археолошка налазишта и знаменита места, као и на сва евидентирана добра која уживају претходну заштиту.

1.2.7.3.1. Преглед утврђених непокретних културних добара

На територији обухваћеном Просторним планом општине Косјерић налазе се следећа утврђена НКД, као најважнија на датом подручју:

1. СЕЧА РЕКА, Црква брвнара

Непокретно културно добро од великог значаја (Сл. гласник РС број 47/87). Црква брвнара у Сечој Реци представља изузетан објекат народног градитељства који сведочи о умешности мајстора који су га правили. У сечоречком летопису је забележено да је црква саграђена у доба војводе Георгија Петровића 1812. године.

Око цркве брвнаре распоређени су камени надгробни споменици на којима су текстови, укомпоновани са орнаментиком, појачаном бојама: жутом, наранџастом, црвеном, плавом, у свим нијансама.

2. КОСЈЕРИЋ, Стари хан

Непокретно културно добро - споменик културе (Решење број 1947/49)

Хан представља објекат од јавног значаја, саграђен уз пут како би путницима, пролазницима пружио могућност предаха, одмора и преноћишта.

Савремени изглед објекта на први поглед не говори о његовом грађевинском стању, те се мора напоменути да је на објекту неопходно извођење конзерваторских радова којима би се санирала постојећа оштећења, али и вратио оригинални изглед у потпуности.

3. ТУБИЋИ, стро гробље

Културно добро – археолошко налазиште Старо гробље у Тубићима, налази се на катастарским парцелама бр. 896 и 897 КО Тубићи у укупној површини од 1936m² у грађанској својини.

Простор обухваћен катастарским парцелама коришћен је за сахрањивање од праисторије закључно са средњим веком, тако да је локалитет веома значајан за проучавање развоја материјалне и духовне културе у дугом временском периоду.

На локалитету се налази једна праисторијска хумка, као и већи број надгробних споменика из римског периода, а највећи део чине средњовековни споменици.

4. КОСЈЕРИЋ, зграда Среског начелства

Зграда Среског начелства налази се на КП бр. 113/3 у КО Косјерић

Сазидана је у другој половини XIX века, када је формирана чаршија у Косјерићу, је типско приземно здање подужне, правоугаоне основе, са кровом на четири воде.

Припада стилу класицизма, са елементима рококоа.

Ово старо монументално здање је напуштено, тако да треба да му се нађе намена, која би омогућила да оно даље себе може да издржава, а тек онда да се крене са грађевинским пословима, наравно по условима службе заштите, да би се сачувао аутентичан спољни изглед.

Поред наведених НКД у концепту постојећег стања дат је и списак осталих културних добара, која припадају следећим скупинама:

- Објекти градитељског наслеђа - 8 објеката,
- Објекти градитељског наслеђа који уживају претходну заштиту - 30 објеката,
- Објекти традиционалне архитектуре са споменичким карактеристикама - 48 објеката.

1.2.7.3.2. Предуслови реализације циљева и задатака развоја културног наслеђа Косјерића

Претпоставка сваког даљег рада на заштити, конзервацији, ревитализацији и развоју потенцијала културног наслеђа Голупца јесу следеће активности:

1. **Обављање неопходних истраживања и прикупљања документације** о културном наслеђу;
2. **Валоризација и категоризација** непокретних културних добара а које су до сад само евидентирани;
3. **Прирема предлога за упис у регистар нових споменика културе**. То подразумева идентификацију нових културних добара и њихово систематско истраживање са циљем укључивања у програм правне заштите;
4. **Дефинисање услова и мера заштите појединачних споменика културе** од надлежног Завода за заштиту споменика културе у Краљеву. То се односи на сваки евидентиран и класификовани споменик културе.

Просторно – планска документација мора да реализује циљеве заштите (различити нивои каталогизације, конзервације, рестаурације, ревитализације и др.) споменичке баштине као историјског сведочанства о идентитету места и култура народа.

Посебно је релевантно истаћи значај анализе, евидентирања и израде одговарајућих смерница за нове моделе грађења, формирања насељских и туристичких матрица, везаних за богатство споменичке баштине наредног градитељства овог подручја.

1.2.8. Организација простора од интереса за одбрану земље и заштиту од елементарних непогода

Основни критеријуми за уређење простора обухваћеног Просторним планом општине Косјерић за потребе одбране и заштите је обезбеђење услова за оптимални мирнодобски развој система насеља, активирање привредних потенцијала и оспособљавање свих видова комуникација за друштвено - економски развој, што је уједно и обезбеђење просторних предуслова за одбрану, заштиту, рад и живот у ванредним и ратним условима .

Приступ планирању и уређењу простора са аспекта потреба одбране дефинише се и у облику захтева и критеријума у области просторних мера за организацију и уређење простора, који се уграђују у план у циљу обезбеђења потреба одбране и заштите и који су полазна основа за материјализацију система одбране у поступку планирања и уређења простора. Најугроженије делове територије представљају подручја где су највеће концентрације становништва, грађевинског фонда, привредног, непривредног и инфраструктурног потенцијала.

Мере за повећање отпорности простора

На основу изнетих општих ставова мере које повећавају отпорност простора за потребе одбране и заштите уграђене су у планска решења и спроводе се истовремено са израдом и спровођењем просторног плана : ограничавање велике концентрације становника, активности и физичких структура на једном месту, давањем акцента на равномерни и умерени раст општинских и субопштинских центара, формирање система центара издиференцираних по нивоу функција, уз њихово опремање одговарајућим нивоом техничке и комуналне инфраструктуре, давање значаја примени мера за заштиту људског фактора и материјалних добара, стимулисање раста мањих градских и сеоских насеља и спречавању потпуног напуштања појединих сеоских насеља .

Где год је могуће решавање водоснабдевања зонским системима уз што већу примену аутономних делова у тим системима за коришћење у посебним условима, обезбеђење вишестраног снабдевања прстенастим разводима електродистрибутивне мреже за насеља, предвиђање изградње мањих електрана и њихово укључење у систем, како би се формирали аутономни системи за снабдевање струјом, разчлањавање шумских комплекса и обрадивих површина на просторе међусобно раздвојене саобраћајницама, водотоковима, каналима, акумулацијама и сл. ватропреградним површинама .

Код градских урбаних целина обезбедити зонирање функционално различитих намена (радне зоне , стамбене и сл.), обезбеђење слободног простора у насељима, заштићеног од пожара и рушевина и повезаног слободним простором дуж саобраћајница, водотокова и зелених површина у јединствен систем.

Комплекси посебне намене

За обезбеђење услова несметаног функционисања свих војних комплекса који су обухваћени овим планом, обавезно је да се за сваки од њих утврде посебни услови као што су дефинисање заштитних и безбедносних зона, зона ограничене и контролисане изградње и планирање околних садржаја који неће угрозити безбедност и функционисање војних комплекса

1.2.9. Регионална и прекогранична сарадња и функционалне везе

Општина Косјерић, позиционирана у северном делу Златиборског округа, заузима 0.6% територије републике Србије, односно 5.8% Златиборског округа. Општина са граничи са општином Ваљево на северу, општином Ужице на југу, на западу са општином Бајина Башта, док се на истоку налазе општине Ваљево и Мионица. Варошица Косјерић представља општински центар првог реда.

И поред релативно повољног положаја у западном делу централне Србије, сама општина има транзитни карактер и представља периферно подручје развоја у односу на главне осовине развоја Србије. Главни правци повезивања су такође дефинисани географским одредницама, и то преко долина река Скрапеж, Западне Мораве, Мораве и посредно, преко Вардара са јужном Европом.

Имајући у виду чињеницу да у општини Косјерић живи око 0,3% укупне популације Србије (2002.), са густином која је испод просека Србије и Златиборског округа (39 ст/км²), те да се бележи депопулациони тренд, евидентно је да сам простор општине не поседује довољну атрактивност садржаја којом би задржао постојеће, или привукао ново становништво. Ипак, досадашњи регионални развој општине показује раст друштвеног производа, пораст запослености, а и оставарени доходак *per capita* је изнад просека Србије.

Приликом разматрања могућих праваца регионалне сарадње важно је истакнути неке генералне смернице. Наиме, измењени економски параметри, као и динамика наметнута процесом глобализације, утичу не само на велике урбане центре, већи на све нивое насеља. Без обзира на своју позицију на хијерархијској лествици, подизање атрактивности урбаних и руралних чворишта постаје императив развоја помоћу кога се директно и индиректно утиче на повећање ефикасности, степен интеграције и пропознатљивост. Истовремено, концепт полицентризма, као замајац уравнотеженог просторног развоја, све више се примењује у пракси будући да омогућава:

- ефикасно груписање активности и добара широм региона,
- формирање већих и компактнијих агломерација,
- разноврснији и већи извор радне снаге, корисника и сировина,
- побољшање покретљивости радне снаге,
- решавање проблема незапослености,
- развој инфраструктуре,
- повећање регионалне доступности,
- активну сарадњу између регионалних чворишта и насеља,
- комплементарну специјализацију и подизање нивоа активности,
- подизање квалитета живота.

Имајући у виду предности наведеног концепта, као и генерално опредељење владе Србије ка процесу регионализације и полицентричног умрежавања, просторни план општине Косјерић требало би формирати у складу са овим принципима. Предуслов, наравно, представља постојање јасног институционалног оквира којим су обухваћени сви неопходни аспекти развоја микро и макро региона - од просторног, функционалног и економско-политичког, до социјалног, културног и еколошког. Једну од кључних одредница представља и принцип свеобухватне одрживости, који се мора пребацити из домена теорије у практичну примену - симултано уважавајући императиве социјалне кохезије и градећи основне елементе економске конкурентности на локалном и регионалном нивоу.

Ограничења - Како повећање конективности представља један од основних савремених императива развоја, неопходно је посматрати саобраћајну и инфраструктурну повезаност

општине. Иако је општина Косјерић на задовољавајући начин укључена у друмску и железничку мрежу Србије и остварује интерну повезаност преко мреже државних и општинских путева, показатељи говоре да је степен развијености путне мреже испод просека Србије и округа, мада је ситуација обрнута уколико посматрамо само путеве са савременим коловозним застором. Проблем представља и недовољно развијена мрежа општинских путева, иако је свако насеље директно или индиректно повезано са Косјерићем. Наравно, приоритет представља и модернизација свих државних путева другог реда, посебно државног пута првог реда, као и правца ка Бајиној Башти.

У погледу ПТТ повезаности, Косјерић се налази изнад нивоа републичког просека, али се увођење савременије ИКТ опремљености такође намеће као један од приоритета који би допринео подизању ефикасности активности, управљања и динамици регионалног умрежавања.

Генерално, и поред очигледног потенцијала, интензитет пољопривредне производње и њена продуктивност нису у складу са савременим захтевима и трендовима, што је резултат више фактора:

- распарчаности земљишта,
- недовољно развијене и осавремењене пољопривредне инфраструктуре,
- недостатка тржишно оријентисаних и верификованих агро-бизнис програма,
- ниског степена професионализације,
- ниског степена координације између актера (пољопривредних произвођача, локалних, регионалних и националних институција),
- застарелости до сада примењиваног концепта аграрног развоја који више није конкурентан.

У погледу туризма, главну препреку представља неадекватна инфраструктура (саобраћај, смештајни капацитети) која не одговара савременим стандардима и захтевима. Посебан проблем лежи и у недостатку регионалне сарадње, те у овом случају конкурентност суседних (и потенцијално комплементарних) садржаја и потенцијала више представља сметњу целовитом регионалном развоју будући да је општина окружена већ развијеним туристичким центрима попут Златибора, Дивчибара и Таре, те да тиме њена ионако слабија понуда губи на значају.

Проблеми и ограничења који су везани за индустријску производњу углавном се односе на стање одређених компоненти животне средине, односно на низ еколошких и социјалних последица које директно и индиректно смањују атрактивност подручја и квалитет животне средине, а самим тим и њен интегративни потенцијал на регионалном нивоу. Тако загађење директно угрожава напоре за увођењем нових, еколошки сертифицираних видова пољопривредне производње и рекреативног еко-туризма и управо због тога се присуство цементаре и даље сматра ограничењем, које и поред одређених интервенција у циљу смањења загађења није престало да буде претња за еколошки одржив развој подручја. Проблеми постоје и у граду Косјерићу, у коме ваздух загађују индустрија, котларнице и индивидуална ложишта.

Цилъеви

Затечена ситуација у општини Косјерић, као и оквир који намеће планирани регионални/полицентрични развој, утичу и на формирање основних циљева плана:

- равномерni integralni razvoj opštine/mikro-regiona,
- razvoj i jačanje regionalnih i trans-regionalnih veza (proizvodnih, saobraćajnih, tehnoloških, kulturnih),
- paralelno formiranje mreža između urbanih i ruralnih područja,
- simultano funkcionisanje svih regionalnih entiteta unutar opštine,
- afirmisanje opštine Kosjerić kao jedinstvene целине,
- podizanje atraktivnosti prostora i sadržaja,

- повећање efikasnosti proizvodnih mreža (uz upotrebu novih tehnologija i poštovanje preporuka i ograničenja EU),
- naglašavanje i afirmisanje prirodnih i kulturnih specifičnosti kao osnova za regionalno povezivanje,
- aktivno uvođenje principa sveobuhvatne održivosti regiona,
- formiranje fleksibilnog i dinamičnog društvenog okruženja.

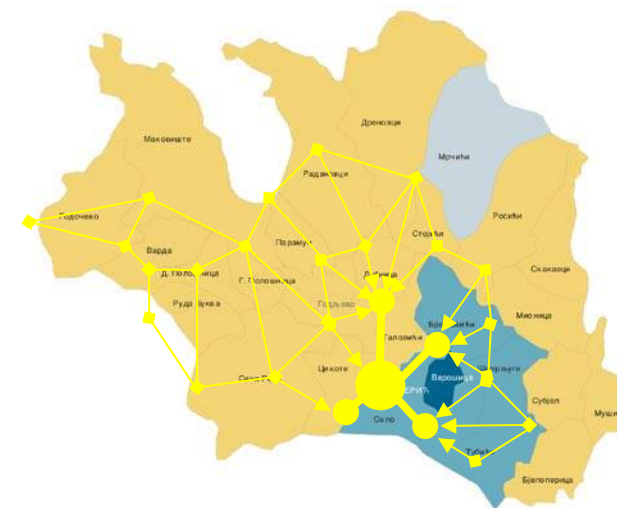
При томе, сам модел развоја посматран са аспекта регионалног умрежавања/полицентризма мора у сваком свом сегменту да омогући подстицање учешћа свих актера, као и интеракцију свих нивоа управљања (од савезног, преко регионалног до локалног) и свих учесника у процесу планирања. На тај начин би био подржан и одржан системски и холистички приступ у решавању проблема, олакшано увођење и примена савремених технологија у свим сферама, али и омогућена већа транспарентност плана, доступност информација и ефикасније спровођење мониторинга и евалуације.

Правци регионалног повезивања

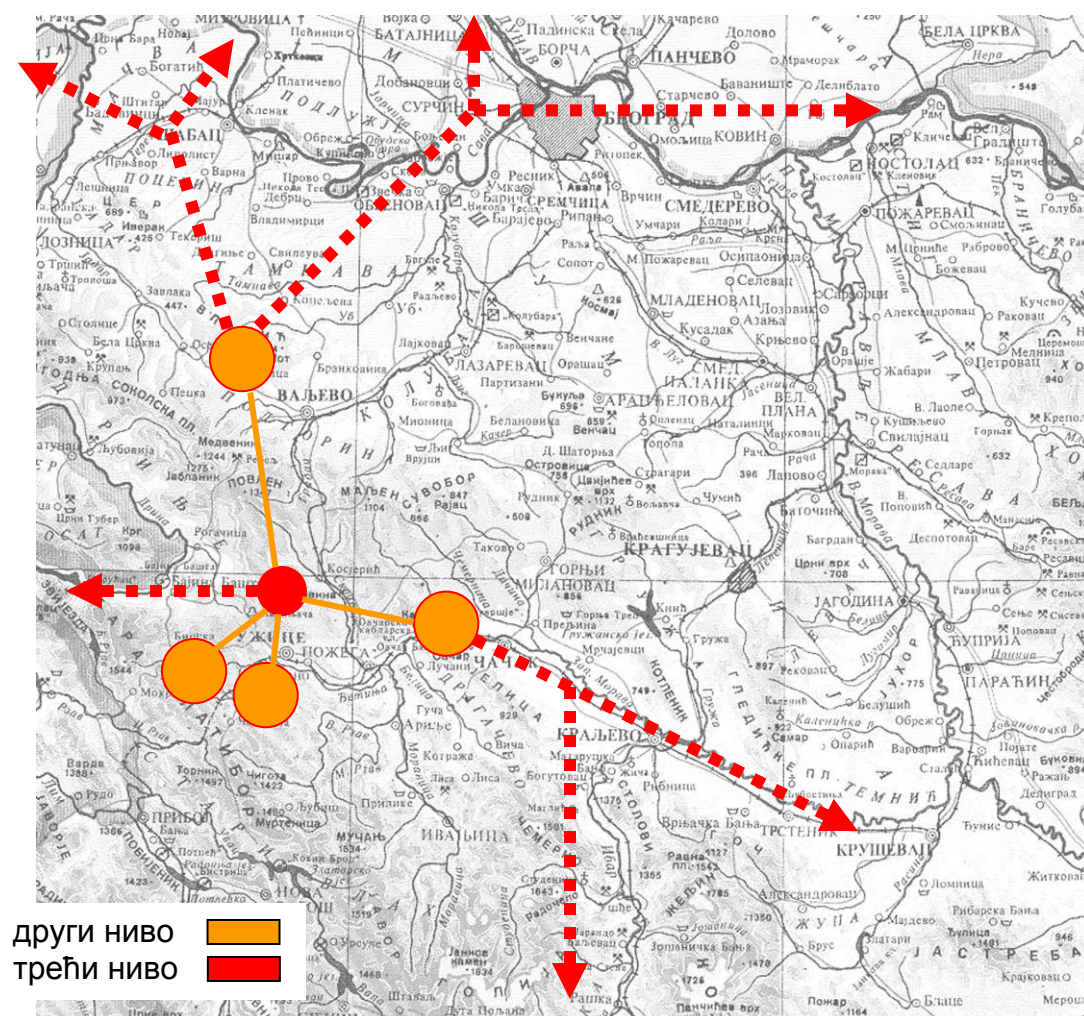
Први, најнижи ниво повезивања одвијао би се унутар саме општине, односно интензивнијом функционалном интеграцијом Косјерића са околним сеоским насељима (као први корак - Косјерић, Брајковићи, Шеврљуге и Тубићи који имају већи ниво урбанизованости у односу на остала насеља), док би се виши ниво интеграције одвијао са Ваљевом, Пожегом и Ужицем, али и Чачком - будући да Косјерић остварује конекцију са источном и јужном Србијом управо путем железничког крака који иде преко овог града, али се преко Чачка остварује и веза са Ибарском магистралом. Након постизања неопходне критичне масе - основе полицентричног региона, био би олакшан и процес повезивања у правцу београдског макрорегиона, Војводине и Црне Горе.

На крају, важно је нагласити и карактер мрежа које би повезивале елементе овог регионалног система, односно њихово тежиште базирано на:

- комплементарним функцијама (Косјерић, Ужице, Ваљево, Пожега, Чачак);
- географском положају (Косјерић, Пожега, Чачак)
- културним преференцама (Косјерић, Ваљево, Пожега, Ужице).

Слика 1.23.: Први ниво интеграције и шематски приказ умрежавања гравитационих микро-тежишта општине Косјерић

Слика 1.24.: Други и трећи ниво интеграције општине Косјерић

1.2.10. КОНЦЕПЦИЈА НАМЕНЕ ПРОСТОРА И ТЕРИТОРИЈАЛНОГ РАЗВОЈА (ПОЉОПРИВРЕДНО, ШУМСКО, ВОДНО И ГРАЂЕВИНСКО) ЗЕМЉИШТЕ)

Параметри и процеси који су пресудно утицали на стање коришћења земљишта на простору општине Косјерић представљају морфолошке карактеристике терена и демографска кретања на подручју. Поред поменутих, изванредно утицај на развој одређених функција имали су и важнији саобраћајни токови.

С обзиром на то да највећу површину обухвата брдско-планинско подручје, закључак је да простор општине Косјерић, изузев поменутих насеља, карактерише изузетно низак степен коришћења простора.

На простору општине Косјерић, према подацима за 2002. годину, издвојено је пет праваца коришћења укупног земљишта:

1. Правац коришћења земљишта са доминацијом пољопривредног земљишта и учешћем шума: Дубница, Стојићи, Шеврљуге и Субјел;

2. претежно пољопривредни правац коришћења земљишта са већим учешћем шума: Бјелоперица, Брајковићи, Галовићи, Годчево I, Годчево II, Годљево, Село Косјерић, Маковиште I, Маковиште II, Парамун, Плошница II, Радановци, Руда Буква, Сеча Река, Тубићи, Цикоте, Мушићи;
3. претежно шумски правац коришћења земљишта са већим учешћем пољопривредног земљишта: Дреновци, Мрчићи;
4. подједнако учешће пољопривредног и шумског земљишта: Росићи, Скавци, Мионица и Полошница I;
5. подједнако учешће пољопривредног и неплодног земљишта: Косјерић варош.

1.2.10.1. ПРОСТОРНИ РАЗВОЈ НАСЕЉА – НАМЕНА ПРОСТОРА

Већ је наглашено да морфолошке одлике подручја, саобраћајни токови и демографске прилике имају пресудан утицај на укупан досадашњи развој Општине.

За разлику од поменутих чинилаца, сви остали фактори - ресурси нису у значајнијој мери утицали на промене како у структури коришћења земљишта, тако и у односу на њихову диспозицију у простору и развојне токове – територијални развој.

У складу са тим, основне карактеристике досадашњег територијалног развоја могу се препознати кроз:

- формирање већих грађевинских реона (гушће изграђене структуре у равничарском делу општине (Косјерићка котлина у долини Срапежа и околна насеља);
- развој пословно-производних зона и збијенија структура насеља иницирана главним саобраћајним токовима (државни пут првог реда, са солидно развијеном мрежом општинских путева);
- релативно повољна демографска слика подручја у равничарском делу.

Зоне које обухватају брдско-планинско подручје карактерише нижи степен искоришћења земљишта – насељска структура разбијеног типа (пунктови грађевинског земљишта), неповољна демографска слика подручја, екстензивна пољопривреда (воћарско-сточарски реони), веће зоне шумског земљишта. Главни путни правци који пресецају подручје нису у значајнијој мери иницирали степен изградње и развој осталих функција у оквиру ових делова подручја.

Међу основне чиниоце који су деловали на досадашњи регионални развој општине треба убројити географски и саобраћајни положај, природна богатства, услове за њихово коришћење и људске ресурсе.

У географском смислу општина Косјерић обухвата јужни део западне Србије, односно Косјерићку котлину, која чини спону између Ваљевске Подгорине и Западног Поморавља. По просторној величини најзначајније делове општине чини Косјерићка котлина у долини Скрапежа, окружена брдско-планинским подручјем. Треба нагласити значајне природне разноликости тих подручја. Распоређеност природних ресурса чини елемент за формирање регионалне привредне структуре.

Динамика и структура основних производних фондова је важан фактор локације и развоја индустрије. Осовина развоја иде долином Скрапежа, у којој су концентрисани привредни и демографски потенцијали општине. Ту осовину чине железничка пруга, пут и остали инфраструктурни системи. Сва насеља на територији општине гравитирају према тој осовини. Развој индустрије у општини Косјерић и њен просторни размештај (локација) зависили су у свим фазама од степена развоја саобраћајне и друге инфраструктуре на тој осовини. На локацију

индустријских капацитета и формирање развојне осовине запажен утицај имали су железница и асфалтни пут, који су изграђени 1970-их година.

Оваква диспозиција просторно-функционалних зона представљаће основ и за будући територијални развој подручја општине у целини.

Границе грађевинских подручја насељених места на територији општине:

Табела 1.18.: Приказ површина катастарских општина у km²

Насеље	Површина к.о. (у km ²)	Насеље	Површина к.о. (у km ²)
Град Косјерић	3,24	Мрчићи	23,40
Бјелоперица	9,55	Мушићи	6,92
Брајковићи	12,11	Парамун	6,41
Варда	8,94	Радановци	30,19
Галовићи	8,21	Росићи	18,45
Годичево	18,21	Руда Буква	7,26
Годљево	11,43	Сеча Река	29,37
Горња Полошница	6,40	Скаваци	10,93
Доња Полошница	4,88	Стојићи	5,93
Дреновци	33,01	Субјел	8,28
Дубница	6,22	Тубићи	13,15
Косјерић - село	16,48	Цикоте	8,14
Маковиште	35,71	Шеврљуге	4,92
Мионица	10,66	Општина	357,86

1.2.10.2. КОНЦЕПТ НАМЕНЕ ПРОСТОРА

Основе концепта

Пољопривреда, развој и уређење руралних подручја, би била успешнија бољим и организованијим коришћењем ресурса, на начелима одрживог развоја и одговарајућим повезивањем и пласманом на широј регионалној основи. Стварањем услова за развој, прилагођавањем општинске пољопривреде и пољопривредних произвођача, неопходна је заштита и унапређење пољопривреде и села на простору општине.

То се може постићи:

- Чувањем површина и плодности пољопривредног земљишта поштујући основна начела одрживог развоја, коришћења, уређења и управљања над пољопривредним земљиштем (пољопривредно земљиште од I до IV катастарске класе може се само у изузетним случајевима предвидети за друге намене, док се оранице под V и VI катастарском класом могу пренаменити у шумско земљиште), повећање величине пољопривредних газдинстава и унапређење тржишта земљишта.
- Коришћењем природних ресурса (воде, земљишта, ваздуха ...), као и повећањем вредности пољопривредног земљишта, створити услове за производњу здраве хране и других пољопривредних производа за домаћа и страна тржишта.
- Уређењем и побољшањем животних, радних и производних услова на селу као и интегралног развоја руралног простора.
- Стварањем тржишно усмерених и привредно оправданих индивидуалних пољопривредних газдинстава.

- Повећање дохотка пољопривредних произвођача, производње и квалитета и снижавање трошкова производње.

Све ово напред наведено је у настојању неугрожавања, заштите и очувања животне средине и руралних система.

Треба настојати на укрупњавању поседа пољопривредног домаћинства, кооперацији и удруживању у прихватљиве облике задруга, едукацијом носиоца газдинстава, доступности свих служби за адекватну помоћ на стварању препознатљивих производа, као и њиховој промоцији на другим тржиштима.

Треба водити рачуна о начину коришћења земљишта на основу потенцијалних структура, са тежњом ка одрживости природних и створених ресурса.

Потребно је формирати системе заштите, коришћења и унапређења функције пољопривредног земљишта (привредне, културне, природне, и еколошке) на нивоу општине Косјерић.

Успоставити економске, техничко-технолошке, организационе и еколошке услове за рурални развој.

Побољшати квалитет производње, као и понуду и пласман пољопривредних производа на европском тржишту.

Концепција развоја пољопривреде - руралних подручја, подразумева активирање и оптимално коришћење производних ресурса пољопривреде и других актера унутар руралног система. Рурално подручје обухвата - интегрише више просторних функција почев од производних, социјалних и културних простора и јачање економске моћи пољопривредних газдинстава и њиховог сврсисходног укључивања у тржишне услове привређивања.

Ненарушавањем природних ресурса, свеобухватни развој руралних простора, може се остварити само квалитетним променама у оквирима руралних система. То се може постићи одговарајућом комбинацијом фактора као што су: природни ресурси, демографски процеси, саобраћајна и друга инфра и супраструктурна повезаност.

Коришћење пољопривредног земљишта иде у правцу заустављања процеса деградације земљишта, прилагођавањем намена основним карактеристикама природних ресурса, тј. селективно враћање земљишта шумским површинама. Намена површина Просторног плана подручја инфраструктурних коридора на простору општине Косјерић се може планирати на рачун смањења пољопривредних површина. Планирати ограничење смањења пољопривредних површина на рачун других намена, а простор за ширење тих намена треба тражити у рационалнијем коришћењу садашњих површина, згушњавањем насељености, уз побољшавање стамбеног окружења, очување садржаја унутар општине и насеља, пренаменом површина које су се раније користиле за индустрију.

Грађевинско земљиште се приводи намени изградњом објеката или извођењем других радова у складу са прописима о планирању и уређењу простора, његова тржишна цена је предуслов за рационално коришћење и економски ефикасну алокацију, а сама пропорционалност тржишне цене грађевинског земљишта и профитабилности у експлоатацији зависи од планиране намене, створених услова по питању уређења и тражње за изграђеним простором (стамбеним, пословним)

У односу на просторно – функционалну различитост одређених делова насеља, вредност земљишта се сходно очекиване намене и тражње повећава и утиче на тржиште земљишта.

Капитални добици настају код промене намене земљишта. Инвестиције у урбану инфраструктуру утичу на стварање пораста агрегиране вредности земљишта у градовима. Друштвено – економски развој доводи до раста потреба развоја и тражње грађевинског

земљишта. Стопа повећања варира у зависности од обима претварања пољопривредног у грађевинско земљиште. Динамичан привредни и урбани раст огледа се преко упоредног кретања цене земљишта, цена потрошача и кретање дохода на 1 становника. Цене земљишта формирају се под утицајем бројних фактора, међу којима су најважнији: промене у урбаној економији, пораст животног стандарда, макроекономски фактори као што су економски развој земље и нузпродукт привредног развоја.

У овом Просторном плану обрађено је више области и обезбеђено је довољно почетних основа за испуњење законских одредби у прописаним роковима датим за трансформацију и уређење система грађевинског земљишта, што ће омогућити организацију детаљног и оперативног одређивања јавног и осталог грађевинског земљишта, и формирање рационално уређеног тржишта грађевинског земљишта.

Планирана намена простора

У односу на планске циљеве, односно, укупни планирани развој подручја општине Косјерић, дата је пројекција намене површина по категоријама, са билансом реалних површина.

Грађевинско земљиште је планирано близу 7,5% од површине општине, што је за 1/3 (30,00%) више од садашње површине грађевинског земљишта. Иако је у планском периоду предвиђена стагнација демографског раста на нивоу Општине, знатно је повећање површине грађевинског подручја, пре свега, због планираног развоја општине Косјерић, а односи се на:

- 1) Реконструкцију општинских путева (око 7%); иако нису планиране нове трасе локалне путне мреже, при реконструкцији постојећих путева ће се проширити постојеће и успоставити одговарајуће регулационе ширине путева и изградити потребни пратећи путни објекти.
- 2) Спортско-рекреативне комплексе, терене и објекте (око 6,5%).
- 3) Друге јавне и инфраструктурне објекте (око 2,5%).
- 4) Индустријске објекте и комплексе и објекте услужних делатности (око 3%), и појединачни објекти у другим насељима.
- 5) Објекте примарне пољопривреде (око 1%), пре свега сточарске и живинарске фарме, рибњаке и сл.
- 6) Стамбене објекте (око 1%) због унутрашњих миграција становништва.

Када је у питању третман **пољопривредног земљишта**, планским концептом предвиђено је **незнатно** смањење површина пољопривредног земљишта у равничарском делу, на рачун проширења грађевинског подручја насеља, а у циљу максималног очувања пољопривредних површина квалитетнијих бонитетних класа. Простор за ширење осталих намена (привредних објеката, централних и јавних садржаја, стамбених зона, ...) треба тражити у рационалнијем коришћењу садашњих површина и њиховом погушћавању, уз побољшавање квалитета окружења, очување садржаја унутар насеља, пренаменом површина које су се раније користиле за индустрију, итд.

Пољопривредно земљиште у брдским и планинским деловима општине Косјерић ће се у планском периоду смањивати.

Обрадиво пољопривредно земљиште се у планинским атарима смањује око 15% пошумљавањем ораница нижег бонитета, а у прелазним типовима атара се смањује пошумљавањем за око 10%.

Необрадиво пољопривредно земљиште (пашњаци, трстици) се у планинским атарима смањује око 10% пошумљавањем, а у прелазним типовима атара за око 5%.

У планираном коришћењу пољопривредног земљишта може се по значају посебно издвојити:

- заштита и унапређење пољопривредног земљишта (мелиорација ливада и пашњака, откуп пољопривредног земљишта, наводњавање и извођење комасационих радова);
- укључивање пољопривредних домаћинства у пројекте развоја сточарства и воћарства;
- изградња репро-фарме за овце и козе.

Просторне основе за комасацију, арондацију и мелиорацију на планском подручју

Интензивирање развоја сточарства које обухвата формирање већих и мањих фарми подразумева и одређене интервенције у коришћењу пољопривредног земљишта, ради обезбеђења сточне хране за планирани број стоке на фармама.

Као најзначајнију активност у оквиру уређења пољопривредног земљишта треба истаћи потребу спровођења комасације која је спроведена у делу равничарских атара.

Потреба комасирања земљишта у оквиру граница овог Просторног плана заснована је на следећим разлозима:

- велика распарчаност и неправилан облик катастарских парцела не омогућава рационално коришћење пољопривредног земљишта;
- својински односи и уситњеност и неправилност облика катастарских парцела онемогућавају рентабилну пољопривредну производњу у случају коришћења евентуалних мелиорационих и противерозивних радова и мера.

При одређивању погодних површина за комасацију треба применити критеријуме и захтеве који имају општини карактер. Основни критеријуми о томе какво треба да буде земљиште да би било комасирано првенствено су везани за рационалност коришћења овог земљишта као пољопривредног. По правилу комасацијом треба да буде захваћено релативно плодно земљиште I до IV катастарске класе.

Комасација ће се спровести на основу програма који ће донети Скупштина општине.

Паралелно и истовремено са спровођењем комасације на предложеним деловима подручја, потребно је спровести и мере заштите пољопривредног земљишта. У склопу програма комасације који се реализује уз помоћ главног пројекта комасације, обухваћене су и потребне мере за мелиорацију земљишта обухваћеног границама пројекта.

Шумско земљиште је у највећем делу Општине изнад 550m, што овај простор опредељује као шумско подручје. Планом је предвиђено повећање шумског земљишта за око 14%, углавном на рачун пољопривредног земљишта нижег бонитета, а мањим делом и на пошумљавање неплодног земљишта - јаруга, камењара и сл.

У односу на значај шума (привредни, еколошки и туристички), планирано шумско земљиште је за:

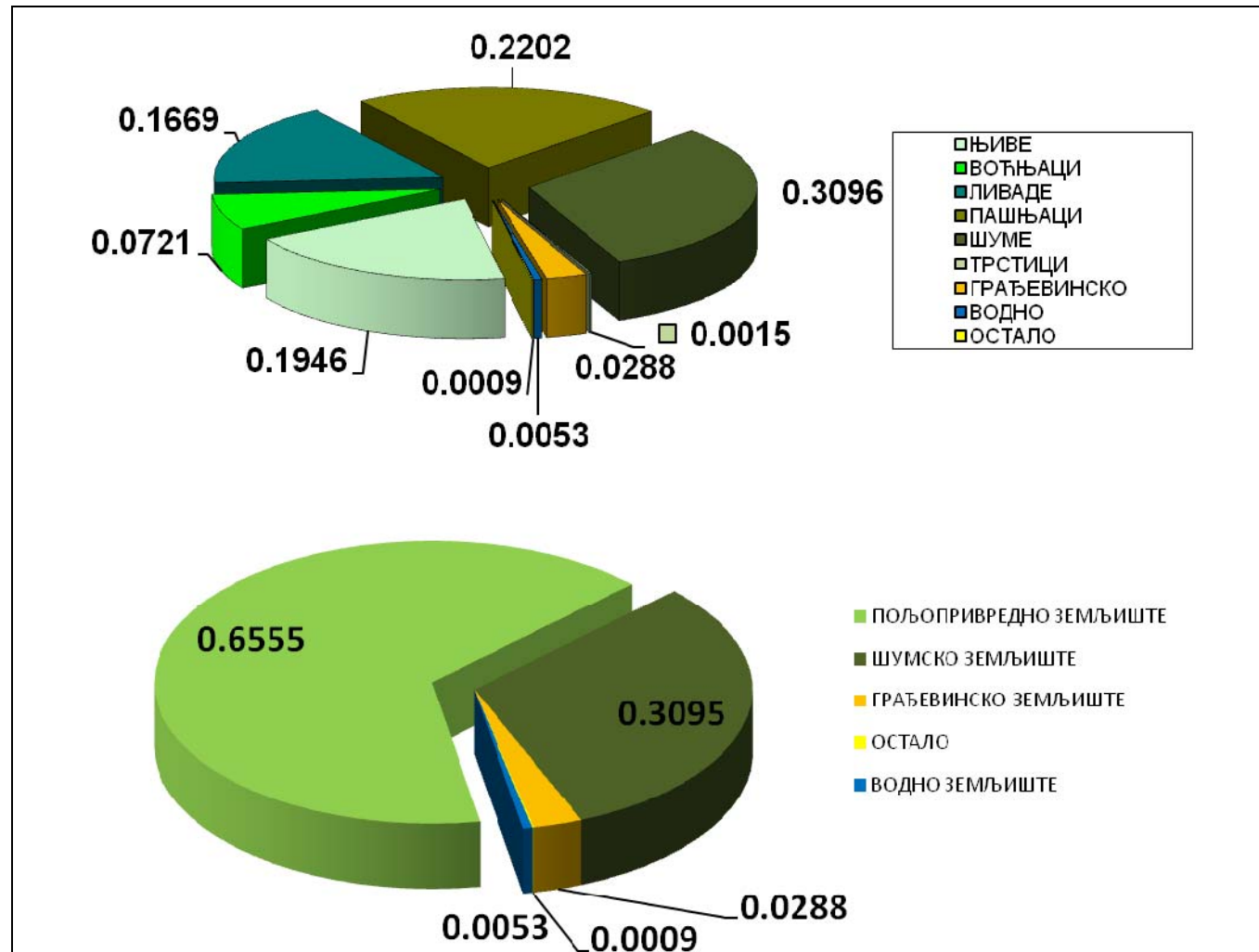
- 1) Шуме са привредним функцијама (производња дрвета, коришћење шумских плодова и лековитог биља, коришћење дивљачи и др.).
- 2) Заштитне шуме, на главним саобраћајним правцима, око насеља и привредних зона и сл.
- 3) Парковске шуме, за спортско рекреативне садржаје, у оквиру туристичких комплекса и појединачних објеката и сл.

Основни задаци развоја шумарства су: одређивање оптималне шумовитости подручја, побољшање структуре постојећих шума, повећање површина под шумом, унапређење газдовања шумама, програмирање вишенаменске употребе шума и одржива производња дрвета.

Шумовитост треба да буде опредељена природним условима (надм. висина, нагиб, квалитет земљишта и сл.) и потребама за одређеним функцијама шуме. С обзиром на утврђивање

циљева у коришћењу простора и задатака шумарства, неопходно је извршити нова пошумљавања у циљу повећања површина под шумом.

За ова пошумљавања, уз услов да се сади 2.500 садница/ ха потребно је 87,8 милиона садница или око 4,4 милиона садница годишње, ако пошумљавање треба да се изврши за 20 година.

Слика 1.26.: Дијаграм процентуалног односа заступљених површина - Постојеће стање

Планира се и побољшање стања постојећих шума. Приоритетно је претварање ниских шума (пањача) у високе, с обзиром да ниске шума које чине значајан део природних шума имају мање продукционе способности и мању естетску вредност, нарочито што су оне у великом делу деградиране (присуство стоке, кресање лисника, прекомерно коришћење, неправилна сеча, и др.).

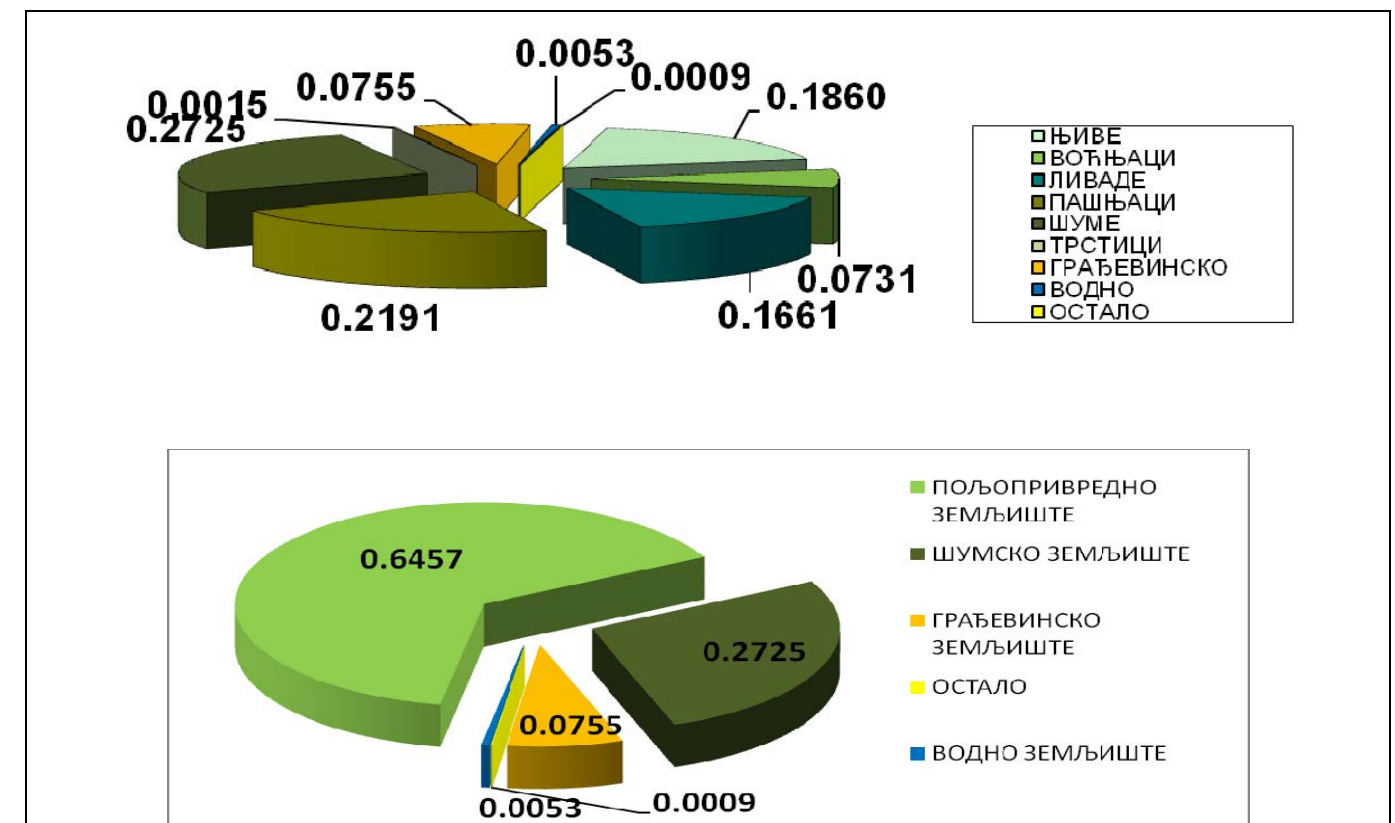
Посебно је значајно подизање нових шума на приватним поседима који се данас не користе у пољопривреди, те је потребно што пре изградити шумско-привредне основе за приватне шума и одредити које површине (напуштене, VI, VII, VIII класе земљишта) у приватном сектору треба привести шума.

Све шума на планском подручју имају и привредну функцију. Најмање ће се за ове потребе користити шума које су непосредно поред насеља, објеката и саобраћајница и које првенствено треба да служе као парк-шума или заштитне шума.

Индустријска експлоатација шума дозвољена је само на подручју где је урађена шумска основа. Побољшањем начина газдовања и предузимањем мера, продуктивност привредних шума ће се знатно увећати и оне ће бити оспособљене за извршење бројних функција.

Водно земљиште се Планом незнатно смањује, због планираних регулација и уређивања водотокова у зонама насеља, мостова и других важних инфраструктурних објеката.

Остало земљиште - планирано је пошумљавање свих јаруга и вододерина, превасходно четинарским врстама, а где је могуће и камењара.

Слика 1.27.: Дијаграм процентуалног односа заступљених површина – Планирано решење

Р.БР	КАТ. ОПШТИНА	ОСНОВНА НАМЕНА ПОВРШИНА									
		УКУПНА ПОВРШИНА**	ПОЉОПРИВРЕДНО ЗЕМЉИШТЕ**					ШУМСКО**	ГРАЂЕВИНСКО*	ВОДНО*	ОСТАЛО**
			ЊИВА	ВОЋЊАЦИ	ЛИВАДЕ	ПАШЊАЦИ	ТРСТИЦИ, МОЧВАРЕ				
		М2									
1	БЈЕЛОПЕРИЦА	9503581	2145021	630703	1670205	896541	27018	3669729	350824	108891	4649
2	БРАЈКОВИЋИ	13163553	3707155	1536209	1811488	3535635	23223	1678689	626158	225478	19518
3	ЦИКОТЕ	7539456	2364101	763527	1182951	1098227	0	1917136	184137	20347	9030
4	ДРЕНОВЦИ	34281626	4413372	1596795	4370393	4061678	0	19123539	681347	10885	23617
5	ДУБНИЦА	5996010	1224000	402485	1193812	1406885	1456	1636893	96308	11158	23013
6	ГАЛОВИЋИ	8346085	2446267	971563	1292010	1134655	0	2252402	207241	21961	19986
7	ГОДЕЧЕВО I	17223183	4235659	1392390	2829393	2815989	14749	5228968	497212	199803	9020
8	ГОДЕЧЕВО II	3729545	731109	323940	600381	752478	0	1197863	95450	27484	840
9	ГОДЉЕВО	10343500	2642644	1363215	1625169	1173362	0	3033074	407173	68824	30039
10	МАКОВИШТЕ I	36675502	4032530	1598566	10443159	8436972	54459	10527747	1035527	540778	5764
11	МАКОВИШТЕ II	5097504	1238003	362288	992221	832233	13080	1480953	132760	42776	3190
12	МИОНИЦА	10448115	1610166	589143	1506329	4209961	25033	1862688	467831	176358	606
13	МРЧИЋИ	18331921	1531885	795574	1968320	9837909	0	3592764	555672	43471	6326
14	МУШИЋИ	8658269	2057304	897333	1700876	1265957	47753	2631005	34365	17882	5794
15	ПАРАМУН	6062861	1279773	530239	828855	1725608	6680	1422880	230112	36495	2219
16	ПОЛОШНИЦА I	5550241	1088510	419722	848786	726520	0	2347093	87456	29889	2265
17	ПОЛОШНИЦА II	5419847	1129427	608727	1164352	782840	0	1538069	186322	7802	2308
18	РАДАНОВЦИ	28517112	3939298	1374846	3803531	8737637	0	9768463	776512	78736	38089
19	РОСИЋИ	16908068	2020943	1008109	2747963	5861686	6322	4764935	474517	12904	10689
20	РУДА БУКВА	7355942	1189814	481062	1528721	1359656	0	2620884	167891	5158	2756
21	СЕЧА РЕКА	29468797	7100487	2054994	4479770	3804300	30524	11188618	762776	18997	28331
22	СЕЛО КОСЈЕРИЋ	20268986	7175006	2363623	1804518	1851821	16469	6058322	964698	13919	20610
23	ШЕВРЉУГЕ	4989110	1224016	445685	1130840	705880	232122	1195128	35672	3027	16740
24	СКАКАВЦИ	15357165	1054356	691833	2297983	8189240	800	2865617	180681	73079	3576
25	СТОЈИЋИ	6597507	1850315	702973	1777136	1205313	0	805200	190820	53878	11872
26	СУБЈЕЛ	8356558	2064142	866663	1867421	1244083	0	2070488	223458	17387	2916
27	ТУБИЋИ	13408772	4044169	1037476	2257604	1144739	41246	4292443	551508	27058	12529
28	ВАРОШ КОСЈЕРИЋ	261184	109814	30871	2710	6855	160	0	91282	16508	2984
УКУПНО		357860000	69649286	25840554	59726897	78804660	541094	110771590	10295710	1910933	319276

НАПОМЕНА: *ПОВРШИНЕ ДОБИЈЕНЕ НА ОСНОВУ РАСПОЛОЖИВИХ ПОДЛОГА
 ** ПОВРШИНЕ ДОБИЈЕНЕ ИЗ КАТАСТРА ОПШТИНЕ КОСЈЕРИЋ

Табела 1.19.: Табеларни приказ структуре расположивих површина- ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ

Р.БР	КАТ. ОПШТИНА	ОСНОВНА НАМЕНА ПОВРШИНА									
		УКУПНА ПОВРШИНА**	ПОЉОПРИВРЕДНО ЗЕМЉИШТЕ **					ШУМСКО**	ГРАЂЕВИНСКО*	ВОДНО*	ОСТАЛО**
			ЊИВА	ВОЋЊАЦИ	ЛИВАДЕ	ПАШЊАЦИ	ТРСТИЦИ, МОЧВАРЕ				
		М2									
1	БЈЕЛОПЕРИЦА	9503581	2017551	660498	1661854	892058	27018	3269729	861333	108891	4649
2	БРАЈКОВИЋИ	13163553	3443124	1501719	1802431	3517957	23223	1495712	1134392	225478	19518
3	ЦИКОТЕ	7539456	2180613	750517	1177036	1092736	0	1708168	601009	20347	9030
4	ДРЕНОВЦИ	34281626	4277904	1740961	4348541	4041370	0	17039073	2799276	10885	23617
5	ДУБНИЦА	5996010	1136905	402114	1187843	1399851	1456	1458472	375199	11158	23013
6	ГАЛОВИЋИ	8346085	2262930	945010	1285550	1128982	0	2006890	674777	21961	19986
7	ГОДЕЧЕВО I	17223183	3944231	1400118	2815246	2801909	14749	4659010	1379096	199803	9020
8	ГОДЕЧЕВО II	3729545	686051	321257	597379	748716	0	1067296	280522	27484	840
9	ГОДЉЕВО	10343500	2472823	1327164	1617043	1167495	0	2702469	957643	68824	30039
10	МАКОВИШТЕ I	36675502	3881389	1691080	10390943	8394787	54459	9380223	2336079	540778	5764
11	МАКОВИШТЕ II	5097504	1150671	367279	987260	828072	13080	1319529	385647	42776	3190
12	МИОНИЦА	10448115	1528310	611864	1498797	4188911	25033	1659655	758580	176358	606
13	МРЧИЋИ	18331921	1490552	825515	1958478	9788719	0	3201153	1017706	43471	6326
14	МУШИЋИ	8658269	1898457	862421	1692372	1259627	47753	2344225	529737	17882	5794
15	ПАРАМУН	6062861	1199566	528189	824711	1716980	6680	1267786	480236	36495	2219
16	ПОЛОШНИЦА I	5550241	1021230	422092	844542	722887	0	2091260	416076	29889	2265
17	ПОЛОШНИЦА II	5419847	1061362	594653	1158530	778926	0	1370419	445846	7802	2308
18	РАДАНОВЦИ	28517112	3757618	1454108	3784513	8693949	0	8703701	2006399	78736	38089
19	РОСИЋИ	16908068	1936918	1025393	2734223	5832378	6322	4245557	1103684	12904	10689
20	РУДА БУКВА	7355942	1124921	489108	1521077	1352858	0	2335208	524856	5158	2756
21	СЕЧА РЕКА	29468797	6627779	2111368	4457371	3785279	30524	9969059	2440089	18997	28331
22	СЕЛО КОСЈЕРИЋ	17308932	6060171	2357141	1795495	1842562	16469	4231625	970939	13919	20610
23	ШЕВРЉУГЕ	4989110	1126110	431071	1125186	702351	232122	1064859	287644	3027	16740
24	СКАКАВЦИ	15357165	1012700	685479	2286493	8148294	800	2553265	593479	73079	3576
25	СТОЈИЋИ	6597507	1705495	680690	1768250	1199286	0	717433	460602	53878	11872
26	СУБЈЕЛ	8356558	1917176	846320	1858084	1237863	0	1844805	632008	17387	2916
27	ТУБИЋИ	13408772	3761917	1071766	2246316	1139015	41246	3824567	1284358	27058	12529
28	ВАРОШ КОСЈЕРИЋ	3221238	1871977	37232	2696	6821	160	0	1282860	16508	2984
	УКУПНО	357860000	66556452	26142128	59428263	78410637	541094	97531147	27020071	1910933	319276

231078574

НАПОМЕНА: *ПОВРШИНЕ ДОБИЈЕНЕ НА ОСНОВУ РАСПОЛОЖИВИХ ПОДЛОГА
 ** ПОВРШИНЕ ДОБИЈЕНЕ ИЗ КАТАСТРА ОПШТИНЕ КОСЈЕРИЋ
 КОРИГОВАНЕ ПОВРШИНЕ

Табела 1.20.: Табеларни приказ структуре расположивих површина – ПЛАНИРАНО РЕШЕЊЕ

У табели 1.20, дато је у напомени да су те површине кориговане, из разлога што је уочено да су у збирним површинама које смо добили из Катастра за КО Косјерић Село су биле урачунате и површине за КО Косјерић Варош, те смо према расположивим графичким подлогама извршили корекцију истих, а до добијања нових – коригованих од стране надлежне службе – Катастра.

1.2.10.3. КОНЦЕПТ ТЕРИТОРИЈАЛНОГ РАЗВОЈА

Простор територије општине са настанком насеља се временом ширио и повезивао са другим насељима, чиме је створена мрежа насеља. Процесом ширења, почев од функције становања и осталих функција у простору, повећава се присуство изграђених структура у количинско-квантитативном смислу на територији. У простору се одвијају следећи процеси:

1. **Насељавање** има стратешку улогу и осликава структуру територије општине у целини;
2. **Настањивање** има улогу запоседања простора сходно токовима развоја појединачних урбаних система;
3. **Територијализација** представља пресек глобалне структуре и интерних токова у простору кроз време.

1. **Насељавање** - насељене зоне можемо сврстати у три типолошке варијанте насељавања у виду:

- a) **Растреситих структура;**
- b) **Матричних структура и**
- c) **Мрежних структура.**

a) **Растресите структуре** настају када се простор "насељавања" у виду посебних енклава, које су међусобно одвојене неизграђеним просторима или су повезани токовима који "повремено" и по потреби имају стални повезујући карактер.

Могу се формирати три типолошке подваријанте насељавања:

- a.1.) тачкасте структуре;
- a.2.) ћелијасте структуре;
- a.3.) централне структуре;

a.1.) **Тачкасте структуре** "запоседају" простор у мањој мери. Међусобно су удаљене и ограниченог су трајања. Заступљене у почетним фазама активирања-ширења насеља, потом у завршним фазама заокружења територије. Везују се за природне услове и надовезују на природне токове.

Тачкасте структуре можемо препознати по следећим групацијама које се формирају као:

- расуте које се могу формирати по целом насељу или по појединим деловима;
- збијене које се могу формирати као претходне наведене;
- сакупљене око природних ресурса;
- уклопљене са постојећим формираним групацијама насеља;
- покренуте се формирају око природних ресурса;
- растурене су равномерно распоређене као тачкасте или груписане у мање целине, трајно стациониране или привремено лоциране.

a.2.) **Ћелијасте структуре** представљају стационарне облике насељавања "урбане јединице", распрострањене у виду минималних урбаних "модула". На основу затеченог стања у простору, концептом планског развоја формирају се сложенији облици насељавања. Уводи се све оно што је неопходно за активирање простора успостављањем урбаног система, чиме би се омогућио прелаз у сложеније облике насељавања.

Ћелијастим структурама омогућује се децентрализовано насељавање простора и варирање различитих типова формирања насеља по следећим параметрима:

- врста ресурса око кога се насеље формира – "окупља";
- начин стационирања;
- механизми активирања и унапређивања простора;
- увођење различитих облика груписања функција и садржаја у простору;
- покретљивост и
- привременост.

Захваљујући повољној морфологији на територији општине се налази широк скуп потенцијала од значаја за развој и за стварање развијеније мреже насеља. У том контексту понуда типологије ћелијастих склопова се развија у правцу развоја:

- ресурсне заснованости: сировине (речна, рудна насеља), продукти (индустријски, занатски), роба (трговачка насеља...);
- механизми заснивања: морфолошка, генетска, спонтана;
- покретљивост: сељиве, преносиве, пливајуће.....(итд) ћелије.

a.3.) **Централно - пунктоналне структуре.** Овим структурама се ствара већи степен заокружености, а самим тим и дужи трајање у простору и у врсти материјализације.

Развој производних система изискује међусобно усклађивање и повезивање и тиме долази до типолошког грађања у више праваца.

Можемо препознати следеће пунктове насељавања:

- средишњи, укрсни, обилазни према позицији;
- административни, трговачки према улози у простору;
- привремени, повремени по времену трајања;
- власнички, приватно-јавно, државно по врсти поседовања.

b) **Матричне просторне структуре** настају када се растресите структуре физички повежу путевима између насеља и града.

Матричне трајекторије могу се поделити на следеће типове:

- б.1.) линијске;
- б.2.) површинске;
- б.3.) просторне.

Односи између ове три варијанте понуде заснивају се на укрштаном међуодносу по принципима: линијске у површинске и просторне, површинске у просторне. Прво настају линијске, из њих површинске, а просторне настају када претходне две доживе своју врхунску тачку развоја.

б.1.) **Линијске структуре** настају повезивањем путева, тачака, ћелија и пунктова, међусобно у матрице (модуле), различитог степена повезаности и јединствености.

Типолошка понуда линијских структура се грана у више праваца – насељавања:

- путања (у близини пута);
- раскршћа на укрсним тачкама путева;
- скупина у виду линијских погушћавања;
- по различитим критеријумима насељавања: минимализације, одстојања, егзистенцијалног надовезивања...

б.2.) **Површинске структуре** карактерише корак преласка на "запоседање" земљишта у целини или у сегментима, за потребе формирања и ширења урбаних целина (почев од већих насеља, преко мањих до различитих групација...). Насеља се формирају између путне мреже и/или их путна мрежа по формирању овакве територије за одређени временски период "издели" одређеним путањама.

Мултипликацијом у растерном систему, у правцу ширења насеља и пратећих функција, формирају се површинске структуре. Типолошким грађањем одређене површине се међусобно распоређују, конституишу се поступно, одвијају се у (дис)континуитету (како у простору тако и за одређени временски период). Успоставља се композициона техника уобличавања и постижу се разни видови усклађивања односа између делова и целина у простору.

б.3.) **Просторне структуре** су велики системи који нагло расту истовремено у више праваца, по хоризонтали и вертикали. Пресудне (по димензијама) постају физичке структуре (аутопутеви) преко којих се граде велике (мега) структуре.

Макро – просторни склопови имају више праваца:

- раст пунктова по вертикали;
- Убрзано изграђивање простора (објекти који окупирају околни предео);

- Косјерићрзано ширење путева који својим димензијама надвисују насељске склопове супраструктура тако и своје пределе.

Типолошко грађање просторних структура врши се у више праваца:

- раст – основни облик развоја како по хоризонтали, тако и по вертикали;
- јачање нових великих (мега) структура: технички коридори – путеви, трасе чиме се формирају макро токови и настају нове изграђене зоне;
- формирање брзог савладавања простора што условљава могућност стационирања различитих функција на пунктовима укрштања "брзих" путева растом по вертикали;
- формирају се концепти урбанизације простора и увођење нових функција као вид мега модула насељавања простора.

ц.) Мрежне структуре настају, формирају се на принципима међусобне повезаности одређених функција свих урбаних делова и/или целина по различитим механизмима; почев од физичких веза, преко механизма међусобне релацијске повезаности и условљености, па до механизма "спрегнутости" свих или појединачних целина у простору.

Основни елементи мрежних структура чине: чвор, ток – коридор и релација између елемената целина у простору, која може бити различитог карактера.

Мрежне структуре се могу формирати у три правца за конституисање мрежа насеља:

- ц.1.) физичко коридорске;
- ц.2.) функционално релацијске;
- ц.3.) комуникационе.

Формирањем растреситих и матричних структура, мрежне структуре надграђују претходне две, тако што својим конструисањем у простору подижу квалитативни ниво развоја. Унутар урбаних целина, због повећања њихове повезаности на нивоу региона, мрежне структуре подижу степен урбанитета свих функционалних целина у простору, повећањем броја, врста и интензитета интегрисаности становања и осталих насељских функција.

Мрежне структуре у себи обухватају растресите и матричне и својим умрежавањем врше повећање ефикасности, ефективности и изbalансираности односа у региону.

ц.1.) Коридорске мрежне структуре не настају оног тренутка када се регионалне целине физички путевима повежу, већ када постану толико "привлачне" да уз њих почиње "лепљење" различитих врста и облика насеља и функционалних склопова.

Развијање типолошке понуде коридорских мрежа има више праваца:

- развијање и повећање броја и врста мрежа кроз које се врши проток информација, размена вредности итд.;
- погушћавање и/или разређивање постојећих мрежа услед потребе повећања интензитета одвијања одређених токова;
- истовремено развијање микро и макро мрежа и њихово повезивање уз могућност да самостално функционишу;
- у складу са временском димензијом пролаза кроз коридоре услед чега "лепљење" уз њих врши само на доступно – приступним пунктовима уз које је могући развој специфичних облика насељавања.

ц.2.) Релацијске мрежне структуре засноване су осим на физичкој повезаности урбаних целина на функционалној повезаности појединих "пунктова-тачака или целина", при чему релација између њих постаје значајнија од њих самих.

Типолошко варирање појавних облика мрежних структура се заснива на успостављању сложених релација између елементарних склопова урбаних целина.

ц.3.) Комуникацијске мрежне структуре формирају се тако што целине – насеља или делови насеља повезују између себе или шире са осталим регионима (блиским или потпуно удаљеним). Тиме се остварује разноврсност различитих врста и степена комуникативности, унутар и између делова и целине региона.

Комуникација пружа нове могућности достављања, пријема и слања различитих облика и видова продуката.

Типолошким варирањем комуникацијских мрежа могуће је активирати развој: пословања, инвестиција, нових технологија, инфраструктуре.

2. Настањивање

Настањивање се развија кроз три типолошке основе тока настањивања:

- Агрегирање – ниво на коме се препознају и формирају изворни облици делова и целина просторног настањивања;
- Агломерирање – "окупљање-гомилање" делова у различите морфолошке целине;
- Гравитирање – токови структурирања делова и груписања целина (осликава, токове, кретања у простору).

Односи ове три типолошке основе настањивања, значајне су као међусобне позиције и релације као што су:

- "Гравитирање", одсликава токове кретања у простору и самим тим представља интерну раван настањивања;
- Агрегирање и Агломерирање, се исказује кроз непосредне физичке морфолошке облике у простору;

Све три активности заједно, представљају јединствени ток настањивања тако што једна другу допуњују и зачетком било које од њих, остале две се временом исказују.

3. Територијализација

Правовременим сагледавањем одређених токова насељавања и настањивања у региону, територијализацијом правовремено можемо плански и оперативно предупредити негативне ефекте развоја, формирајући понуду максималног искоришћења услова које пружају одређене територијалне целине.

Територијализација има за циљ да прикаже "услове" формирања одређених функција у односу на постојеће започете и будуће токове настањивања кроз просторно-временске-садржајне "пресеке" процеса насељавања.

Територијализацијом се отвара могућност формирања поузданог пута проширења типолошких основа сваке функције понаособ, кроз стварне могућности за њихово остварење.

Принципи територијалног развоја:

1. Неширење грађевинског земљишта – погушћавање постојећег;

Принцип дефинише неширење грађевинских подручја насељених места на територији општине, већ предвиђа активирање простора и његовог просторно-територијалног усложњавања кроз вишеслојни приступ у смислу временског хоризонта ширења /погушћавања насеља са аспекта започетог ширења.

2. Ширење на основу:

- започетог активирања земљишта;
- трендова активирања земљишта;
- паралелних токова.

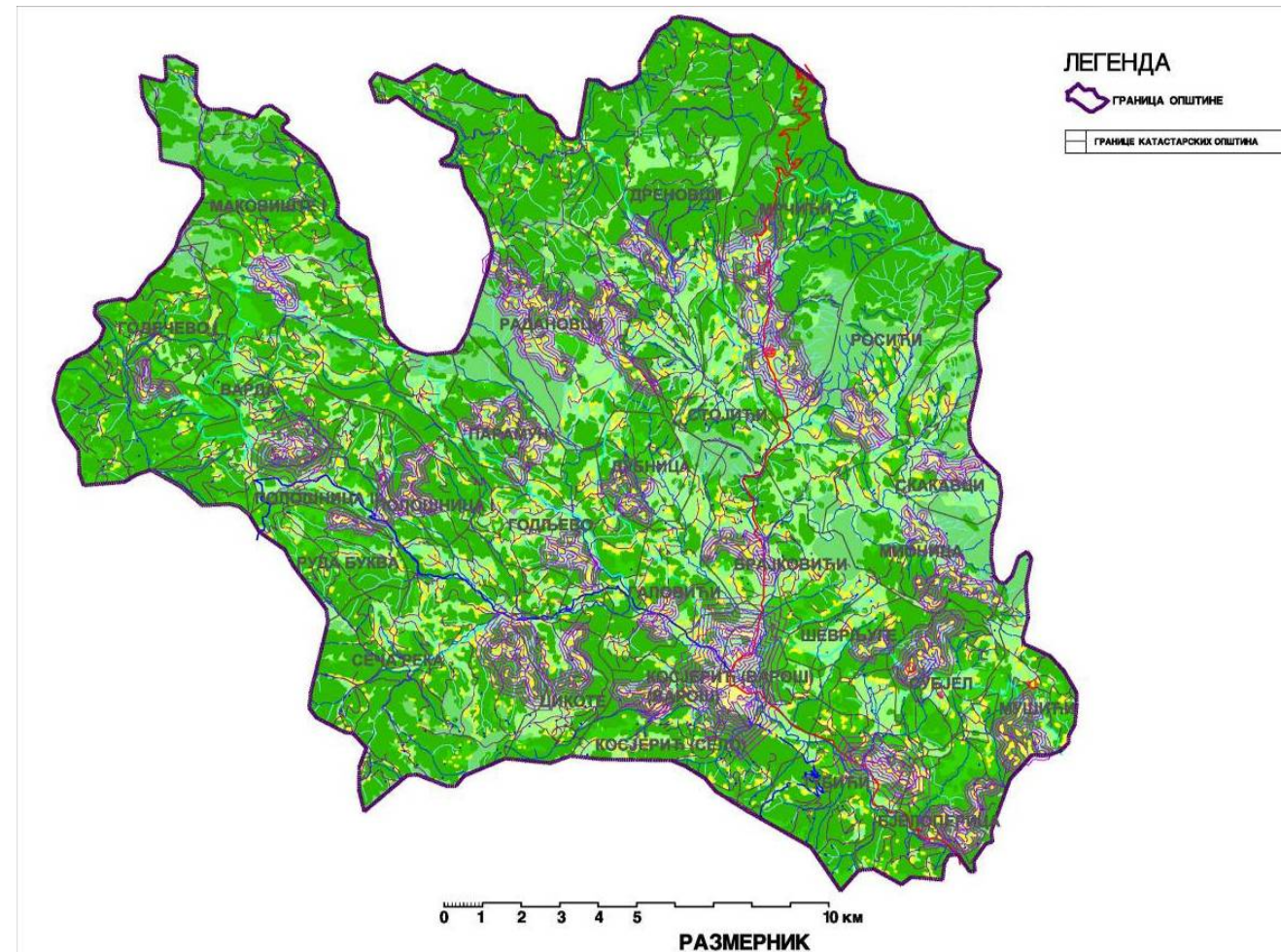
Принцип дефинише ширење на основу започетог активирања земљишта, трендова активирања земљишта и паралелних токова ширења подручја.

3. Ширења и

- А) концентрично развоја;
- Б) линеарног развоја;
- Ц) сегментираног развоја.

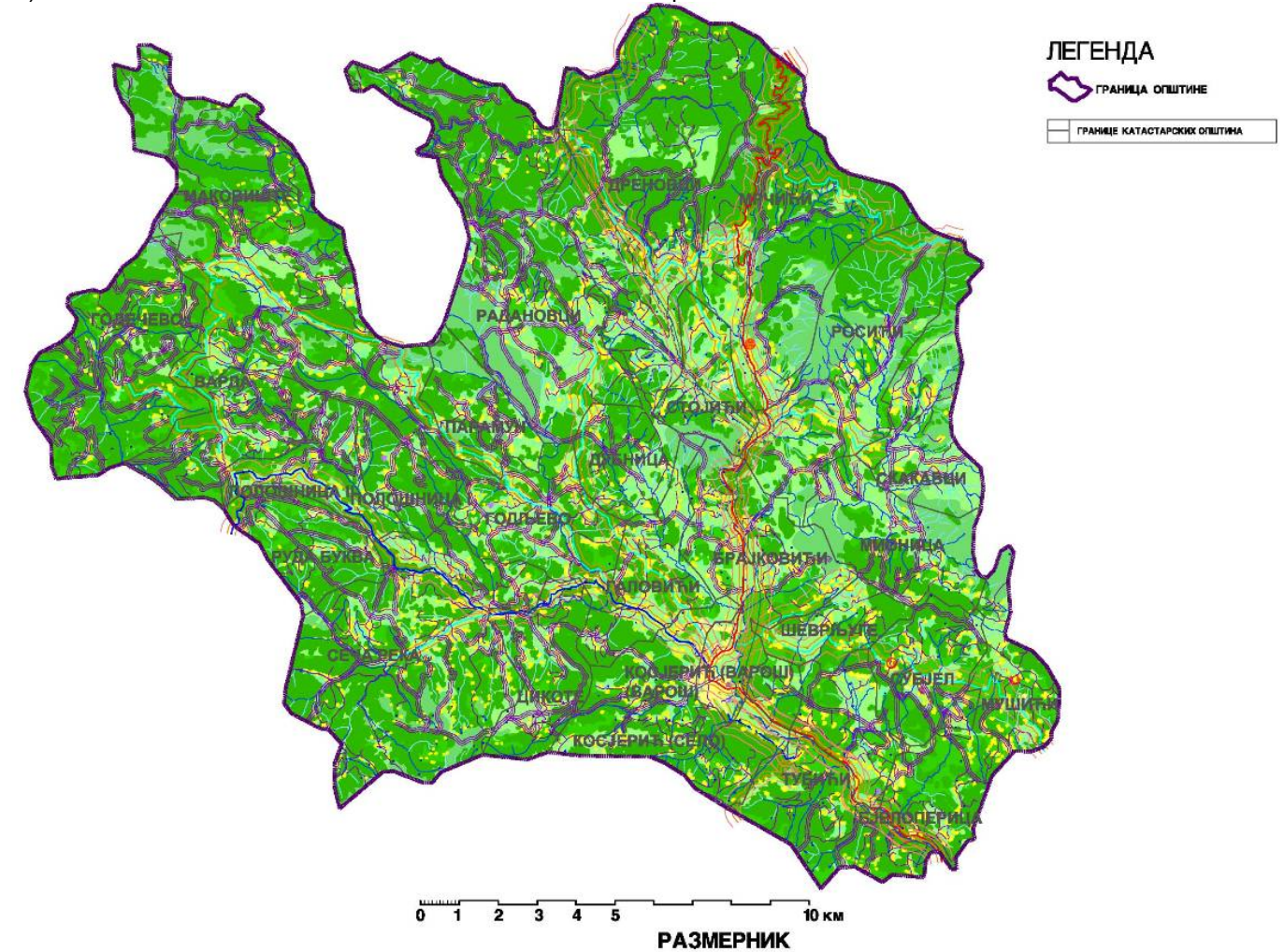
Принцип дефинише А) концентрично ширење у односу на просторну компактност насеља (слика 2.), Б) ширење дуж-уз главне комуникационе токове (слика 3.), и Ц) дефинише зоне погушћавања сегментирано на основу започетог ширења насеља (слика 4.).

А) КОНЦЕНТРИЧНО АКТИВИРАЊЕ У ОДНОСУ НА ПРОСТОРНУ КОМПАКТНОСТ НАСЕЉА

Слика. 1.28.: Принцип ширења и концентичног развоја

Б) АКТИВИРАЊЕ ПРОСТОРА УЗ ГЛАВНЕ КОМУНИКАЦИОНЕ ТОКОВЕ

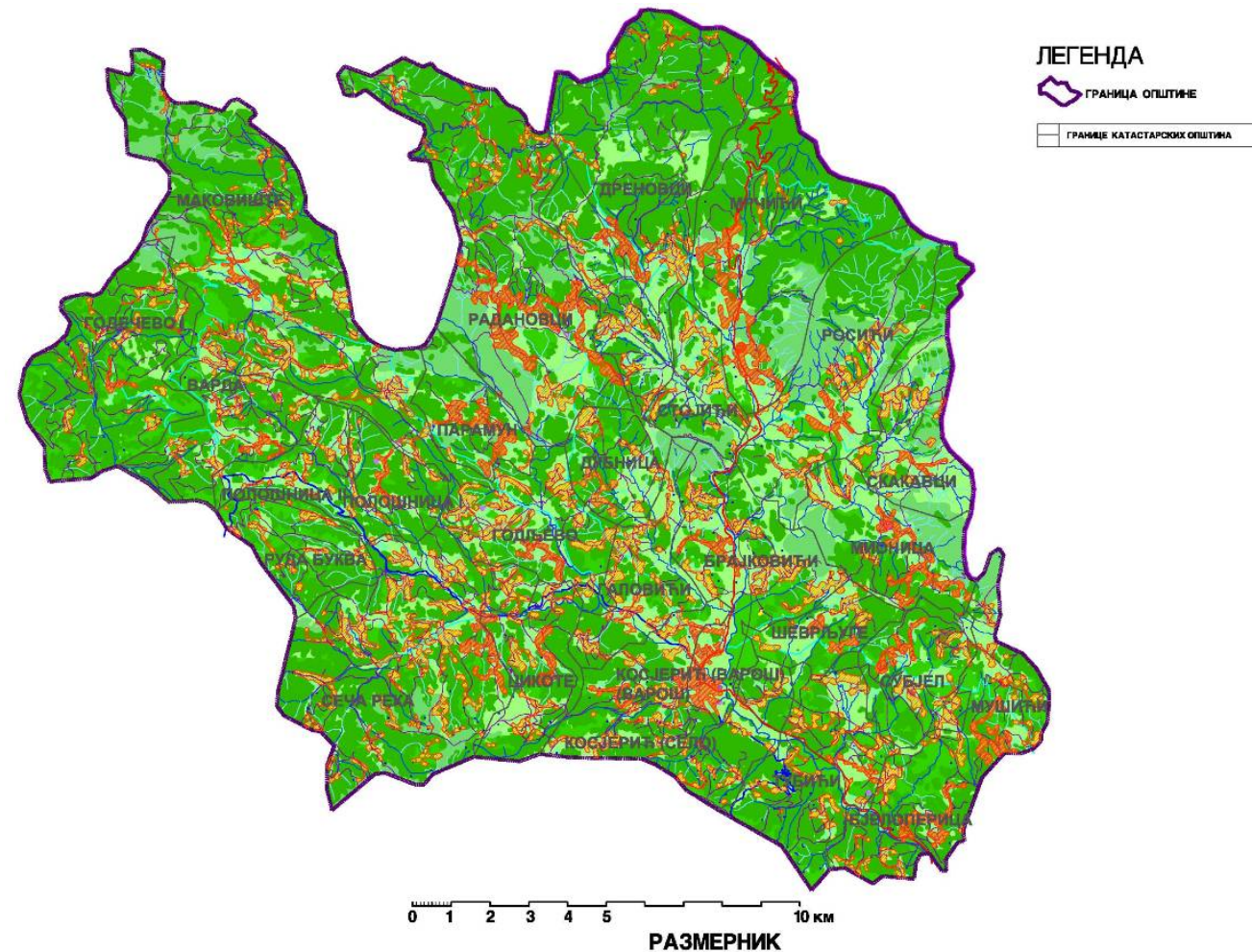
Слика. 1.29.: Принцип ширења и линеарног развоја

1.2.10.4. Модели развоја

1. Више полазни модел компатибилног развоја

У овом моделу почетна тачка је намена површина, што подразумева сврху коришћења одређеног простора и описује се врстом садржаја и нумеричким показатељима интензитета (нпр. број становника, број радних места, површина зеленила, површина објеката по функцији итд.). Свака врста намене површина (коришћења земљишта) има потребе опремања инфраструктуром сагласно врсти активности и сразмерно њиховом интензитету. Укупне потребе које се јављају у простору и времену чине потражњу услуга генерално дефинисане врстом и обимом, а за њихово задовољење потребна је одговарајућа понуда услуга (врста и капацитети) у којој суштински елемент чине инфраструктурне мреже обједињене у инфраструктурну основу подручја.

Ц) ЗОНЕ АКТИВИРАЊА ПО СЕГМЕНТИМА НА ОСНОВУ ВЕЋ ЗАПОЧЕТОГ ШИРЕЊА НАСЕЉА

Слика. 1.30.: Принцип ширења и сегментираног развоја

2. Децентрализовани модел комплементарног развоја

У зависности од густине изграђености на подручју и њихових функционалних карактеристика, обезбедиће се одређени ниво приступачности или опслужености сваке локације у простору. Појам вредности земљишта се последично мења (релативно расте или опада) условљавајући лоцирање нових и/или развој постојећих садржаја, односно промену намене површина (коришћења земљишта). Код оваквог модела инфраструктура би била последица развоја.

3. Дисперзивни модел конкурентног развоја

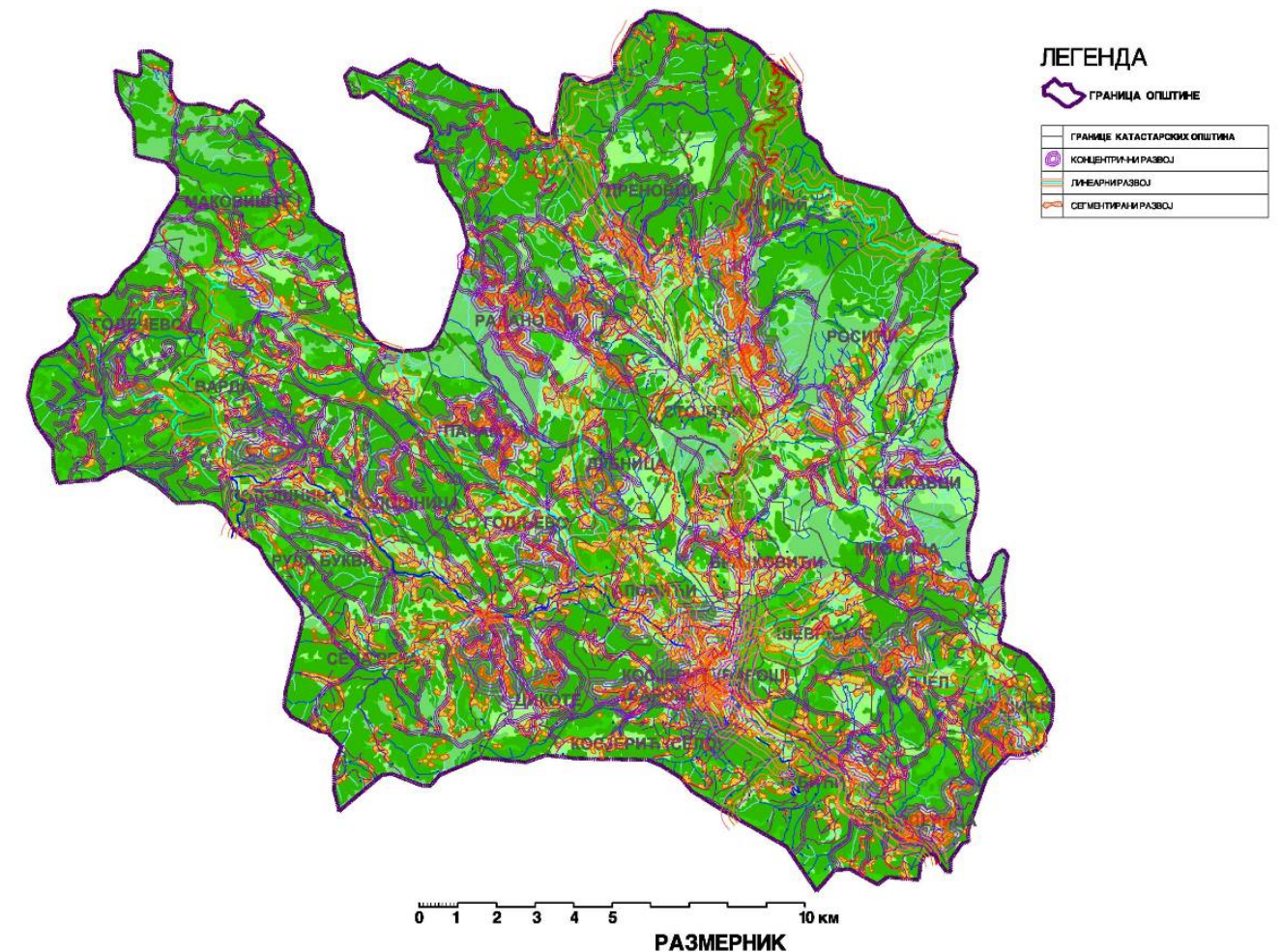
Сходно томе да су потражња и понуда повезане узрочно – последичним везама, развој понуде, односно врста и капацитета услуга, може се јавити као равноправна полазна тачка у овом моделу развоја (тј. инфраструктура као узрок битних промена у простору). Развој понуде услуга увећава приступачност/опслуженост више локација и позитивно утиче на све остале елементе модела.

4. Модел (синтеза) уравнотеженог избалансираног развоја

Неопходно је дефинисати различит методолошки приступ процесу планирања и/или пројектовања инфраструктурних мрежа (или деоница), потеза, пунктова и зона у зависности од њиховог значаја, односно, категорије деонице према одговарајућој функционалној класификацији. Када је у питању примарна инфраструктурна мрежа (или деоница примарне

мреже), кључни утицај на сва збивања не само у области инфраструктуре него и у укупном развоју, примарна мрежа обликује просторни, економски, друштвени итд. развој општине по правилу са позитивним утицајима на тим географским нивоима али истовремено са веома озбиљним негативним утицајима на непосредно окружење. Такви захвати, због изузетно високих инвестиција, дуготрајније градње, итд. као и велике инерције ових објеката у простору и времену припадају дугорочном планирању са временским хоризонтима преко 20 година. Код секундарне инфраструктуре мреже (или деоница) поступак је другачији јер унапређење понуде услуга инфраструктуре има за циљ задовољење постојеће, односно, планиране потражње на захтеваном нивоу квалитета услуге. Она има позитиван утицај на развој непосредног окружења док би задовољење потражње вишег географског нивоа кроз секундарну мрежу (или деоницу) имало негативан утицај на развој. Секундарна инфраструктурна мрежа припада оперативном нивоу планирања са временским хоризонтом 5-10 година.

СИНТЕЗА ПРЕДЛОЖЕНИХ КОНЦЕПАТА АКТИВИРАЊА

Слика 1.31.: Модел (синтеза) уравнотеженог избалансираног развоја